

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Integrirani diplomski rad

**Promjene urbane strukture i svakodnevice u Puntu na otoku Krku od sredine XX.
stoljeća**

Mentori: dr. sc. Marko Špikić, izvanredni profesor

dr. sc. Sanja Lončar, znanstvena novakinja-poslijedoktorandica

Studentica: Andrea Manzoni

Akademska godina: 2015./16.

Zagreb, studeni 2015.

SADRŽAJ

Zahvale	3
Uvod	4
1. Osnovna obilježja Punta.....	7
2. Punat kroz vjekove	9
2.1. Punat do propasti Mletačke Republike	9
2.2. Punat nakon propasti Mletačke Republike.....	13
3. Društveni i urbanistički razvoj Punta	16
3.1. Prikaz urbanističkoga širenja Punta kroz povijest	16
3.2. Počeci Punta	17
3.3. Razdoblje do Prvoga svjetskog rata	20
3.4. Razdoblje između dva Svjetska rata	26
3.5. Razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata	29
4. Arhitektura Punta	39
4.1. Puntarska tradicijska kuća	40
4.2. Promjene tradicijskoga stanovanja i oblikovanja kuće	47
4.3. Buka – puntarska kuća druge polovice XX. stoljeća	57
5. Očuvanje i zaštita Punta	62
5.1. Zaštita etnoloških spomenika nakon Drugoga svjetskog rata	62
5.2. Punat kao kulturno dobro	66
5.3. Zaštita i očuvanje naselja kao dio općinskih programa	69
5.4. Očuvanje naselja u očima javnosti	73

6. Kronološki pregled	79
7. Zaključak	81
Popis ilustracija	84
Bibliografija	89
Objavljena građa	89
Izvori	91
Kazivači	92
Sažetak	94
Ključne riječi	94
Summary	95
Keywords	95

ZAHVALE

U izradi ovoga rada, posjetila sam veliki broj kulturnih i obrazovnih ustanova koje su sadržavale potrebne izvore ili ljudske resurse. Ovom prilikom zahvalila bih se svima koji su me usmjeravali i pomagali mi pri pronalaženju potrebne građe. Za početak bih se zahvalila ljubaznim djelatnicima knjižnice Filozofskog fakulteta, knjižnice HAZU-a, Nacionalne i sveučilišne knjižnice te Sveučilišne knjižnice u Rijeci koji su se osobno založili za pronalazak i prijedlog potrebne literature. Zahvalila bih se poimence i svima onima koji su mi omogućili pregled arhivskih i dokumentacijskih fondova ustanova u kojima su za to nadležni: gospodinu Draženu Klinčiću, stručnom suradniku – konzervatoru dokumentaristu u Odjelu za informacijsko-dokumentacijske poslove kulturne baštine, Ministarstva kulture; djelatnicima Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu – voditeljici dokumentacije Koraljki Kuzman Šlogar i stručnom suradniku Marku Lukinu; djelatnicama Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu – stručnoj suradnici - dokumentaristici Ireni Šimić te djelatnici Mirni Vukotić; djelatnicama Konzervatorskog odjela u Rijeci – pročelnici Biserki Dumbović-Bilušić, konzervatoru Željku Bistroviću te voditelju fototeke Damiru Krizmaniću; djelatnicama Državnog arhiva u Rijeci – voditelju Odjela za sređivanje i obradu arhivskog gradiva Borisu Zakošek u te voditelju Odjela knjižnice, čitaonice i nakladničke djelatnosti Mladenu Uremu; kustosici Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja u Rijeci, Ivani Šarić Žic. Također bih se zahvalila Općini Punat koja mi je odobrila istraživanje zatvorenog općinskog arhiva u Državnom arhivu u Rijeci te općinskim djelatnicima gospođi Biserki Lukić, administrativnoj tajnici Općine Punat i gospodinu Danijelu Strčiću, višem referentu za nabavu, EU fondove i gospodarstvo. Zahvalila bih se i Branku Karabaiću, direktoru Turističke zajednice općine Punat, koji mi je ustupio promotivne kataloge i fotografije starih razglednica Punta. Naravno, zahvaljujem se i svim svojim kazivačima, posebno Alanu Žicu koji mi je ustupio na korištenje stare mape Punta, Dubravku Orliču koji mi je ustupio fotografije svoga oca, fotografa Andrije Orlića¹, te Josipu Karabaiću koji mi je ustupio na korištenje svoju zbirku Krčkih zbornika i ostale literature. Za kraj bih se posebno zahvalila i mojim mentorima, dr. sc. Marku Špikiću i dr. sc. Sanji Lončar, koji su me svojim prijedlozima, savjetima i kritikama usmjeravali u istraživanju i pisanju ovoga rada.

¹ Andrija Orlić (1914. – 2002.) bio je sin puntarskog težaka Andrije Orlića. Iz ljubavi prema fotografiji, učlanjuje se u Fotoklub Zagreb te stječe titulu MFFSH (Majstor fotografije Foto saveza Hrvatske), a godine 1971. dodijeljena mu je i titula EFIAP (Excellence Fédération internationale de l'art photographique).

UVOD

Otok Krk je kroz stoljeća bio dom mnogih stranih, ali i hrvatskih povijesnih ličnosti. Jedna od najvećih bili su Frankopani. Oni su svojim prisustvom na otoku ostavili veliki utjecaj, posebno u urbanističkom razvoju tada najistaknutijih naselja, kasnije frankopanskih kaštela. No, na otoku postoji mnogo naselja čija povijest nije toliko usko vezana uz njih, ali i dalje je vrlo zanimljiva i vrijedna. Jedno od njih je Punat, naselje na jugozapadu otoka, smješteno na obali puntarske uvale, čija povijest seže još u XIII. stoljeće. Dosadašnja istraživanja su većinom bila usmjerena na frankopanske kaštele te sam upravo stoga htjela ovim radom usmjeriti pažnju i na druga naselja, točnije Punat, za koji držim da je svojom starom jezgrom naselje vrijedno poznavanja i očuvanja. Punat se kroz stoljeća razvio od sela sa svega stotinjak stanovnika do jednoga od najvećih i najrazvijenijih naselja otoka Krka. Najveći zanos izgradnje i razvoja dogodio se nakon Drugoga svjetskog rata kada se, u želji za oporavkom gospodarstva i ekonomije te povratkom staroga sjaja s kraja XIX. i početka XX. stoljeća, počinje razvijati turizam. S dolaskom turista i vikendaša, naselje se počelo širiti, a lokalna arhitektura adaptirati u skladu s potrebama novog načina života i privređivanja u vidu iznajmljivanja. Od sredine XX. stoljeća pa do danas, Punat je vidno promijenio svoju urbanu sliku, popraćenu promjenom svakodnevnih navika, tj. svakodnevice. Ono što je važno istaknuti jest da je stara jezgra Punta od 1968. godine zaštićena kao kulturno dobro, no navedenim promjenama njezino je stanje ugroženo. Stoga je potrebno osvijestiti ljude o problematici devastacije jezgre do koje dolazi neadekvatnim adaptacijama te o alatima njezina očuvanja. U ovome radu težište će biti stavljeno na staru jezgru Punta koja je doživjela najveće promjene kroz godine. Naravno, biti će govora i o novosagrađenom dijelu Punta, Buki, koji je svojim nastankom još više potaknuo adaptacije stanovništva i objekata u starome dijelu naselja.

Metodika istraživanja provedena je kroz nekoliko razina. Iščitavanjem objavljenih radova u vidu monografija o Puntu, članaka u časopisima i zbornicima te teorijskih tekstova s područja interesa, prikupljeni su podaci o povijesnim previranjima te preobrazbama gospodarske, ekonomske i demografske slike Punta. Navedeni su izvori uglavnom pohranjeni u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, Knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Knjižnici HAZU u Zagrebu i Sveučilišnoj knjižnici u Rijeci, dok su neki bili ustupljeni na korištenje od strane lokalnih stanovnika. Osim objavljene, veliki broj neobjavljene i arhivske građe pohranjen je u Državnom arhivu u Rijeci, Središnjem arhivu Ministarstva kulture, Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, Institutu za Povijest umjetnosti u Zagrebu te

Konzervatorskom odjelu u Rijeci, institucijama u kojima je ujedno istraživanje i provedeno. Ta neobjavljena građa odnosi se na zapisnike sjednica općinskoga vijeća, rješenja vezana uz konzervatorske odluke i provedbe, programe i planove uređenja urbane strukture naselja te druge dokumente. Prilikom istraživanja sam, zahvaljujući velikome broju lokalnih stanovnika koji su mi ustupili stare fotografije, razglednice i karte naselja, kao i fotografijama i kartama pohranjenima u već navedenim institucijama, uspjela na temelju grafičkih i slikovnih izvora te podataka poznatih iz drugih izvora, rekonstruirati širenje naselja i njegov urbani povijesni razvoj, posebice od sredine XX. stoljeća. Treba naglasiti da je upravo slikovna građa jedna od najzaslužnijih za uočavanje promjena koje su se dogodile, no s obzirom da je nemoguće u rad uvrstiti sve slike, odabrane su one koje pojašnjavaju onaj dio teksta kojemu je to najpotrebnije. Uz slikovnu građu, iznimno korisni izvori podataka bili su i razgovori s kazivačima. Provedeni su razgovori sa sveukupno petnaestero kazivača, od čega je bilo sedam žena i osam muškaraca, u dobi od osamnaest do sedamdeset i osam godina. Većinom su to lokalni stanovnici, osim njih petero koji, iako nisu iz Punta, u Punat dolaze na ljetovanje još od djetinjstva.

Iako je objavljena građa brojna, ona se ne dotiče precizno teme kojom se ovaj rad bavi. Čak se i monografije o Puntu tek rubno dotiču problematike urbanizma, arhitekture i promjena vezanih uz njih. Većinom se ta građa odnosi na turizam i njegov utjecaj, iz čega se posredno iščitavaju potrebni podaci. Također, veliki broj građe koji govori o otoku Krku usredotočen je na frankopanske kašte, pritom zanemarujući druga naselja. Povijesno umjetničkih pregleda o Puntu nema, osim nekoliko stranica lokalnoga svećenika koji je opisao izgled kuća. Etnološka građa je također slabo zastupljena, no to se nadoknađuje povijesnom građom i razgovorom s kazivačima koji se dotiču toga područja. Slikovna građa je zaista vrijedan izvor podataka, no s obzirom da fotografije i razglednice nisu uvijek bile datirane, bilo je potrebno u razgovoru s kazivačima pokušati smjestiti prikaze u pripadajuća razdoblja, što je često bio vrlo zahtjevan zadatak.

Problematika rada obrađena je kroz tri teme – stanovanje (kvaliteta stanovanja), korištenje prostora naselja (stalno i privremeno naseljene kuće) i očuvanje prostora (zaštita jezgre naselja). Na početku rada čitatelj se upoznaje s osnovnim podacima o Puntu kao što su geografska i prirodna obilježja, značenje naziva naselja, prvi zapisi vezani uz njega te demografska slika. Time se uvodi u temu sve one koji o Puntu znaju malo ili ništa. Povijesni prikaz Punta podijeljen je na razdoblje prije i nakon propasti Mletačke Republike. Prikazani su najraniji počeci Punta koji sežu još u pretpovijesno doba, čime se želi ukazati na dugu

povijest naseljenosti toga područja. Uz stoljetna previranja različitih vladara, nakon propasti Mletačke Republike Punat se počeo razvijati, posebno u razdoblju Austro-Ugarske vladavine. Prikaz povijesnih previranja u Puntu može se shvatiti kao podloga za bolje razumijevanje promjena nastalih pod njihovim utjecajem u XX. stoljeću. Društveni i urbanistički razvoj Punta imao je svoj tijek kroz stoljeća. Iako je središte zanimanja ovoga rada razdoblje nakon sredine XX. stoljeća, potrebno je osvrnuti se i na sve ono što se događalo prije toga jer je to temelj na kojemu se promjena i dogodila. Svaka promjena nadograđuje se na temeljima onoga što je bilo prije nje pa tako i u ovome slučaju. Kroz poglavlja se ističe promjena u gospodarskoj orijentaciji stanovništva, koja je s vremenom oblikovala prostor u kojemu se živi, tj. funkciju prilagodila novim uvjetima života. Kada govorimo o promjenama, jedna od najvidljivijih i najkritičnijih je adaptacija starih kuća u neadekvatnim oblicima. Stoga je važno prvo se upoznati s tipologijom lokalne arhitekture. To znanje će nam omogućiti lakše raspoznavanje elemenata koji su nadograđeni i koji su napravljeni nakon sredine XX. stoljeća, tako preoblikujući sliku stare jezgre naselja. U to vrijeme nastaje i potpuno novi dio naselja, Buka, gdje je izgrađen niz kuća nove tipologije. Promjena može biti dobra i loša, ali svakako treba biti uočena kako bi se s njome znalo postupati. Stoga je važno naglasiti kako je stara jezgra Punta zaštićena kao kulturno dobro, ne bi li se potaknulo na njezino očuvanje i zaštitu. Važnost pravilnoga postupanja s kulturnim dobrima prepoznala je i općina koja nizom dokumenata na to ukazuje. Ipak, potrebno je i lokalnom stanovništvu, ali i svima onima koji dolaze u Punat, istaknuti koje promjene su adekvatne, a koje devastiraju postojeće objekte i urbanu sliku.

1. OSNOVNA OBILJEŽJA PUNTA

S obzirom na prirodno-geografske značajke, otok Krk možemo podijeliti na dva dijela – širi i niži sjeverozapadni te uži i viši jugoistočni – međusobno podijeljena pojasom koji se proteže od Vrbnika do Punta. Na Krku postoji preko šezdeset stalnih naselja, od kojih su veći dio raštrkana, dok ih je samo šest gradskog karaktera – Baška, Dobrinj, Krk, Omišalj, Punat i Vrbnik.² Punat se smjestio na jugozapadnom dijelu otoka, na istočnoj obali Puntarske uvale, koju stanovnici Punta nazivaju Draga (vidi Sl. 1). Draga je od ostatka Kvarnerskog zaljeva odvojena morskim tjesnacem zvanim Usta, a u njoj se nalazi otočić Košljun s franjevačkim samostanom. Na zapadnoj obali Drage, nasuprot naselja Punat, nalazi se poluotok Prniba koji odvaja Punat od grada Krka (vidi Sl. 2). Njega su nekada obrađivali Puntari, nasadivši ga lozom, maslinama i smokvama, no nakon Drugog svjetskog rata poljoprivredno je zapušten i zasađen borovom šumom.³ Osim vinogradarstvom i maslinarstvom, stanovnici su se bavili ribarstvom i stočarstvom⁴, a kasnije, razvojem brodogradilišta, i brodogradnjom.

Sl. 1. Karta otoka Krka⁵

Sl. 2. Puntarska Draga – današnji izgled⁶

O porijeklu značenja naziva naselja postoje različita mišljenja. Jedno od njih, ujedno i najprihvaćenije, kaže da naziv Punat dolazi od latinske riječi *pons-tis*, što znači most, za koji se pretpostavlja da je nekada postojao i povezivao obalu Punta s obalom Prnibe na drugoj

² Usp. Bolonić, Žic-Rokov, 1977: 7-8.

³ Usp. Ragužin, 1991a: 11.

⁴ Pretežito stoka sitnog zuba – ovce i koze.

⁵ <http://www.krk-njivice.com/kakodonas.asp?L=1>, 18.9.2015.

⁶ <http://www.mediteran.cz/chorvatsko/kvarnerska-riviera/ostrov-krk-punat>, 18.9.2015.

strani Drage.⁷ Drugo, vrlo slično prijašnjemu kaže da naziv dolazi od talijanske riječi ponte. Ponte ili u običnom govoru „punat“ označava debelu dasku kojom se s lađe prelazi na kopno, a ista riječ označuje pristanište produljeno u more. Takav mali mulić koji je služio kao pristanište za lađe, mogao je biti, a vjerojatno je i bio s obje strane obala Drage.⁸

Prvi spomen nama do danas poznat u pisanim spomenicima o stanovnicima Punta imamo iz 1277. godine kada je napisana oporuka bogate krčanke Staše Aurumelechino, gdje se među dužnicima spominje i „Grubo od Bošca“⁹. Naselje pod imenom Punat spominje se, koliko nam je poznato, prvi put 1377. godine u oporuci Dinke Mirkanoga, gdje je među ovršiteljima oporuke naveden neki Franjo, sin Dominika iz Punta. Te iste godine u jednom drugom dokumentu govori se o nekom vinogradu u "uvali Punta", a slično se spominje 1407., 1526. godine i često kasnije.¹⁰ Tako se 1561. godine spominje i crkvice sv. Andrije u Punta.

Početak XVII. stoljeća, preciznije 1603. godine, biskup Priuli proveo je popis stanovništva za naselja otoka Krka. U tom popisu prvi put saznajemo i o broju stanovnika Punta za koji navodi da je brojio 25 obitelji s približno 100 članova.¹¹ Broj stanovnika u Punta mijenjao se kroz cijelo XIX. i XX. stoljeće, kao rezultat brojnih povijesnih mijena, a s njime se mijenjala i slika naselja. Tako je 1857. godine imao 1241 stanovnika, a do 1921. godine narastao je više nego dvostruko, sa 2626 stanovnika. U tome se razdoblju i drastično promijenila slika naselja koje se od malog prostora današnje stare jezgre iz prve polovice XIX. stoljeća, krajem stoljeća proširio gotovo dvostruko prema obali. Nakon Prvoga svjetskog rata, broj stanovnika je počeo opadati pa je tako do 1971. godine ostalo svega 1390 stanovnika. Taj broj bio je podjednak sve do kraja XX. stoljeća, kada ponovno, zahvaljujući razvoju turizma, broj stanovnika raste. Tako je 2001. godine Punat imao 1696 stanovnika i nastavio rasti sve do 2011. godine, kada je imao 1784 stanovnika. U narednim godinama očekuje se nastavak porasta stanovništva.¹²

⁷ Vjerojatno je da su stanovnici Krka, u to doba jako naseljenog, napravili ovaj najkraći put do plodnih predjela uz Punat, u polju Sus i do Konoba, gdje je po svoj prilici bilo naselje rimskih veterana (Usp. Bolonić, Žic-Rokov, 1977: 316).

⁸ Usp. Velnić, 1966: 18-19.

⁹ Božac se zove prostrani predio na južnoj strani Punta (Usp. Bolonić, Žic-Rokov, 1977: 317).

¹⁰ Usp. Bolonić, Žic-Rokov, 1977: 317.

¹¹ Usp. Lajić, 2006: 92.

¹² Usp. Kunst, 2014: 12.

2. PUNAT KROZ VJEKOVE

2.1. PUNAT DO PROPASTI MLETAČKE REPUBLIKE

U povijesnim zbivanjima, Punat je dijelio sudbinu ostalih otočnih mjesta. Iako se često drži mlađim naseljem, to je samo djelomično istina, ako uzmemo u obzir da se u posljednjih 250 godina razvio od malog sela u jedno od najvećih mjesta na otoku. Na tlu današnjega Punta i u njegovoj okolini, nekada su živjeli drugi narodi, od kojih danas nalazimo samo rijetke ostatke njihovog postojanja. Područje otoka bilo je nastanjeno još u pretpovijesnom dobu za što postoji više pronađenih predmeta. Na području Punta pronađena je okrnjena kamena sjekira,¹³ a oko Drage je na više mjesta otkriveno i neolitsko oruđe i posuđe. Takvi nalazi nedvojbeno potvrđuju da su tu već u neolitiku živjeli ljudi.

Prije 2000 godina i mnogo ranije na ovom su području prebivali prvi poznati stanovnici – Iliri, preciznije njihovo pleme Liburni, koji su bili rasprostranjeni i po ostalim kvarnerskim otocima. U neposrednoj blizini Punta, južno od naselja, na brdašcu zvanom Kaslirić (Mali Kaslir¹⁴) postoje njihovi tragovi. Tamo su pronađeni ostaci kula i utvrde koji su, iako se još i danas mogu prepoznati, velikim dijelom porušeni i obrasli biljem. Nešto manje i jednostavnije ostatke utvrda, kružnog oblika, nalazimo i na brdašcu Srednjem Kasliru. Iza Malog Kaslira i Srednjeg Kaslira nalazi se Veliki Kaslir (vidi Sl. 3), na kojem su pronađeni ostaci četverougone utvrde, nešto veće, ali i jednostavnije od one na Malom Kasliru. Osim ostataka utvrda, pronađene su i krhotine raznog ilirskog posuđa. Tragovi Liburna pronađeni su i u novom naselju Punta, na Pešćivici (vidi Sl. 3), gdje su prilikom probijanja nove ceste pronađena dva groba starih Liburna.

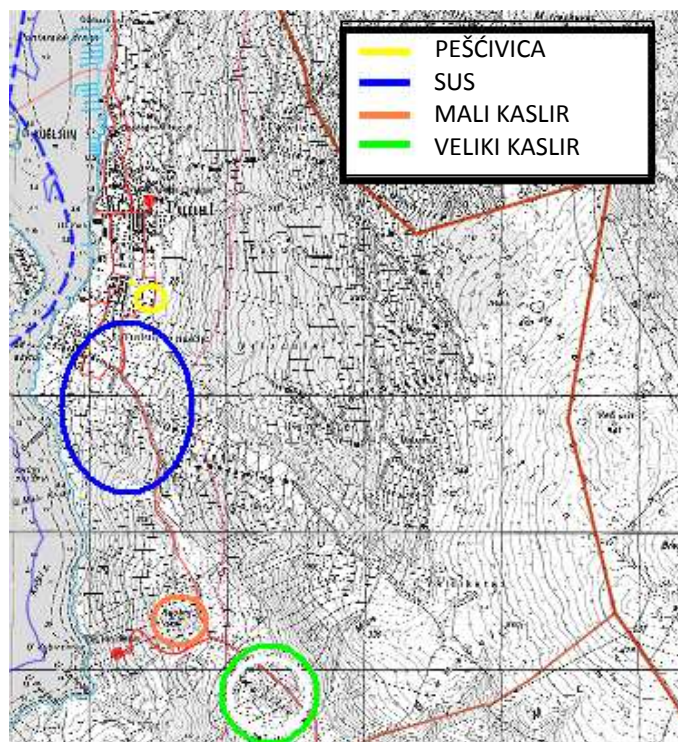
Osim na ovoj lokaciji, u Puntu i njegovoj okolini pronađeno je još nekoliko grobova Liburna, koji nam ukazuju na naseljenost toga naroda na ovom području.¹⁵ Liburni su bili samostalni stanovnici otoka Krka barem kroz četiristo godina pr. Kr. i još stoljećima kasnije pod Rimljanima, prokrčivši mnoga pusta područja koja su ogradili gromačama, a koja djelomično i do danas postoje. Oni su sadili maslinike i vinograde, obrađivali polja te probili staze, klance i putove.¹⁶

¹³ Usp. Bolonić, Žic-Rokov, 1977: 12.

¹⁴ Ime Kaslir dolazi od latinske riječi *castrum* što znači utvrda.

¹⁵ Usp. Ragužin, 1991a: 15-16.

¹⁶ Usp. Bolonić, Žic-Rokov, 1977: 16.

Sl. 3. Karta Punta s označenim lokalitetima najstarijih stanovnika¹⁷

Grci su u starom vijeku imali naseobine na našim obalama, pa možda i na Krku ili čak i Puntu. Iako još nema nalaza iz njihovog doba, brojni toponimi upućuju na mogućnost njihova boravka na otoku. Na temelju nekih od naziva kojima se imenuju različiti predjeli naselja (Pila, Kandija), a koji imaju grčko podrijetlo, zaključilo se da su na ovim područjima morali biti Grci.¹⁸

Liburne su 9. godine pokorili Rimljani te je otok došao u sklop Rimskoga carstva, gdje i ostaje do njegova pada 480. godine. Rimljani su, za razliku od Grka, imali mnogo jače veze s otokom Krkom, posebno gradom Krkom kojeg su priključili svojoj provinciji Iliricum. Postoje razne interpretacije o dolasku Rimljana na otok. Iako su neka mjesta vjerojatno naseljavali i ranije, 9. godina se u mnogim izvorima spominje kao godina u kojoj su Rimljani konačno pokorili otok.¹⁹ Na području Punta nisu pronađeni nikakvi ostaci većeg naselja iz toga razdoblja, već samo razni fragmenti rimske kulture. Tako je nekadašnja prisutnost Rimljana u Puntu potvrđena pronalaskom kamenog sarkofaga s njemu pripadajućim predmetima²⁰ iz rimskoga doba, još 1883. godine na terenu koji se naziva Kapitul²¹. Osim sarkofaga, na Susu je pronađeno još nekoliko rimskih grobova, jedan stupić, stari novac te

¹⁷ „Korištenje i namjena prostora, promet, 1b“, 2007.

¹⁸ Usp. Ragužin, 2006: 13.

¹⁹ Usp. Miler, 2009: 14.

²⁰ Pronađene su cipelice, dva puceta, zlatna kopča i zlatni vjenčić.

²¹ Dolazi od lat. *capitolium*, što označava hram boga Jupitera u Rimu.

kameni luk prilikom kopanja na Jezeru²². Rimski korijeni vidljivi su i u imenima lokaliteta po polju Susu koji podsjećaju na latinska imena – Kaštel, Kaslir, Kirinja, Kavelice, Kanajt, Negrit, Malasuta i dr.²³

U doba raspadanja Rimskog Carstva i velike seobe naroda, krajem VI. i u VII. stoljeću, na otok dolaze Hrvati. Otok je tada potpadao pod Bizant preko egzarhata u Raveni i kao takav imao povoljne okolnosti za naseljavanje. Hrvati su zauzeli veći dio otoka i razvili četiri središnja naselja, kaštele – Omišalj, Dobrinj, Vrbnik i Bašku.²⁴ Svaki od četiri kaštela imao je oko sebe svoje životno područje s plodnim poljem, pašnjacima i šumama te morskim uvalama. Krk je kao svoj životni prostor sačuvao užu okolicu gdje se danas nalaze Punat, Kornić, Vrh, Sv. Fuska-Linardići, a možda i dio predjela gdje se danas nalaze poljička i dubašljanska sela. Ova naselja su se postupno proširivala pa su se tako Hrvati iz susjednih kaštela širili najprije na područje današnjeg Punta, Kornića i Vrha, odnosno Ponikava.²⁵ Kada su Hrvati naselili priobalje puntarske Drage nije poznato, ali je sigurno da je to bilo kasnije nego u ostalim krajevima Krka. Prema predaji, Hrvati su oko Drage krajem srednjega vijeka imali nekoliko zaselaka, što potvrđuje i popis krčkih naselja kojega je oko 1480. godine sastavio Antonio Vinciguerra, mletački providur za kvarnerski dio Mletačke Republike. Predaja i spomenuti popis slažu se i sa starom toponimijom malih skupina kuća oko Drage koje je narod nazivao Slamne kuće²⁶, Poduniž²⁷, kraj Franka, Barićeve kuće²⁸, Filipove kuće i Mršljan kuća²⁹ (vidi Sl. 4). Prema predaji, Slamne kuće stradale su od vodenih bujica, a jednu takvu prirodnu katastrofu spominje i I. Kubić (1848.) u svojoj povijesti otoka Krka.³⁰

²² Dubok bunar ispunjen vodom koji se nalazio na Susu.

²³ Usp. Ragužin, 2006: 13-14.

²⁴ Usp. Bolonić, Žic-Rokov, 1977: 19.

²⁵ Isto, str 23.

²⁶ Neki ih zovu i slavne kuće, no vjerojatniji je naziv slamne koji ukazuje na njihovu pokrivenost slamom.

²⁷ Tu je bila skupina od šest kuća i kapela sv. Dionizija – Duniža. One su se nalazile idući prema današnjem groblju ulicom Cesarca na puteljku s istočne strane. Godine 1965. još uvijek su postojale zidine nekadašnjih kuća, no danas se tu nalazi kuća (Usp. Ragužin, 1999: 27).

²⁸ To su bile kuće gdje je stanovala obitelj Bonifačić Barić, a nalazile su se na predjelu Starobašćanske ceste i puteljka za Kandiju. Godine 1965. još uvijek su se tamo nalazile zidine dviju kuća (Usp. Ragužin, 1999: 29).

²⁹ Moguće je da su tu stanovali obrađivači biskupijskog imanja i radili u biskupovoj solani koja je bila ondje (Usp. Bolonić, Žic-Rokov, 1977: 319).

³⁰ Usp. Marković, 2005: 149-151.

Sl. 4. Karta s označenim starim skupinama kuća³¹

Nakon što je bizantski car Justinijan došao na vlast, pokušao je obnoviti Rimsko carstvo sjedinivši zapadni i istočni dio te je nakon pobjede nad Gotima osnovao egzarhat u Raveni pod čiju je upravu stavio bizantski dio Italije i Dalmaciju. Otok Krk došao je neizravno pod bizantsku vlast već 480. godine, a sada je došao izravno kao dio ravnog egzarhata. Otok je ostao pod egzarhatom u Raveni sve do 751. godine, kada Ravenu zauzimaju Langobardi. Ipak, nakon dugogodišnjih previranja, otok ponovno pada pod Bizant Mirom u Aachenu 812. godine.³² Za vrijeme Ljudevita (819. – 822.), Hrvati su organizirali Panonsku Hrvatsku, a potom i Dalmatinsku Hrvatsku. Drži se da je otok Krk bio u narodnoj hrvatskoj državi za vrijeme kralja Tomislava, Držislava i Petra Krešimira, a sigurno je pripadao hrvatskom kraljevstvu za kralja Zvonimira. Kada je kralj Koloman 1107. godine zauzeo gradove u Dalmaciji i otoke, zauzeo je i Krk koji tada dolazi u granice hrvatsko-ugarske države. Otok Krk bio je sastavni dio bizantske Dalmacije sve do 1115. godine, osim u vrijeme kada je bio pod hrvatskim vladarima.³³ Na teritoriju Punta kao uspomena na staro hrvatsko kraljevanje, osim glagoljanja po našim kapelama i crkvama, ostala je i crkva Sv. Jurja u Maloj Krasi čiji je prostor krasio hrvatski pleter.³⁴ Prvi stvarni period mletačke dominacije nad otokom Krkom počinje 1115. godine. Venecija je tada za kneza postavila uglednog domaćeg čovjeka, Dujma, iz porodice krčkih knezova, kasnije prozvanih Frankopanima, koji su gospodarili otokom, a time i Puntom.³⁵ Oni su bili na otoku u prvom periodu mletačke dominacije. Iako nisu imali svoj kaštel u Puntu, kao što su imali u nekim

³¹ Lokacije na karti označene su okvirno, s obzirom da za većinu njih danas više nema ostataka nego su lokacije predajne. Stoga kartu treba shvatiti kao informativnu. (<http://www.apartments-pucar-in-punat.com/>, 21.9.2015.)

³² Usp. Bolonić, Žic-Rokov, 1977: 26-28.

³³ Usp. Ragužin, 1991a: 17-18.

³⁴ Usp. Ragužin, 2006: 15.

³⁵ Usp. Bolonić, Žic-Rokov, 1977: 34.

drugim naseljima³⁶, bili su dobročinitelji puntarskih crkava – Sv. Barbare, Sv. Andrije, Sv. Dionizija, Sv. Petra, Sv. Vida i Sv. Dunata te su bili u tijesnoj vezi s franjevačkim samostanom na otočiću Košljunu.³⁷ Zbog nesudjelovanja u borbi Venecije za Zadar, Venecija 1248. godine oduzima knezovima otok Krk, ne vraćajući ga sve do 1260. godine. Frankopani su vladali otokom sve do 1480. godine, kada Mlečani odvođe tadašnjeg kneza Ivana VII. na galiju i oduzimaju im otok.³⁸ Od tada je predstavnik mletačke vlasti u Krku providur, sve do 1797. godine, kada je propala Mletačka Republika.

2.2.PUNAT NAKON PROPASTI MLETAČKE REPUBLIKE

Nakon sloma Mletačke Republike, vlast na otoku preuzima Austrijsko Carstvo, koje je uglavnom zadržalo mletački način uprave. Već 1806. godine, Austrija je zaratila s Napoleonovom Francuskom, izgubivši otok Krk. Ponovno su se sukobili 1809. godine, kada je Austrija vratila otok, no samo nakratko jer ga je već iste godine ponovno zauzela francuska vlast. Pod francuskom upravom otok ostaje sve do 1813. godine kada Napoleon doživljava poraz u Rusiji, a njegove trupe napuštaju otok.³⁹ Za vrijeme francuske vladavine otok je bio podijeljen u četiri općine. Punat je spadao u općinu Krku.⁴⁰ Slomom francuske vlasti, otok je ponovno potpao pod austrijsku vlast koja je trajala sve do kraja Prvoga svjetskog rata. U drugome razdoblju austrijske vladavine mijenjala se upravna slika otoka pa su se tako 1884. godine Punat i Kornić, sa sjedištem u Puntu, odijelili od Krka.⁴¹ Krajem tog razdoblja započinje se razvijati turizam, dolaze parobrodi koji zamjenjuju jedrenjake te je uočljiv razvoj otoka.

Nakon pada Austro-Ugarske konstituirano je u Krku Kotarsko narodno vijeće Države Srba, Hrvata i Slovenaca⁴². Ali, uskoro je iz Pule u Krk došlo dvjesto talijanskih vojnika, započevši razdoblje talijanske okupacije koja je trajala od 1918. do 1921. godine, kada Rapalskim ugovorom otok ulazi u sastav Kraljevine SHS. Kada je 1918. godine stvorena Država SHS, koja se ubrzo udružila s Kraljevinom Srbijom u Kraljevstvo SHS, otok Krk je oslobođen od Talijana i priključen novoj državi. U čast tome, 1921. godine Općinsko poglavarstvo u Puntu mijenja ime mjesta u Aleksandrovo u čast regenta pa kralja Aleksandra Karađorđevića. Novo ime nije postojalo ni dvadeset godina, već je s Drugim svjetskim ratom

³⁶ Frankopanski kašteli na otoku bili su Krk, Omišalj, Vrbnik, Baška i Dobrinj.

³⁷ Usp. Ragužin, 2006: 16.

³⁸ Usp. Miler, 2009: 14-20.

³⁹ Usp. Bolonić, Žic-Rokov, 1977: 70.

⁴⁰ Usp. Ragužin, 2006: 20.

⁴¹ Usp. Zebec, 2005: 51-52.

⁴² Dalje u tekstu SHS (Srba, Hrvata i Slovenaca)

ponovno službeno priznato povijesno ime mjesta Punat.⁴³ Godine 1941., početkom Drugoga svjetskog rata, Krk ponovno zauzima Italija u čijem je sastavu otok ostao sve do kapitulacije 1943. godine, kada ga osvajaju Nijemci koji su tu boravili do kraja rata. Ovakve okupacije, prvo Talijana, a zatim i Nijemaca, ostavile su dubok trag u stanovništvu Punta. Mnogi stariji Puntari s nelagodom se prisjećaju tih dana. Među njima je i Drago Bonifačić, koji se prisjeća jednog posebno teškog događaja – paljenja škole u kojoj gotovo da su ostala zaključana djeca pa i on među njima:

„Onda su prišli⁴⁴ Nijemci... ja san tad krenuo u prvi razred osnovne škole. (...) Nijemci su nam zapalili školu. Zapravo, oni su imali namjeru da zapale to sve skupa... (...) nas je zapravo spasio od neke strašne katastrofe... pop Duda, Duda Franjo se je zval... (...) On je s Nijemcima kontaktiral i objasnio kako ta djeca i učitelji nemaju veze s nikakvim... pokretom, ni bilo čime i onda su nam dozvolili da izađemo iz škole prije nego su ju zapalili... I to je recimo meni jedan strašan događaj. Ja ponekad... ponekad kad zatvorim oči, još i danas gledam kako su te škure⁴⁵ koje gledaš dole... oni su ju vadili i bacali nutra na oganj... ostala je kuća zi poneštrami⁴⁶...“ (D. Bonifačić, 17.8.2015.)

Iako danas nisu vidljive nikakve štete na urbanoj slici Punta, na sreću nije ih ni bilo mnogo, bila su česta bombardiranja kojih se također prisjeća. Svi ti događaji ostali su kao vrlo neugodna sjećanja, za koje Drago drži da je jako važno prenijeti mlađim generacijama.

Nakon odlaska Nijemaca iz naše domovine, s otoka Krka i Punta, osnovana je druga Jugoslavija. Godine 1945. počinje novo razdoblje te dolazi do mnogih promjena.⁴⁷ Te promjene su se u Puntu očitovale prvenstveno kroz promjenu gospodarske orijentacije stanovništva, iz čega je uslijedila i promjena urbane slike naselja u drugoj polovici XX. stoljeća.

Najnovniji dio povijesti obilježila je godina 1991., raspad Jugoslavije te uspostava samostalne hrvatske države. Tada je uslijedila agresija Jugovojске na Hrvatsku. Iako na samome otoku nije bilo ratnih djelovanja, postojala je opasnost da se uništi krčka zračna luka

⁴³ Usp. Ragužin, 1991a: 49-50.

⁴⁴ Došli.

⁴⁵ Rebrenice, grilje

⁴⁶ Prozori

⁴⁷ Usp. Ragužin, 1991a: 71.

te da se dodatno destabilizira ovaj dio Hrvatske rušenjem Krčkoga mosta. Nasreću, to se nije dogodilo.⁴⁸

⁴⁸ Usp. Miler, 2009: 14-20.

3. DRUŠTVENI I URBANISTIČKI RAZVOJ PUNTA

U XX. stoljeću dogodili su se preokreti i promjene, koji su bili prisutni svugdje pa tako i na otoku Krku. Među tim promjenama, bila su i velika kretanja stanovništva u prvoj polovici stoljeća, koja najprije počinju kao iseljavanja u prekoceanske zemlje, zatim na obližnje kopno te u europske zemlje. Nakon intenzivnog iseljavanja, dolazi i do doseljavanja koje su pojačali izgradnja velikih industrijskih postrojenja na sjeveru otoka i naravno „novina“ XX. stoljeća – turizam. Turizam je promijenio gotovo sve, od načina razmišljanja i života, načina egzistencije, promijenila se struktura obitelji, sociološka struktura. Stoga se može zaključiti da budućnost našeg otoka najvjerojatnije mora biti temeljena na turizmu, poljoprivredi, stočarstvu, zdravoj hrani.⁴⁹ Broj stanovnika otoka je kroz stoljeća veoma varirao uslijed raznih okolnosti, kao što su npr. ratovi (tzv. Ciparski rat 1570.-1573., uskočki rat, Prvi i Drugi svjetski rat i dr.), bolesti (kolera 1855.) te iseljavanje (počelo je jače u drugoj polovici XIX. stoljeća te doseglo svoj vrhunac iza 1945. godine).⁵⁰

3.1. PRIKAZ URBANISTIČKOGA ŠIRENJA PUNTA KROZ POVIJEST

Punat se počeo širiti u XVIII. i XIX. stoljeću, kada počinje dobivati na važnosti. Prva poznata karta, ona iz 1821. godine, prikazuje dio Punta koji držimo najstarijim dijelom, tj. jezgrom današnjega naselja. U ovome su dijelu kuće veoma zbijene i međusobno povezane u nizovima, a ulice male i uske, okružene kućama sa svih strana. Ovo naselje oblikovalo se oko Male place, s ulicama Jagorika, Galija, Kolušin i Guvnić.

Na karti iz 1879. godine, vidimo kako se Punat počeo širiti zbog porasta broja stanovništva. Širi se prema sjeveru i zapadu, prema obali te nešto manje prema jugozapadu. Kuće su i dalje građene po uzoru na staru jezgru, zbijene u nizu.

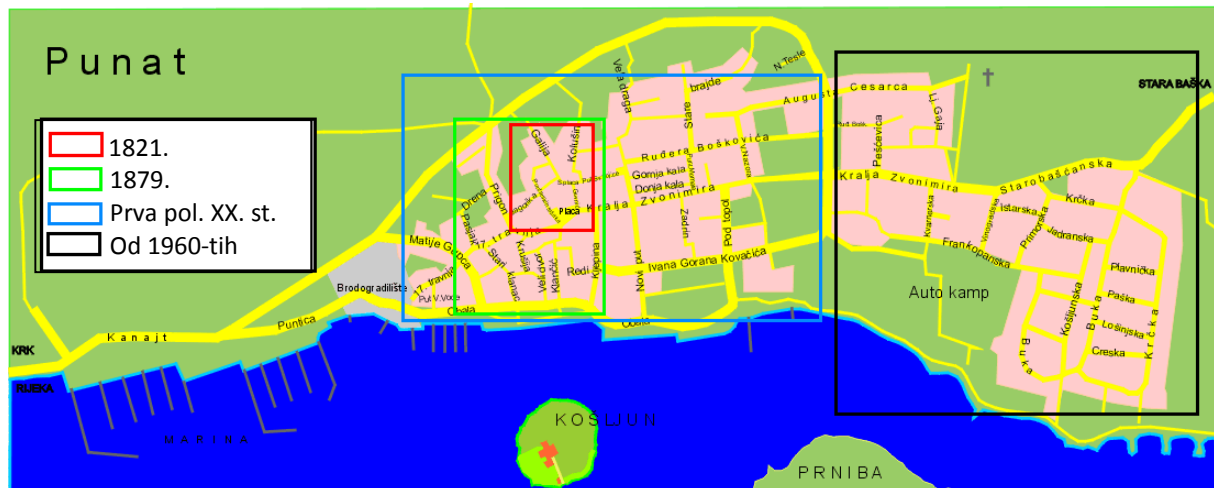
Nakon Drugoga svjetskog rata, naselje se nastavlja širiti, posebice prema jugu. Širi se sve do osnovne škole (današnja ulica Pod topol), ali izgradnja više ne prati arhitekturu stare jezgre. Kuće se grade nešto veće, uglavnom bez balatura, a nisu ni toliko usko zbijene.

Razvojem turizma, Punat se 1960-ih i 1970-ih počinje naglo širiti prema jugu, na Boku, gdje se u idućih tridesetak godina neprestano grade nove kuće. Te kuće nisu zbijene, naprotiv, imaju velika dvorišta i potpuno se odmiču od tipa arhitekture vidljivog u staroj jezgri.

⁴⁹ Usp. Cerović, 2002: 58-59.

⁵⁰ Usp. Bolonić, Žic-Rokov, 1977: 9.

Na karti Punta (vidi Sl. 5) prikazano je širenje naselja koje se dogodilo u četiri ključne faze, ranije opisane. Iako su se širenje i razvoj urbane slike odvijali postupno, kroz više godina ili čak i nekoliko desetljeća, prikazana su područja koja je naselje Punat obuhvaćalo u navedenom razdoblju. Područja su označena na temelju karata, kazivanja i fotografija koje prikazuju stanje Punta u razdoblju od početka XIX. stoljeća nadalje.

Sl. 5. Karta Punta s označenim urbanističkim razvojem naselja⁵¹

3.2. POČECI PUNTA

Prema „statističkom kriteriju“⁵² Punat spada u naselja mješovitog tipa, tj. naselje s gradskim karakteristikama, ali nedovoljnim brojem stanovnika da bi ga se tako kategoriziralo.⁵³ Punat je naselio dio nekadašnjeg krčkog teritorija. Njegov životni prostor bio je prvotno malen, ali dovoljan za maleni broj žitelja koji je u početku tamo živio. Bio je to plodni dio s obje strane Punta, kao i polje Sus⁵⁴ (vidi Sl. 3), dok su u bližoj okolini bile šume i pašnjaci. Stalna opasnost od gusarskih napada na jadranskoj obali i otocima rezultirala je time da su se sela osnivala podalje od mora. Tek u drugoj polovici XIX. stoljeća, kada je opasnost prošla, stanovništvo se polako doselilo na obalu. Sela koja su se ipak osnivala na obali zbijala su se kako bi se lakše obranila i utvrdila.⁵⁵ O nekadašnjem prvom naselju Puntu svjedočile su ruševine kuća nastalih u različita doba, koje su tek u posljednjim desetljećima uništene i njihov trag nestao izgradnjom novih kuća. Početkom XIX. stoljeća, zidine tih ruševina su još

⁵¹ <http://www.mediteran.cz/chorvatsko/kvarnerska-riviera/ostrov-krk-punat>. 18.9.2015.

⁵² Službeni statistički popis dijeli naselja po broju ukupnog stanovništva u kombinaciji s postotnim udjelom poljoprivrednog stanovništva u ukupnom broju.

⁵³ Usp. Novosel-Žic, 1987: 98.

⁵⁴ I danas su to plodna polja, koja su nakon urbanizacije ostala kao jedino poljoprivredno zemljište u okolici Punta koje se i dalje obrađuje.

⁵⁵ Usp. Živković, 2013: 14.

uvijek bile cijele, a nedostajali su samo krovovi.⁵⁶ Godine 1941. one su već prilično uništene i jedva prepoznatljive, što se održava i do 1965. godine kada su još postojale zidine nekih od tih kuća – Filipova kuća, Kuća kal Franka, Kuća u Pavuli, Kuće Poduniž, kuće u Kandiji⁵⁷, Slavne kuće i kuće na Pili⁵⁸ (vidi Sl. 4.). Ostataka tih građevina prisjećaju se i stanovnici Punta koji su ih imali prilike vidjeti dok nisu srušene. Na njihovu mjestu sagrađene su obiteljske kuće, što je u očima mnogih Puntara velika šteta:

„Podunižu... tu su bili divni ostaci naših prvih kuća... međutim, kad se šlo delat⁵⁹ ovdje Pere Orlić i ovi...Vlado Osipina... to su sve porušili i... nestali zidovi.“
(D. Bonifačić, 17.8.2015.)

Nekadašnji Punat bio je smješten južno od današnjega, ali je kuća bilo i na sjevernoj strani, npr. Mršića kuća te kuće oko današnjeg Kanajta⁶⁰. Ovaj Punat o kojem govore ruševine i ostaci raznih kuća te topografski nazivi „Va seli“, „Na kraj Punta“, „Starine“ – nestao je. Taj prvi Punat imao je i svoje stražarnice na Buki⁶¹. Na pitanje kako je nestao taj Punat, odgovara narodna predaja koja kaže kako je „nekada davno došla silna voda, koja je za oluje valjala kamenje s brda te uništila cijelo naselje. Oni koji su ostali na životu, počeli su zidati čvršće i jače kuće dalje od mora i morskih gusara prema sjeveru. Tako su nastali prvi predjeli današnjega Punta – Glavičica, Jagorika, Galija, Stara placa i Kolušin (vidi Sl. 6).“⁶² Iako je Kolušin postojao već polovicom XV. stoljeća, on nije najstariji dio Punta. Od njega je starija Jagorika, dio Galije i Stara placa. Najstariji dio današnjeg naselja sačinjava dio koji se nalazi na vrh brežuljka između Glavičice (Starog klanca) do pred župnu crkvu sv. Trojice. Sa zapada je omeđen putem koji ide kroz mjesto preko glavnog trga, a granica na jug bio je vjerojatno klanac, koji ide od vrha Kljepine okomito na put od Stare place za sv. Trojicu. Oba su najstarija puntarska naselja (ono na Glavičici i oko Stare place) građena na brežuljcima, udaljena od obale po tradiciji naših hrvatskih kaštela, što je očito još uvijek utjecaj opasnosti od gusarstva, zbog čega se nije gradilo na obali. Iako se često pokušava odrediti vrijeme nastanka naselja, ono što možemo sa sigurnošću reći jest da su neki dijelovi današnjega Punta

⁵⁶ Usp. Žic Kancelarić, 1941: 50.

⁵⁷ Kandija je predio koji se nalazi još i danas na puteljku za Malu Krasu, a spominje se kao lokalitet 1773. godine. Mleci su tamo naselili svoje vojnike, koji su se borili u kandijskom ratu, pa su taj lokalitet prozvali Kandija (Usp. Ragužin, 1999: 27).

⁵⁸ Pila je naziv za polje najbliže današnjem Puntu, koje je nekada služilo kao vrt Puntarima.

⁵⁹ Išlo raditi.

⁶⁰ Tu se nalazio ljetnikovac krčkoga biskupa. Spominje se 1419. godine u jednoj darovnici. Danas se još vide ostaci crkvice sv. Petra koja se tamo nalazila (Usp. Ragužin, 1999: 30).

⁶¹ Dio Punta koji danas označava novi predio naselja, nastao nakon 1960-ih. Nalazi se blizu ušća Drage te je po tome i dobio naziv, od tal. *bocca*, što znači usta.

⁶² Ragužin, 1991a: 11-12.

postojali već početkom XVI. stoljeća, što dokazuje jedna kuća na Staroj placi na čijem je nadvratniku uklesana 1504. godina.⁶³

Sl. 6. Karta Puntata s označenom starom jezgrom⁶⁴

⁶³ Usp. Bolonić, Žic-Rokov, 1977: 320.

U svojoj urbanoj fizionomiji, Punat sadrži elemente zbijenog i raštrkanog tipa naselja, kakav inače prevladava na otoku. U skladu s time izdvajaju se i dva osnovna, fizionomski različita dijela naselja, koja se neznatno isprepliću. Omladinska ulica (Novi put) s produženjem do Vele drage grubo izdvaja zbijeni, stariji i prostraniji dio naselja na sjeveru i raštrkani mlađi, manji dio na jugu. U starijem dijelu prevladava tradicionalni primorski tip kuće sa pristupnim kamenim stubama od prvog kata, „baraturom i prikodvoltom“. U novijem dijelu naselja podizane su udobnije kuće, pretežno od zarade emigranata u Novom svijetu. Specifičan izgled Puntu daje pravilan raspored kuća koje su sagrađene u redovima od po dvije do njih desetak. Sve su kuće orijentirane prema zapadu, odnosno gledaju na more, što pruža estetski ugođaj promatrajući naselje sa suprotne obale. Tek od polovice XIX. stoljeća Punat formira fizionomiju kakvu u osnovi ima i danas. Njegovo stanovništvo transformira okolni prostor, pretvarajući goli kamenjar u agrarno vrijedan prostor i zasađujući ga lozom.

Iz izvješća apostolskog vizitatora puntarske župe iz 1603. godine, doznajemo da je u Puntu te godine bilo dvadeset i pet obitelji s oko stotinu stanovnika. Punat se do sredine XIX. stoljeća povećavao, ali pomalo. Nagliji porast primjećuje se do sredine XX. stoljeća, kada je u Puntu bilo 3500 stanovnika. Otada puntarsko stanovništvo opada i do danas se skoro prepolovilo. Pritom valja naglasiti da se današnji Punat brojem kuća povećao, ali novije kuće najveći dio godine stoje prazne zbog toga što njihovi vlasnici nisu lokalni stanovnici, nego su to vikendice u kojima najčešće borave samo tijekom ljetnih mjeseci.⁶⁵

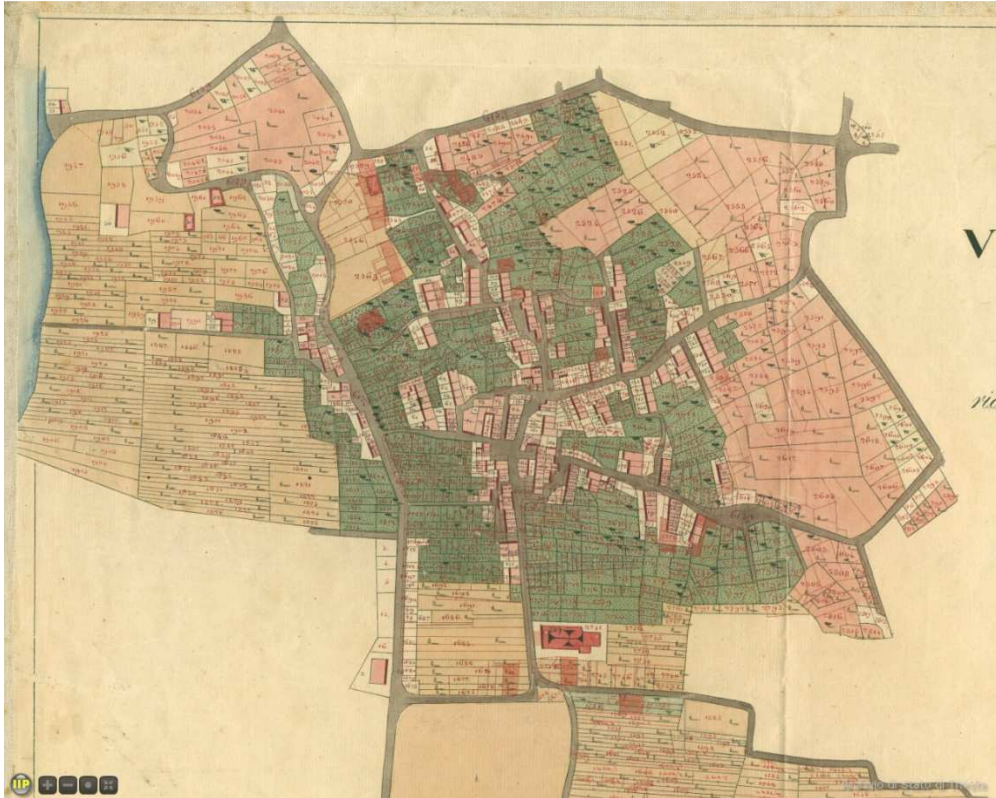
3.3. RAZDOBLJE DO PRVOGA SVJETSKOG RATA

Punat se može držati satelitskim naseljem Krka. Skupina kuća potvrđena je u XV. stoljeću, a vjerojatno da se i prvi demografski podaci iz 1603. godine odnose na naselje udaljenije od mora, da bi se već prilikom demografskog uspona početkom XVIII. stoljeća moglo govoriti o naselju lociranom više uz more. Prva katastarska izmjera otoka Krka provedena je početkom dvadesetih godina XIX. stoljeća, preciznije 1821. godine (vidi Sl. 7). Jedini, gotovo cjelovito sačuvani primjerak civilne izmjere za područje otoka Krka čuva se u Državnom arhivu u Trstu.⁶⁶ Na sreću, zahvaljujući gospodinu Alanu Žicu, koji je iz arhiva u Trstu preuzeo navedene izmjere, a koji mi ih je rado pokazao i ustupio na korištenje, možemo vidjeti kako je naselje tada izgledalo.

⁶⁴ <http://www.apartments-pucarini-punat.com/>, 21.9.2015.

⁶⁵ Usp. Marković, 2005: 149-151.

⁶⁶ Usp. Bradanović, 2007: 21-22.

Sl. 7. Isječak karte Punta iz 1821. godine⁶⁷

Iz karte možemo iščitati da je jezgra Punta bila današnja Stara plac⁶⁸, odakle su se razilazili putevi u crkvu Sv. Trojice⁶⁹, u Kolušin, u Galiju (iz nje dalje u Jagoriku) i u Guvnić. Tadašnje je naselje bilo odmaknuto od mora i okruženo poljima, a kuće su bile zbijene u nizovima na području koje čini otprilike desetinu današnje veličine naselja. Osim kuća koncentriranih oko place, vidljivo je nekoliko kuća sjeverozapadno od jezgre, prema moru. Najjužnije točke naselja bile su župna crkva Sv. Trojice i župni ured koji se nalazi nešto zapadnije od crkve. Ipak, na karti je već vidljivo nekoliko kuća planiranih za izgradnju južno od crkve, koje ukazuju na buduće širenje naselja. Sjeverozapadno od tadašnje jezgre naselja⁷⁰, vidljiv je kružni element za koji pretpostavljam da je bilo gumno⁷¹. Iako ono danas više nije

⁶⁷ Alan Žic, 7.8.2015.

⁶⁸ Placa ili trg.

⁶⁹ Isprva je u naselju bila crkvice sv. Andrije, koja danas nije sačuvana, no ona je porastom broja stanovnika postala premalena. Tako su mještani 1766. godine poslali molbu za gradnju nove crkve, koja im je i odobrena. Godine 1777. nova crkva, crkva sv. Trojice, dovršena je i posvećena, uz uvjet da se i dalje održava crkvice sv. Andrije. Već godine 1840., nova crkva postaje premalena pa se proširuje i gradi zvonik. S naglim rastom broja stanovnika, crkva ponovno postaje premalena te se 1930-ih još jednom proširuje (Usp. Bolonić, Žic-Rokov, 1977: 322).

⁷⁰ Na križanju današnje Ulice 17. Travnja i Ulice Krušija.

⁷¹ „Mjesto za vršenje žita kružnoga oblika, funkcionalno smještenog uz štale. Bivalo je popločeno kamenom ili čvrsto utabanom zemljom, obrubljeno niskim zidićem te uzdignuto u prostoru zbog bolje cirkulacije zraka. Ponekad dosežu promjer do deset metara, pa su uz svoju primarnu funkciju vršidbe, bila i prostorom društvenog okupljanja.“ (Šarić-Žic, 2005: 29)

vidljivo i na tom mjestu su izgrađene kuće, jedan od mojih kazivača se sjeća da je ono postojalo na tome mjestu, koje on naziva Zametrija, još za vrijeme njegova ranog djetinjstva:

„Ili znaš kadi živi onaj Martin ča je došal iz Amerike, u 17. Travnja... (...) Dakle, prije nego dođeš upravo na njih, ondi⁷² sa južne strane je jedan vrt. I na tom vrtu, tik do tog vrta je bilo jedno veliko guvno. (...) Ono se zove Zametrija.“ (D. Bonifačić, 17.8.2015.)

Do početka XIX. stoljeća broj stanovnika bio je mali zbog toga što je tada bio veći mortalitet djece, bili su ratovi u kojima su bili odsutni i pogibali muškarci, a često su pogibali i uslijed gusarenja. Tek u XIX. stoljeću Punat počinje naglo rasti, kada su se sredile političke prilike te došlo do razvoja kapitalizma. Zbog razvoja Rijeke i Pule postojala je mogućnost sezonskog zapošljavanja te se otvorilo tržište za poljoprivredne proizvode poput vina, ulja, smokava, grožđa, janjadi, sira i drva, što je potaknulo rast broja stanovnika.⁷³ Godine 1853. Punat postaje samostalna župa pa je prema tomu moralo dosta porasti pučanstvo. Vjerojatno je upravo taj događaj utjecao na daljnje širenje naselja na sjeverozapad i oblikovao izgled naselja koji je vidljiv na karti iz 1879. godine (vidi Sl. 8). Počele su se graditi kuće u paralelnim nizovima sa starom pučkom arhitekturom – karakterističnim voltama i balaturama, vanjskim stubištima i terasama pred ulazom u stan. Kuće su se tako nanizale sjeverozapadno od stare jezgre, sve do samoga mora.⁷⁴ Najjužniju točku naselja čine upravo one kuće oko crkve koje su na ranijoj karti bile planirane za izgradnju, a koje su ovdje izvedene. Iako je u svom kazivanju D. Bonifačić potvrdio postojanje gumna vidljivog na karti iz 1821. godine, na karti iz 1879. godine, ono nije prikazano, već je na tom mjestu kuća. Također, na ovoj je karti vidljiva razvijenost pomorstva, tj. na obali je prikazano nekoliko molova za pristajanje i privezivanje brodova koji na ranijoj karti nisu bili prikazani.

⁷² Ondje.

⁷³ Usp. Bolonić, Žic-Rokov, 1977: 321.

⁷⁴ Usp. Žic Klačić, 1960: 70.

Sl. 8. Isječak karte Punta iz 1879. godine⁷⁵

Već u XIX. stoljeću, placa je bila mjesto okupljanja lokalnih stanovnika, ali i trgovine, što je i ostala u narednih stotinjak godina (vidi Sl. 9). Na placi su mesari klali i prodavali meso, rovinjski brodari kupovali puntarski prirod i prodavali svoju donesenu robu, grah, rižu, papar i drugo, a ovdje su se i objavljivale javne naredbe oblasti.

Sl. 9. Placa Sv. Roka, Punat, 1908.⁷⁶

⁷⁵ Alan Žic, 7.8.2015.

Polovicom XIX. stoljeća poljoprivrednoj djelatnosti pridružilo se pomorstvo, koje je bilo jače u Puntu nego u ostalim središtima otoka. Period tog ranijeg, prvog gospodarskog prosperiteta naselja, bio je popraćen naglim porastom stanovništva. Puntat, koji je 1869. godine imao najmanje stanovništva, ubrzo prestiže svoje dotadašnje rivale – inače mnogo starija naselja Krk, Bašku, Vrbnik i Omišalj, da bi 1880. godine postao najveće naselja na otoku. Nakon filoksere, koja je oko 1900. godine djelomično uništila lozu, mnogi odlaze u SAD, a nerijetki tamo i ostaju. U drugoj polovini XIX. stoljeća započinje iseljavanje s Kvarnerskih otoka, a taj se proces, nažalost, proteže i kroz cijelo naredno stoljeće. Uzroci iseljavanja su brojni, a grubo ih možemo svrstati u: gospodarske, demografske i političke. Nasuprot potisnim čimbenicima iseljavanja, treba napomenuti i privlačne izvanotočne čimbenike, prvenstveno industrijalizaciju i potražnju radne snage u prekomorskim zemljama, urbanizaciju priobalja, razvoj parobrodarstva u Trstu, Rijeci, Senju itd.⁷⁷

Nekada su se Puntari bavili uglavnom pomorstvom i obrađivanjem zemlje: lozom, maslinom, smokvama.⁷⁸ U drugoj polovici XIX. i početkom XX. stoljeća došlo je do značajnih promjena u svim područjima gospodarskih djelatnosti gdje su jedna poticale drugu. Tako vinogradarstvo pogoduje razvoju obrta poput bačvarstva, kolarstva, izrade drvenih vozova, brodova i gajeta za dovoz grožđa sa Prnibe. Pojedinci kupuju veće brodove kojima prevoze vino u Rijeku, Pulu, Veneciju, a poneki otvaraju vinske magazine, rjeđe i gostionice. Prva gostionica (*oštarija*) u Puntu otvara se 1891. godine, a nešto kasnije se otvara još nekoliko gostionica, za čije su otvaranje razlog bili stranci i turisti koji su dolazili u Puntat.⁷⁹

Na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće, rastao je broj brodova, ali je raslo i blagostanje – Puntat kao da se „preporodio“. To se osjećalo u životu mnogih obitelji, ali i u izgledu, u fizionomiji naselja. Podizale su se nove obiteljske kuće, iako su im voda (*guštarna*) i sanitarni čvor tada još uvijek u dvorištu.⁸⁰ Te kuće građene su na novim lokacijama sjeverno i južno od stare jezgre, no arhitektonski i funkcionalno su vrlo slične onima u staroj jezgri. Kako je došlo do graditeljskog zamaha, na podlozi pomorstva i iseljeničkog novca, to je dovelo i do razvoja turizma. Između 1849. i 1866. godine već je bilo utemeljeno „Društvo za uljepšavanje mjesta“, a 1908. godine osnovan je Kupališni odbor. Iako je i ranijih godina postojao svojevrsni oblik turizma, to je sve bilo vrlo rijetko i nerazvijeno. Osnutak Kupališnog odbora

⁷⁶ Branko Karabaić, srpanj 2015.

⁷⁷ Usp. Lajić, 2006: 163.

⁷⁸ Usp. Velnić, 1966: 19.

⁷⁹ Usp. Brusić, 1994: 123-124.

⁸⁰ Usp. Žic Dunižarić, 2013: 13.

drži se događajem kojim započinje organizirani turizam u Puntu. Iste godine u Puntu je osnovano „Austro-hrvatsko parobrodarsko društvo u Puntu“ koje je imalo dva moderna parobroda – „Frankopan“ i „Kvarner“. Time je Punat, ali i ostatak otoka bio povezan sa susjednim kopnom i otocima, posebno u ljetnim mjesecima kada su zbog turističkih potreba dodane nove i češće linije.⁸¹ Puntarske ceste u to vrijeme nisu bile široke niti uređene, a bile su pokrivene kamenim ili cementnim pločama ili su se asfaltirale.⁸²

Afirmacija brodogradnje i pomorstva, trgovine i ostalih oblika prometa u XIX. stoljeću, razvila je novi otočni socijalni sloj, građansku klasu, čija se prisutnost ne odražava samo u gospodarskoj sferi, već i nacionalnoj, kulturno-obrazovnoj, graditeljskoj, itd. Odnosi sa stranim svijetom i dolazak predstavnika tada razvijenih europskih središta, dovodi do izgradnje građanskih kuća i ljetnikovaca. Pomorci su unosili stambeni standard, vezan uz inozemne tokove. Njihove su kuće imale značajke građanskih, a ne gospodarskih gradnji. Arhitektonski element koji ih je razlikovao od već postojećih kuća, bio je prvenstveno balkon, ali razlikovale su se i visinom kojom su se izdizale nad drugim kućama. Visinu su činila obično dva kata, a nerijetko i tri. Njihova dvorišta su često bila ograđena, čime su stvorili vlastiti dvorišni prostor u kojemu je nerijetko bila gušterna (vidi Sl. 10).

Sl. 10. Kuća građanskoga tipa, Ivana Gorana Kovačića 63, Punat, 1972.⁸³

⁸¹ Usp. Ragužin, 2006: 141.

⁸² Usp. Žic Dunižarić, 2013: 58.

⁸³ Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci (dalje u tekstu FKORI), Punat 168.

Krajem stoljeća širenje rezidencijalne izgradnje zahtijeva i turizam. Oko izgrađenih obala zgušnjava se naselje, jer se grade kuće ne samo za stanovanje, već i za urede, trgovine, restorane. Jedna od najvidljivijih posljedica procvata pomorstva bila je stambena izgradnja, koja veličinama, stilom i funkcionalnošću bitno odudara od autohtone arhitekture. Glavnina sela, naročito na Krku, u drugoj polovini toga stoljeća dobiva školsku zgradu, župni dvor i seosku crkvu.⁸⁴

Godine 1905. u Puntu je izgrađen paromlin i tvornica tjestenine, utječući na gospodarski razvoj naselja. Gospodarstvo otoka do pojave turizma bilo je orijentirano na ribarstvo, pomorstvo, uzgoj mediteranskih kultura i stočarstvo. Godine 1912./13. u Puntu je produbljena Buka, uski tjesnac koji od morske pučine dijeli Puntarski zaljev, što je dovelo do još većeg priljeva gostiju.⁸⁵ S početkom Prvoga svjetskog rata, prestaje se misliti na turizam.

3.4. RAZDOBLJE IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

Između dva rata, nakon perioda potpune stagnacije od 1918. do 1924. godine, započelo je ponovno oživljavanje turizma. Naime, propašću Austrougarske monarhije suženo je emitivno područje pa su prve poratne godine negativno utjecale na razvoj turizma u tom prostoru. Nije mu pogodovala ni opća politička kao ni ekonomska situacija u ondašnjoj Jugoslaviji. Ovome se priključuje i slaba prometna povezanost s unutrašnjošću, a posebno standard stanovništva koje nije imalo ni mogućnosti, a ni navika predratnih austro-ugarskih turista. Uz navedeno, stagnaciji do 1921. godine doprinosi i talijanska okupacija toga prostora. Ista turistička obalna naselja na predratnoj tradiciji obnavljaju i razvijaju snažniju turističku djelatnost između dva rata, a ona uvjetuje prve značajnije urbane promjene u njima. Pojavljuju se novi turistički dijelovi naselja s oplemenjenim sadržajem, s parkovima, s uređenim obalnim putovima, kupalištima te hotelima, pansionima i vilama.⁸⁶ Godine 1920. i 1921. počinju predradnje za podizanje prvog hotela. Godine 1923. zgrada je podignuta, uređena i namještena te prima prve goste, pod nazivom „Vila Lucija“ (vidi Sl. 11). Jedan od povratnika iz SAD-a gradi hotel „Frankopan“⁸⁷ (vidi Sl. 12), a podiže se i još nekoliko pansiona. Tako je između 1925. i 1927. godine u Puntu bilo jedanaest ugostiteljskih objekata naspram svega četiri gostionice prije Prvog svjetskog rata.⁸⁸ Fizionomija naselja prve

⁸⁴ Usp. Lajić, 2006: 152.

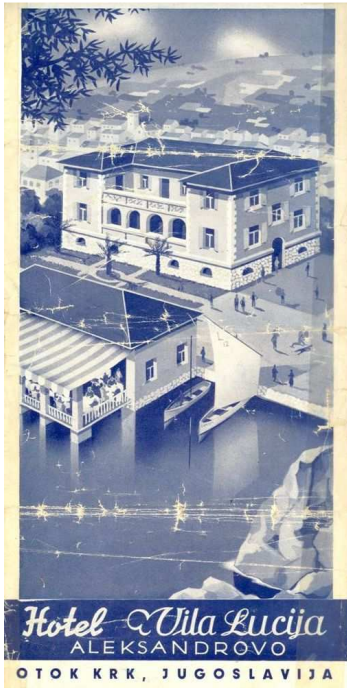
⁸⁵ Usp. Strčić, 1987: 13.

⁸⁶ Usp. Novosel-Žic, 1987: 122.

⁸⁷ Današnje odmaralište Crvenog križa iz Maribora.

⁸⁸ Usp. Brusić, 1994: 124-125.

polovice XX. stoljeća, a koja se razvila zahvaljujući brojnim novim ugostiteljskim objektima i građanskom arhitekturom, vidljiva je na fotografiji obješenoj na zidu jednog od ureda Općine Punat (vidi Sl. 13).

Sl. 11. Vila Lucija, Punat, 1920-te⁸⁹

Sl. 12. Hotel Frankopan, Punat, 1920-te⁹⁰

Sl. 13. Punat, prva polovica XX. stoljeća⁹¹

Kraljevina Jugoslavija postojala je svega nešto više od dvadeset i dvije godine, no na otoku je napravljen izvjestan napredak. Veća, osobito primorska mjesta, dobila su struju, a

⁸⁹ Branko Karabaić, srpanj 2015.

⁹⁰ Isto.

⁹¹ N. N., Općina Punat

neka i vodovod. Već prije Prvog svjetskog rata otok je bio povezan parobrodima s kopnom. U ovom razdoblju povezanost se još i poboljšala jer su u Krk i Bašku više puta tjedno dolazili parobrodi koji su išli u Dalmaciju iz Sušaka i natrag. Provedena je i autobusna veza Omišalj – Krk – Baška, u čiju je svrhu 1938. godine prilagođena i uređena cesta na toj liniji.⁹² U kupališnim mjestima, među koje je spadao i Punat, počela je gradnja ugostiteljskih objekata manjeg kapaciteta te se podignulo i nekoliko društvenih domova. Velike graditeljske djelatnosti nije bilo radi pomankanja novaca. Kućna radinost u periodu između dva rata veoma je porasla i bila naglašeni činilac u primanju i ishrani gosti. U to vrijeme poznate su čak trideset i četiri obitelji koje su primale goste, a djelomično i hranile.⁹³

Krajem 1920-ih kreće novi veliki val ekonomske emigracije, naročito u prekomorske zemlje, a velika svjetska kriza zahvatila je početkom tridesetih godina i Krk. Otočani se pokušavaju othrvati nedaćama, uz ostale mjere, i intenzivnom turističko-ugostiteljskom djelatnošću. U turističke svrhe počelo se raditi odmah poslije Prvog svjetskog rata. Tako je sagrađen već spomenuti hotel „Vila Lucija“, pred kojim je nad morem podignuta drvena sala s terasom. U to doba počela se proširivati obala nabacivanjem materijala u more, a tu je postupno uređen park i obala. Do kraja dvadesetih godina XX. stoljeća, poticajem razvoja turizma, morska kupališta doživljavaju svoj uzlet.⁹⁴ Tada su uređene i prve kabine kupališta na Buki (vidi Sl. 14).

Sl. 14. Kupalište s kabinama, Punat, 1927.⁹⁵

⁹² Usp. Bolonić, Žic-Rokov, 1977: 89.

⁹³ Usp. Brusić, 1994: 125.

⁹⁴ Usp. Kos, Barković, 2009: 184.

⁹⁵ Branko Karabaić, srpanj 2015.

Godine 1929. podignuta je električna centrala te je Punat dobio struju. U svrhu turizma radi domaće radinosti gradili su i drugi nove kuće, ali radi svjetske ekonomske krize turizam je loše napredovao, osobito nakon tridesetih godina.

3.5. RAZDOBLJE NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA

Drugi svjetski rat može se držati prekretnicom, kada se događaju promjene i u socioekonomskom smislu. Odnos države prema selu, seljaštvu i poljoprivredi biva sve lošiji. Sve što je bilo tradicijsko predočivano je kao zaostalo, a selo i seljaštvo dobivaju prizvuk natražnjaštva. Sve se usmjeruje na elektrifikaciju, urbanizaciju i industrijalizaciju, a seljaci uzore za gradnju svojih kuća traže u prigradskim naseljima. Nakon Drugoga svjetskog rata i ekonomskog oporavka Europe, započeo je ponovni dolazak turista na Jadransku obalu. To je dalo povoda i na otoku Krku za gradnju velikih hotela i za nepamćenu graditeljsku aktivnost i u privatnom sektoru. Od ugostiteljskih objekata nije poslije rata ostalo ništa ili gotovo ništa. Vila „Lucija“ je spaljena, a hotel „Frankopan“ bio je neupotrebljiv. Upravo zbog nedostatka hotelskih objekata nakon rata, tvornica tjestenine preuređena je u hotel. U to vrijeme se u Puntu naglo razvija kvalitetna brodograđevna i vijačna industrija te turizam i trgovina s brodarstvom, ali se zapušta zemljoradnja, iako je bilo veoma povoljnih uvjeta za maslinarstvo, vinogradarstvo i stočarstvo.⁹⁶ Bitna karakteristika stanovništva Punta manifestirala se u želji da se poprave ruševine, izgradi i uljepša sve što je bilo potrebno za pretvaranje naselja od ratom opustošenog i zapuštenog, u ugodno boravište u prvom redu samih mještana, a zatim i turista. Iako u naselju nije bilo mnogo objekata koji su u ratu bili uništenih izravno od strane okupatorske vojske ili ratnih razaranja, izuzev škole, vile „Lucija“ i hotela „Frankopan“ koji su bili spaljeni, štete koje su bile vidljive nakon rata bile su većinom posljedica loše materijalne situacije, kao i smanjenja broja stanovništva, u prvom redu zbog ratnih stradavanja muškaraca i ekonomskih emigracija. Obnova naselja se odnosi prvenstveno na zapuštene zelene površine, napuštene i neodržavane kuće, kao i obnovu socijalne i ekonomske situacije.

Ranih pedesetih godina turisti uglavnom susjednih zemalja⁹⁷, opet postaju gosti naših ljetovališta. Turističko društvo je, u prvom redu, činilo sve moguće da zadovolji goste čistoćom ulica, podizanjem i uređenjem parkova, čistoćom mora, klupama za sjedenje duž mora, priredbama i dr. Privatni smještajni kapaciteti 1950-ih godina imali su znatno niži

⁹⁶ Usp. Brusić, 1994: 122.

⁹⁷ Prvenstveno Austrijanci i Talijani.

komfor nego danas. Tako je 1958. godine u Puntu koji je imao 621 domaćinstvo, samo jedno jedino od njih imalo kupaonicu.⁹⁸ Tek 1959. godine vodovod je bio potpuno izgrađen te je voda počela teći u mnogim kućama, a postavljene su javne slavine i na nekoliko mjesta u Puntu. To je uvelike pridonijelo poboljšanju kvalitete života, a stariji stanovnici se još uvijek sjećaju kako je to izgledalo:

„Onda je došla već i voda u Punat, jer voda je došla već '57., ali ona je došla, samo su bile nekolicke špine po mjestu. Špine kadi se hodelo vodu točit i nosit doma. Ili iz gušterne.“ (J. Karabaić, 17.8.2015.)

Veliki utjecaj na širenje turizma koje slijedi u narednim godinama, promjene gospodarskih djelatnosti, a time i izgradnju, širenje i adaptiranje postojećih građevina imao je razvoj prometa. Zbog poratnog iseljavanja na otoku je napušteno mnogo kuća, koje su se kasnije počele prodavati. Najprije se kupuju i adaptiraju napuštene, stare kuće, zatim ruševine i gospodarske zgrade (štale) u kuće za odmor. Jedan od dobrih primjera je obnova stare obiteljske kuće D. Orlića, vrlo skromne u izvornome obliku, a adaptirane u katnicu sa svim potrebnim funkcijama suvremenog života. Uklanjanjem nepotrebnih prostora poput konobe ili elemenata poput dimnjaka, dobiveno je više iskoristivog prostora prilagođenog suvremenim potrebama.⁹⁹ Turizam zahtijeva gradnju prometnica i bolju povezanost otoka s kopnom. Tako su 1959. godine uspostavljene trajektne veze otoka i kopna na relaciji Šilo-Crikvenica te Voz kod Omišlja-Črišnjeva na kopnu, čime je prvi put omogućen pristup i motoriziranom turistu. To je zapravo prijelomni događaj nakon kojega počinju intenzivne promjene urbane slike naselja, uzrokovane sve većim brojem turista i vikendaša. Trajektne linije su olakšale ne samo pristup turistima tako povećavši njihov broj, već su i olakšale neke aspekte života stanovnicima otoka, kao što su dovoz materijala značajnog za početke novih izgradnji i adaptacija kuća.

„Da, jer se tad drugačije dolazilo, onda je već mogal doć i kamion sa stvarima, trajektom do ceste i vozilo se po bijeloj cesti...“ (M. Bonifačić, 17.8.2015.)

Društveno-ekonomskim promjenama 1960-ih, do kojih je došlo kao rezultat prethodnih demogeografski procesa, poput opadanja broja stanovništva, mijenja se urbana i privredna slika Punta. Ovakvo stanje ogleda se s jedne strane u procesu deagrarizacije, koji je

⁹⁸ Usp. Novosel-Žic, 1987: 140.

⁹⁹ D. Orlić, 11.8.2015.

izmijenio sliku okolnog krajolika. Zbog nove orijentacije na turizam, znatan dio dotadašnjih vinograda, maslinika i vrtova koji su se nalazili oko cijeloga naselja, pa čak i na Prnibi (vidi Sl. 15), tada se pošumljuje brzorastućim vrstama (vidi Sl. 16). Gotovo svi stariji kazivači s kojima sam prilikom istraživanja razgovarala, u jednom trenutku razgovora sjetili su se nekadašnjih plodnih polja po Prnibi i oko cijeloga naselja. Svi ih se sa žaljenjem prisjećaju i drže da je to velika šteta za današnju sliku i način života u Puntu, posebice zbog toga što se time dokida ono po čemu su Puntari bili poznati i istaknuti.

„Pa... meni padne napamet ono kako je ranije bilo, nekad. Kako su ljudi od poljoprivrede živeli, ne od turizma. A, a... to je propalo sve, praktički. To je bilo šezdeset i šeste, sedme, osme... Još se je kopalo gore, Krase su imale još trsi i grožđa koliko god oćeš. (...) Ali... i Prniba je bila isto. Puntat je živil od poljoprivrede, praktički, od toga su ljudi preživljavali, a ne od turizma.“ (A. Orlić, 24.8.2015.)

Sl. 15. Andrija Orlić (MFFSH – EFIAP), *Puntarska draga*, 1950-te

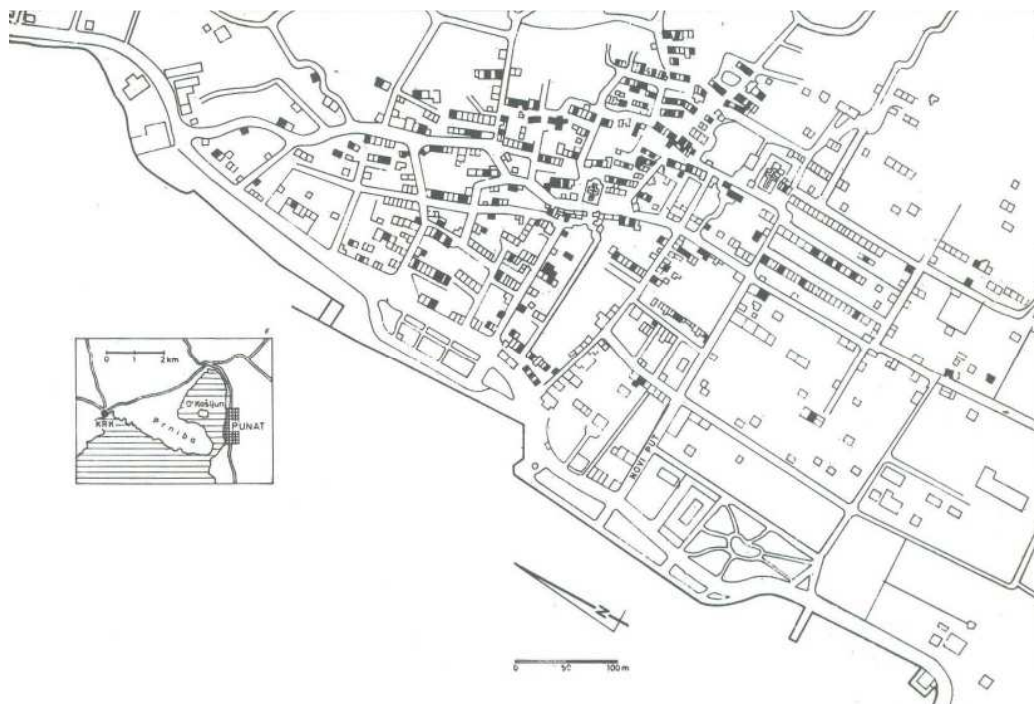

Sl. 16. *Puntarska draga*, 2015.¹⁰⁰

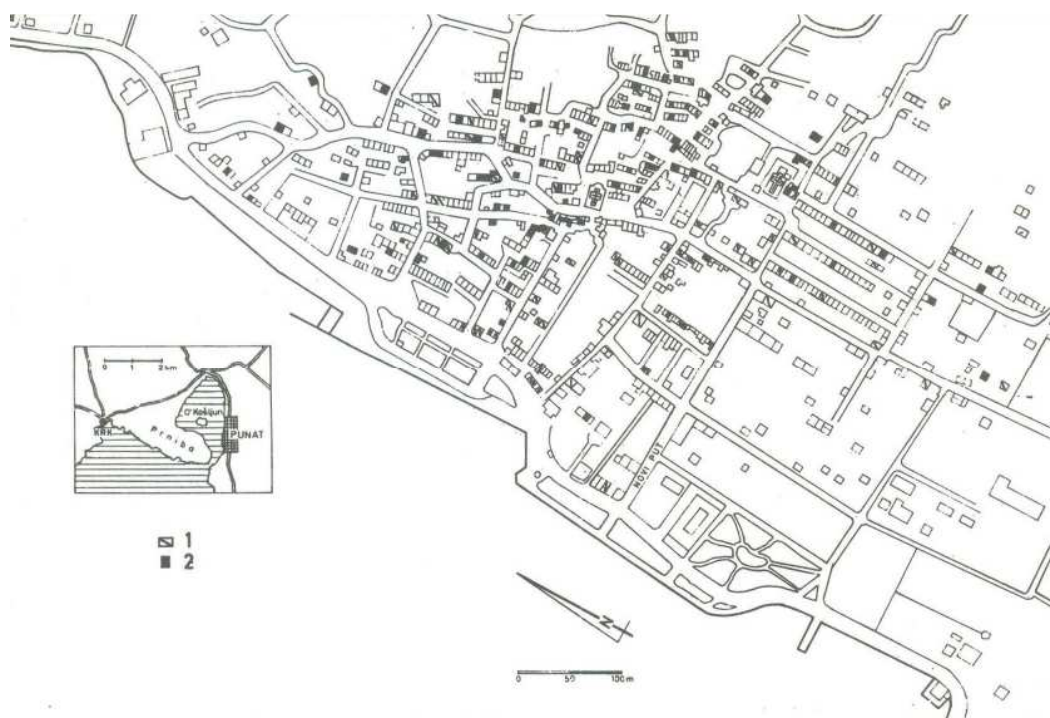
Lokalni stanovnici su počeli zanemarivati taj oblik privrede kako bi se počeli baviti turizmom. Razlog tome nalazimo u financijskoj situaciji koja je nakon rata bila iznimno loša, a turizam je pružio priliku da se ona popravi. Na prijelazu u novo desetljeće u ranim šezdesetim godinama budi se privredni razvoj otoka, a glavni pokretač je upravo turizam u svim svojim oblicima. Osim domaćih turista sve više u ukupnoj potražnji participiraju strani gosti Zapadne Europe. U priobalnim naseljima, pa tako i u Puntu, stanovnici ostalih dijelova Jugoslavije kupuju gradilišta i grade vikendice. Osim toga, brojne zapuštene kuće u jezgri

¹⁰⁰ <http://www.tzpunat.hr/Punat.aspx?id=33>, 12.9.2015.

starog naselja također se prodaju i adaptiraju u turističke svrhe.¹⁰¹ Ako usporedimo dvije karte koje prikazuju staru jezgru Punta (vidi Sl. 17, Sl. 18), možemo uočiti da se kroz nepunih deset godina broj nenastanjenih kuća znatno smanjio.

Sl. 17. Nenastanjene kuće u Punta 1959. godine¹⁰²

Sl. 18. Kuće za odmor domaćih (1) i ostalih vanotočnih (2) vlasnika u Punta 1968. godine¹⁰³

¹⁰¹ Usp. Lajić, 2006: 204.

¹⁰² Novosel-Žic, 1987: 195.

Depopulacija se ogleda i u povećanju udjela nenastanjenih kuća u naselju, upravo zbog brojnih iseljavanja. Tako su godine 1959. u Puntu bile 222 prazne kuće, što čini preko 27% od njihova ukupnog broja u naselju. Već iste godine, javljaju se prvi kupci upravo tih kuća, prvenstveno građani iz unutrašnjosti Hrvatske, koje su tada bile još jeftine te su one adaptirane u vikendice. Potražnja za vikendicama doprinosi većoj valorizaciji naselja, cijene rastu, ali i broj novih vlasnika. Tako su 1968. godine u Puntu bila 202 vlasnika vikendica. Osim građana iz unutrašnjosti, mnoge su kuće osposobili i domaći stanovnici te ih uselili. U Puntu je također izgrađen i priličan broj novih vikendica izvan naselja, na Buki, koje navedeni podatak od 202 uključuje. Veliki udio (57,2%) vlasnika vikendica iz SR Hrvatske živi u Zagrebu, a gotovo polovica ih je potpuno ili djelomično porijeklom iz Punta. Među njima mogu navesti i Dubravka Orlić, jednog od mojih kazivača, koji je već od djetinjstva snažno vezan uz Punat kao rodni kraj njegovog oca. Druga je veća koncentracija Puntara u Rijeci, gdje živi jedna četvrtina vlasnika vikendica i svi su isključivo porijeklom iz Punta. Također se i među ovom skupinom nalaze neki od mojih kazivača, Nikolina Žic i Alan Žic¹⁰⁴, koji cijeli život dolaze u Punat, porijeklom vezani uz njega. Ostatak otpada na ostala, uglavnom gradska središta u Hrvatskoj, a vlasnici vikendica iz ostalih republika također žive uglavnom u republičkim središtima.¹⁰⁵

Osim porasta turističkog prometa, u drugoj polovici šezdesetih godina osjetno su se promijenili i turistički kapaciteti koji utječu na promjenu urbane strukture naselja. Projektiranje novih hotelskih i ugostiteljskih objekata, izgradnja kuća za odmor, rekonstrukcija i prilagodba starih potiču brojne, većinom graditeljske i uslužne djelatnosti. Tako će se entuzijazam u obnavljanju parkova, obalnih puteva, kupališta, hotela, pansiona i vila, koji se javio između dva rata, ali i izgradnje novog, neusporedivo većih dimenzija, ponoviti snažnije u razdoblju od 1961. do 1965. godine. Najvidljivije promjene su one u prostoru. Tako je 1964. godine obala proširena za 4500 m², mijenjajući time vizuru obalnog dijela naselja i luke (vidi Sl. 19, Sl. 20).

¹⁰³ Isto, str. 196.

¹⁰⁴ Unatoč istom prezimenu, njih dvoje nisu u bliskoj srodnoj vezi.

¹⁰⁵ Usp. Novosel, 1970: 89-90.

Sl. 19. Puntarska luka, 1923.¹⁰⁶

Sl. 20. Puntarska luka nakon nasipavanja obale¹⁰⁷

Ne samo što je Puntat promijenio svoju urbanu fizionomiju adaptiranjem ruševnih kuća u kuće za odmor unutar starih postojećih granica naselja, već se počeo širiti prema jugu, na Buku. Prvo gradilište namijenjeno izgradnji vikend kuće kupljeno je na Buki 1965. godine, a nakon nje su se nastavile graditi i druge kuće na tom području, stvarajući potpuno novi urbanistički prostor Puntata. Koliko je to bio važan događaj u životu zajednice i razvoja naselja, potvrđuje i činjenica da se neki od mojih kazivača sjećaju koja je kuća bila prva izgrađena, čija je bila te u kakvim je uvjetima bila izgrađena, iako se ne sjećaju svi točno godine kada je to bilo.

„Prva kuća je bila dole dodana... (...) '66? Jedna kućica mala (...), na putu od križa, od crkvice sv. Mikula, onaj put stari zgorun¹⁰⁸. S lijeve strane je bila ta kućica u jednoj, na jednom terenu. To je nisko. Sada je to opet, to je izgrađeno, nema više. To je bila prva dole udelana¹⁰⁹. (...) To je bila prva kućica na Buki, bez dozvole, bez ništa. (...) A onda se počelo masovno, iza toga.“ (A. Orlić, 24.8.2015.)

„U to vrijeme se prva kuća napravila na Buki koja i dan danas tamo stoji... ona je na samoj obali... (...) I to je bila prva vikendica u Puntatu, osim što ja možda bilo na Buki, tako je počelo naselje Puntat...“ (J. Karabaić, 17.8.2015.)

„Jedna kuća koja je udelana ispada iz ovakvog razmišljanja, a to je kuća od... doktora Pavičića... (...) on je napravil kuću kod samoga križa, to je bila prva kuća.“

¹⁰⁶ Branko Karabaić, srpanj 2015.

¹⁰⁷ Isto.

¹⁰⁸ Gore.

¹⁰⁹ Napravljena.

Al odmah, to je bilo napravno još '54, '55... vrlo vrlo rano. I ta kuća je bila sama u pustošini.“ (D. Bonifačić, 17.8.2015.)

Buka, pretežno vikend naselje, bila je neko vrijeme izdvojena. Međutim, proces daljnje izgradnje povezo ju je sa starim dijelom Punta u jedinstvenu urbanu cijelinu.¹¹⁰

Na prijelazu šezdesetih u sedamdesete godine, turizam postaje glavna grana otočnog gospodarstva, što je zahtijevalo sve bolji razvoj komunalne, privredne i prometne infrastrukture te razvoj uslužnih djelatnosti. Iako parobrod Punat-Krk-Malinska-Beli na Cresu i Omišalj-Rijeka vozi još od 1964. godine, 1970. godine je kod Omišlja otvoren aerodrom Rijeka, kojim se prometna infrastruktura još dodatno razvija.

Isključujući sve mogućnosti zaposlenja u Puntu¹¹¹ kućna radinost, tj. iznajmljivanje kreveta turistima, postaje novina koju mnogi prihvaćaju. Tu možemo govoriti o promjeni stanovanja gdje obitelj počinje privremeno dijeliti svoj životni prostor s drugima. S obzirom na ekonomske uvjete koji su u to vrijeme vladali, podijelila bih iznajmljivače na one kojima je iznajmljivanje bilo planirani dugotrajni cilj i one koji su iznajmljivanje držali kao privremeni oblik poboljšanja vlastite ekonomske situacije. U drugu skupinu spadaju i neki od mojih kazivača koji su prilikom izgradnje vlastite kuće, jedan dio iznajmljivali nekoliko godina, dok nisu dovršili kuću ili, u drugom slučaju, dok su djeca bila još malena i živjela u istom stanu s roditeljima. Takvo iznajmljivanje je s vremenom prekinuto kako bi se u taj prostor uselio netko od članova obitelji, kako je u početku i planirano.

„Čak nismo mislili ni apartmane, nego kao još jedan stan... (...) Onda je na kraju ispalo, kao, pa mogli bi to još iznajmljivat, djeca su još mali, Kikija nije ni bilo, pa danas, sutra, kad omatorimo¹¹², imamo dole stan još jedan.“ (K. Maračić, 24.8.2015.)

„Da... mi imamo svako svoj stan gore... to su veliki stanovi, od 110 kvadrata svaki, tri spavaće sobe plus dnevni boravak, kuhinja i trpezarija, velika kupatilo va sredini između dvije sobe, sa posebnim odvojenim wc-em, tako da je bio wc i u kupatilu i za sebe. A posle smo napravili svako svoju sobu tuš i wc. Onda sam ja,

¹¹⁰ Usp. Novosel-Žic, 1987: 199-200.

¹¹¹ Brodogradilište „Punat“, Trgovačka radna organizacija „Kvarner“, OOUR Hoteli Punat i ostalo.

¹¹² Ostarimo.

budući da sam sam, nisam oženjen, ja sam iznajmljivao gore dvije sobe i dole apartman, ovde prizemno.“ (J. Karabaić, 17.8.2015.)

Godine 1975. djelatnost iznajmljivanja registriralo je devedeset i pet domaćinstava, što predstavlja blizu jedne petine tadašnjeg ukupnog broja domaćinstava u Puntu. Od toga je oko 65% domaćinstava nudilo prvu kategoriju smještaja, što je veliki napredak u kvaliteti stanovanja i življenja u odnosu na 1959. godinu, kada je u Puntu samo jedno domaćinstvo imalo kupaonicu.¹¹³ Godine 1975. Punat je imao oko 1150 stambenih i drugih zgrada, od kojih 545 vikend kuća, a od toga oko dvjesto novosagrađenih, dok su ostale popravljene i adaptirane, najvećim brojem u starom dijelu mjesta.¹¹⁴

Zamah prenamjene urbanog inventara i pojava novih vlasnika praćena je u dva vremenska intervala: od 1959. do 1968. i od 1969. do 1980. godine.¹¹⁵ Drugi vremenski interval pokazuje ovaj razvojni proces u sve bržem usponu čemu pridonosi upravo vijest o gradnji mosta kopno-otok Krk. Time otok postaje za stanovnike iz unutrašnjosti zanimljiviji, a za otočane vrijedniji. Posebno su oni koji su već godinama prije izgradnje most dolazili na otok, imali pozitivna mišljenja o novoj povezanosti koja je izuzetno ubrzala i olakšala njihov dolazak.¹¹⁶ Kuće i gradilišta su na visokoj cijeni te se traže i prodaju. Krčki most počeo se graditi 1976. godine, a pušten je u promet 1980. godine. Gotovo istovremena vijest o gradnji Jugoslavenskog naftovoda (lipanj 1974.) i Petrokemijskog industrijskog sklopa (DINA, 1976.) usmjerila je potencijalne kupce kuća i gradilišta na južni dio otoka kojemu pripada i Punat.¹¹⁷ Razvojem prometne infrastrukture otoka, morskih i kopnenih veza, olakšana je komunikacija otoka s kopnom. Za razliku od prometne povezanosti u predtrajektnom razdoblju 1950-ih (vidi Sl. 21), razdoblje povezivanja otoka mostom i izgradnja novih cesta na otoku (vidi Sl. 22), omogućili su sve jači turistički razvoj Punta.

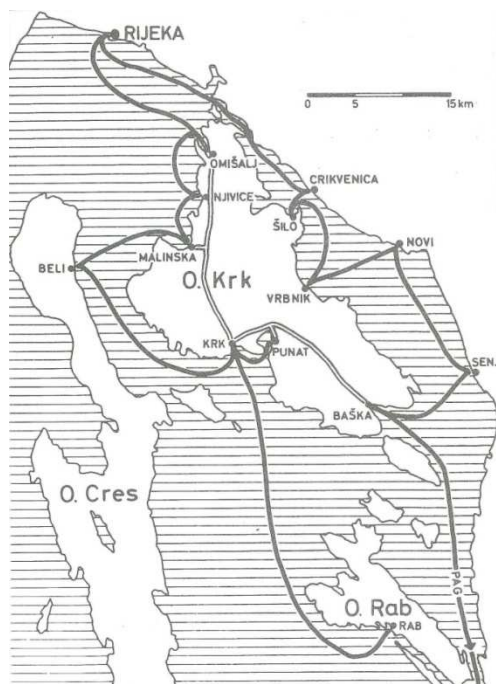
¹¹³ Usp. Novosel-Žic, 1987: 198-199.

¹¹⁴ Usp. Brusić, 1994: 121.

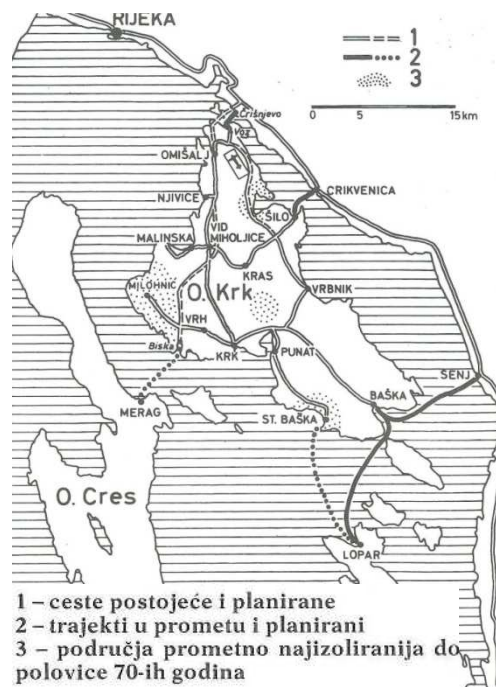
¹¹⁵ Usp. Novosel-Žic, 1987: 196.

¹¹⁶ D. Orlić, 11.8.2015.

¹¹⁷ Usp. Novosel-Žic, 1987: 198.

Sl. 21. Prometne veze otoka Krka u predtrajektnom razdoblju, 1958.¹¹⁸

1 – ceste postojeće i planirane
 2 – trajekti u prometu i planirani
 3 – područja prometno najizoliranija do polovice 70-ih godina
 Sl. 22. Postojeće i planirane prometne veze otoka Krka, 1980-te¹¹⁹

Stvorivši osnovne preduvjete za kvalitetniji život, koji su donekle počeli pratiti opći standard kontinentalnog života, a to su elektrifikacija, razvoj vodovodne mreže, međumjesna povezanost, trajektna povezanost s kopnom, ali i među otocima, izgradnja aerodroma i drugo, pružili su stanovništvu perspektive ostanka na otocima. Ipak, presudni čimbenik je bio upravo turizam koji je potakao razvoj infrastrukture, a ujedno je bio i njome uvjetovan. Razvijaju se brojni hoteli i kampovi, koji mijenjaju urbanu strukturu naselja, a osim društveno turističke, pojavljuje se i snažna individualna turistička izgradnja, koju Lajić (2006.) dijeli na dvije grane. Prva je vikend izgradnja, čiji je izvrstan primjer Buka, koja je promijenila dotadašnji pejzaž. Taj oblik turizma nije bio vezan uz turističku ponudu, već su se tim objektima koristili vlasnici porijeklom iz ostalih dijelova bivše države. Drugi tip objekata, koji su vlasništvo većinom domaćeg stanovništva, namijenjen je turističkom tržištu. Interpretacija odluka o njihovoj izgradnji treba se vršiti u okvirima društvenih i gospodarskih institucionalnih silnica koje neprestano utječu na aktere, u ovome slučaju okretanje stanovništva turizmu kao načinu privređivanja.¹²⁰ Domaći stanovnici grade apartmanske objekte, preobražavajući se u dvojno aktivnog radnika, koji osim svog godišnjeg zaposlenja preuzimaju ulogu i individualnog

¹¹⁸ Novosel-Žic, 1987: 74.

¹¹⁹ Isto, str. 75.

¹²⁰ Usp. Low, 2006: 91.

turističkog radnika – zaposlenika u društvenom sektoru privrede. Tako počinje funkcionirati i njegovo domaćinstvo, bar na dvama izvora prihoda.¹²¹

I nadalje se gradilo dosta turističkih objekata, a izgradnja kuća za odmor je osamdesetih dosegla vrhunac. Početkom osamdesetih, turizam je omogućavao da se gotovo trećina registriranog dohotka stanovništva ostvaruje u ovoj djelatnosti.¹²² Nakon Domovinskog rata veliki dio objekata, građenih uglavnom sedamdesetih godina, trebalo je temeljito obnoviti, kako bi zadovoljili novu koncepciju hrvatskog turizma koja se sve više okreće ponudi za izbirljivije goste jače platežne sposobnosti, kao i suvremenim tehnološkim potrebama. U tom smislu, hoteli su renovirani i moderniziran (npr. dizala), kao i mnogi drugi ugostiteljski objekti (restorani, gostionice). Uređeni su parkovi uz obalu, javni sanitarni čvorovi i kanalizacija te su prošireni kamp i marina. Privatni iznajmljivači moderniziraju svoje sobe i apartmane, uvodeći klime, internet te kupaonice unutar soba. Već potkraj stoljeća, na djelu je bilo poduzetničko nekontrolirano prodavanje gradilišta i izgradnja apartmana koji su još više pojačali već postojeći nesklad i strukturu stanovništva. Tako se i do današnjeg dana nastavlja kupovina zemljišta i izgradnja novih kuća, koje su u većini slučajeva od strane lokalnog stanovništva. Turizam i dalje ostaje glavna privredna grana, koja samo raste. To je vidljivo i kroz broj kuća, preciznije stambenih jedinica (s obzirom da tu spadaju i stanovi), gdje se 2014. godine čak 60% njihovog ukupnog broja koristi za odmor i rekreaciju te iznajmljivanje turistima. Drugim riječima, stalno je naseljeno tek 32% ukupnog broja kuća i stanova¹²³, što jasno ukazuje na razvoj i širenje naselja u okvirima turističkih tokova. Brojnost napuštenih kuća, posebno na Buki, tokom zimskih mjeseci jasno je vidljiva upravo zbog svoje velike brojke, ali i strukture stanovnika u tom dijelu Punta, što zapažaju i mlađi stanovnici naselja.

„U tome šta u starom dijelu grada žive naši ljudi, a u novom dijelu grada su više žive doseljenici, strani državljani, turisti i tako... I većinom preko ljeta.“ (T. Pejaković, 25.8.2015.)

„Pa novi dio je krcat apartmana.“ (N. Žic, 28.8.2015.)

¹²¹ Usp. Lajić, 2006: 218.

¹²² Isto, str. 224.

¹²³ Usp. Kunst 2014: 15.

4. ARHITEKTURA PUNTA

Hrvatska je zemlja bogata tradicijskim¹²⁴ graditeljstvom. To se može reći u onom slučaju kada na relativno malenom prostoru, kao što je Hrvatska, nalazimo mnogo različitih tipova građevina. Glavni razlog tome je različitost graditeljstva triju kulturnih areala na koje možemo podijeliti Hrvatsku – panonski, dinarski i mediteranski. Arhitektura otoka Krka, a time i Punta, spada u mediteranski kulturni areal i kao takva sadrži elemente mediteranske kuće. Uz naziv tradicijsko graditeljstvo, upotrebljavaju se i nazivi poput narodno, pučko, predajno, seosko, pa i folklorno, a u novije vrijeme i vernakularno. Sve su to zapravo sinonimi jer tradicijsko je graditeljstvo uistinu i narodno i predajno i pučko.¹²⁵ Ono što je prilikom promatranja i analiziranja arhitekture bitno, Muraj (1982.) navodi kao tri međusobno jednakovrijedna faktora koji sudjeluju u oblikovanju arhitekture stanovanja – jedan prirodni, a dva sociokulturna. To su: prirodni izvori nekog područja, zatim stupanj tehnološkog i ekonomskog razvoja te tip društvene organizacije neke ljudske skupine. Za oblikovanje tradicijske arhitekture, građevinski materijal uzima se iz neposredne prirodne okoline. U tome i leži jedna od vrednota ove arhitekture. Ona je prilagođena prirodnoj okolini, s njom skladno korespondira i ne narušava ekološku ravnotežu, no iz toga ne treba zaključiti da je to jedini element, već se uzimaju u obzir i ostali sociokulturni čimbenici. U središtu izučavanja stanovanja, u početku je bio isključivo materijalni aspekt u kojemu su se promatrali vanjski oblik nastambe i njezina unutrašnja oprema. S vremenom, 1970-ih, istraživači uočavaju da je jednako važno propitivati odnos čovjeka prema njegovoj kulturnoj i prirodnoj sredini, tj. da uoče razlike u stilu življenja pripadnika pojedinih socijalnih slojeva ili etničkih skupina, koje mogu biti društvenog ili duhovnog karaktera.¹²⁶ Teorija arhitekture često izdvaja arhitekturu kao plod arhitektove kreacije, dok je njezino kulturno značenje tek od drugorazredne važnosti. S druge strane, antropolog promatra graditeljske artefakte vrlo široko, kao pojavu koja sadrži ideologiju kulture i očituje društvene vrijednosti. Prostor se društveno oblikuje ljudskim društvenim razmjenama, sjećanjima, predodžbama i svakodnevnim korištenjem materijalnog okruženja.¹²⁷ Arhitektura obuhvaća graditeljske forme bez obzira da li su ih oblikovali arhitekti ili oni koji to nisu. Na taj način uključeni su različiti oblici popularnog ili pučkog oblikovanja kao i oblici visoke arhitekture.¹²⁸ To je važno jer omogućuje sagledavanje

¹²⁴ Tradicijsko će se u tekstu upotrebljavati kao naziv za onu vrstu graditeljstva čiji su se arhitektonski elementi i oblici koristili prilikom gradnje do početka Prvoga svjetskog rata.

¹²⁵ Usp. Živković, 2013: 6.

¹²⁶ Usp. Muraj, 1989b: 4.

¹²⁷ Usp. Low, 2006: 92.

¹²⁸ Usp. Egenter, 1991: 7.

sveukupnosti objekta i njegovog konteksta, a manje autorstva. Na taj način ćemo dobiti bolji uvid u oblikovanje i upotrebu određenog objekta, posebno tradicijskih kuća koje se javljaju u Puntu.

4.1.PUNTARSKA TRADICIJSKA KUĆA

Prilikom bavljenja ovom temom, osim terenskog proučavanja i promatranja arhitekture koja se nalazi u Punta, važno je osvrnuti se i na izvore koji se bave ovom temom. To je bitno prvenstveno iz razloga što je tijekom XX. stoljeća došlo do velikih promjena u izgledu tih kuća te je proučavanjem današnjeg stanja teško razlikovati koji oblici su zaista tradicionalni, a koji samo imitacija. Ovom temom se bavilo nekoliko istraživača, čiji su radovi korišteni kao izvor pri boljem razumijevanju onoga što se na terenu može vidjeti. To su A. Muraj (1982.), A. Ragužin (1991.b), T. Stepinac-Fabijanić (2002.), I. Šarić-Žic (2005.), M. Bradanović (2007.) te Z. Živković (2013.). Osim navedenih autora, prilikom razgovora s kazivačima, mnogi su mi pokušavali dočarati kako je nekada izgledala kuća i što se na njoj promijenilo, prisjećajući se tih prostora s nostalgijom. Kada govorim o tradicijskoj puntarskoj kući, mislim prvenstveno na tip arhitekture koji je specifičan za područje stare jezgre Punta, ali i njezine uže okolice, gdje se nalaze kuće nastale uglavnom do početka Prvoga svjetskog rata.

U starom dijelu Punta vidljivo je pravilno tkivo kuća i njihova komunikacija jedna s drugom, kao i s okolinom. Uzdužne ulice leže na padini terena, dok se poprečne spuštaju na more, u luku. Terasasti nizovi jednako orijentiranih kuća s balaturama i gospodarskim dvorištima (barem su nekada bila gospodarska) pred sobom bočno komuniciraju s poprečnim ulicama.¹²⁹ Ovakvim oblikovanjem strukture starog dijela naselja, omogućena je dobra iskoristivost prostora, kao i njegova funkcionalnost.

Narodni graditelj je, gradeći svoj dom, pri izboru materijala bio oslonjen i često ograničen na prirodni okoliš. U slučaju jadranskog područja, to je kamen, koji je bio najdostupniji materijal. Kamenje je bilo slagano tako da se na uglovima križa radi stabilnosti kuće, a između kamenja koje je činilo vanjski zid i onoga koje je činilo unutarnji, radi izolacije i stabilnosti, stavljala se zemlja koja se kopala na mjestu temelja. Na taj se način radilo zbog toga što je vezni materijal, osim vapna koje se trebalo miješati, bio nedostupan.

¹²⁹ Usp. MK-UZKB/SA-TOZ (Punat).

„A ovaj stari del¹³⁰ mesta, (...) to su sve kamene kuće... (...) ljudi su to delali kako su mogli, kopali su te temelji, onda su ljudi, stari ljudi to su klesali kamik¹³¹ da bi se došlo na kamik, da bi se došlo na kantuni¹³², križali, da se kuće ne otvara, dupli zidi... i onda ono ča su skidali van, zemlju od temelja, su kladali¹³³ među zidi, kako madra, aš¹³⁴ ni bilo ni cementa... Jedino živo vapno, a to vapno su morali sami mišat. (...) Da bi to ipak voja koliko držalo, aš ako ne, bi se tombalo¹³⁵.“ (M. Maračić, 24.8.2015.)

Iako je kamen bio temeljni materijal gradnje, često se, osim ostavljanja kamena vidljivog, radila fasada. Ona je bila vrlo gruba zbog pijeska koji se u njoj nalazio, ali i načina njezina nanošenja. Danas su takve fasade zamijenjene novima, s glatkim završetkom.

„Prije toga je bil špric, samo špric. Ne... tirabona je bila. To je bilo strugano. (...) To je cement, jaki cement sa šoderom, onim morskim pijeskom i onda se je sa pilom strugalo. Takvih fasada više nema. To je bilo čvrsto, to je bilo za uvik.“ (A. Orlić, 24.8.2015.)

Kako je svrhovitost u tradicijskome graditeljstvu uvijek primarna, kuće se često grade u nizovima. Tako su i kuće u Puntu međusobno povezane u nizovima svojim bočnim pročeljima (vidi Sl. 24). U ovome slučaju to iščitavamo kao štednju na zidu (uštedi se jedan, zabatni) od ukupno četiriju vanjskih zidova, a niz također služi i boljoj zaštiti od jakoga vjetra. Ne izrađuje se ništa suvišno, ništa bez čega bi objekt mogao biti.

„Kuće su zbijenije, zaštićenije je, toplije...“ (K. Maračić, 24.8.2015.)

„I znaš ča... kod njih je još i bolje, aš su sve va nizu... pet ih je...znači on ima samo fasadu... prednju i zadnju, a ovo drugo, sve jedan do drugoga. Griju se...“ (M. Maračić, 24.8.2015.)

Najstariji tip kuće nalazimo još i danas po najstarijim predjelima Punta – po Jagoriki, Galiji, Kolušinu i Staroj placi. Kuće u najstarijim predjelima Punta zidane su vrlo rano – u

¹³⁰ Dio.

¹³¹ Kamen.

¹³² Uglovi.

¹³³ Stavljali.

¹³⁴ Jer.

¹³⁵ Srušilo.

XV., XVI., XVII. i XVIII. stoljeću. Kuće po Žestiću, Pasjaku, po Donjem i Gornjem Starom klancu, Gornjoj i Donjoj kali, Veloj Dragi, Zamatičini, Prekrižju, Žardinu, Kljepini, Nad velin vrtom, Va redi, Klančiću, po obali, Zametriji, Krušiji i Velih vodah istoga su tipa, ali nešto prostranije i veće, a zidane su u XIX. i XX. stoljeću.¹³⁶ Najstarije kuće bile su zidanice, jednokatne, s baraturom.

Oblici krovova i nagibi krovnih ploha ovisili su uglavnom o dvama bitnim čimbenicima: klimi i vrsti pokrova. Blaga mediteranska klima s manje oborina omogućavala je manje krovne nagibe. I vjetrovi, tj. dominantni vjetar utjecao je na oblike krovova, tako da je vjetrovitoj strani okretana uža strana kuće s ukošenim krovom. Krovovi tradicionalnih kuća bili su najčešće dvostrešni, prekriveni valjkastim crijepom – *kupom kanalicom*, drvene nosive konstrukcije. Kupa kanalice se upotrebljava najčešće u selima uz obalu i bliže njoj zbog toga što se dopremala morskim putem. Nijanse boja bile su od smeđe preko crvene, do narančaste. Danas se sve češće koriste materijali za krovno pokrivanje koje ne možemo definirat kao ambijentalne, poput mediteran crijepa, čime se gubi tradicijski način pokrivanja krovišta.

Jedan od prepoznatljivih funkcionalnih arhitektonskih detalja ambijentalnih kuća otoka Krka bili su dimnjaci, raznoliko oblikovanih i maštovito izvedenih kruništa – kapa. Osobito je važno znanje o smjerovima vjetra, kako bi se „glava fumara“ postavila tako da zapriječi vraćanje dima na ognjište (vidi Sl. 26.). Nažalost, danas je sačuvan veoma maleni broj dimnjaka zbog toga što ih ljudi više nisu upotrebljavali, no mnogi ih se još uvijek prisjećaju s nostalgijom.

„Bili još stari dimnjaci, dakle, oni stari... svaki dimnjak je bil svoja jedna skulptura, prekrasna, jer svaki bi na drugi način... bilo je sličnosti, ali zbilja su bili originalni. (...) To su bile ko male kućice (na dimnjaku)... (...) Sad više nema nijednoga originalnoga dimnjaka...“ (M. Bonifačić, 17.8.2015.)

Pred samom kućom nalazio se *dvor*, dvorište. Ako je dvorište bilo veće, u njemu su bili vrt, *kotac* za svinju i maleni sanitarni prostor.

„Kotac, gori va dvoru je bil obavezno kotac i do koca... kotac je svinjac... do koca je bil kondu¹³⁷ obavezno. I to je bilo jedno s drugim, dakle zajedno

¹³⁶ Usp. Ragužin, 1991b: 233.

¹³⁷ Nužnik.

napravljeno. I gotovo da ni bilo kuće koja nije imala jedno i drugo, normalno obavezno su imali na dvoru, ne va kući...” (M. Bonifačić, 17.8.2015.)

Ispod *barature* – terase, nalazi se *prikodvolta*, prostor u kojem su se držala drva i *karić* – kola. U prikodvolti su bila vratašca za prostor u kojem je obitelj držala jednu do dvije ovce ili kozu, koja bi davala mlijeko potrebno za dnevnu upotrebu članova obitelji.

Gospodarska djelatnost stanovništva manje je utjecala na formiranje i izgled same kuće, a više na kućište i gospodarske zgrade. U prizemlju kuće nalazi se *konoba* - podrum u kojem su se držale bačve s vinom i ostali predmeti vezani uz vinogradarstvo (vidi Sl. 23). Držale su se i posude sa slanom ribom, octom, kamenica s uljem, bocuni s rakijom, razni alati za obrađivanje zemlje te predmeti za mlijeko ili izradu sira. Gotovo svaka konoba je imala male prozore kroz koje je ulazila svijetlost. S obzirom da se u tim prostorima čuvalo sve ono što je kućanstvu predstavljalo bogatstvo, ono od čega je obitelj živjela, prozori su bili veoma maleni. To je bilo zbog toga što su se oni nalazili na razini ulice, gdje su bili dostupni svakom prolazniku te se na taj način obitelj željela zaštititi od krađe hrane i imovine iz konobe.¹³⁸ Osim vanjskog ulaza u konobu, u nju se moglo ući i iz kuće, kroz poklopac u drvenom podu koji se naziva *konkurata*. Taj poklopac je bio vrlo dobro riješenje tijekom zime, kada se nije moralo izlaziti na hladnoću da bi se došlo do konobe, a koristio se često i tijekom ratova kao jedan od izlaza za bijeg, posebno mladih muškaraca u bijegu pred pripadnicima okupatorske vojske.¹³⁹

„To je bil jedan poklopac u podu kroz koji se moglo izlazit van, pogotovo po zimi, radi hladnoće i svega... kroz ki se moglo hodit va konobu.“ (M. Bonifačić, 17.8.2015.)

Iz dvorišta na kat vode kamene stube kojima se dolazi na *balaturu* – terasu, čija je primarna uporabna funkcija povezivanje prizemlja i kata kuće. Po pravilu se balatura nalazi na južnoj, sunčanoj strani, kako bi ljeti radila hladovinu i štitila konobu od prekomjernog zagrijavanja. Terasu su često dijelile i dvije ili tri kuće koje su bile spojene u nizu (vidi Sl. 24). To je nekada bilo uobičajeno i način druženja susjeda koji su na terasama kartali i razgovarali.¹⁴⁰ Zbog veličine, terasa nije bila natkrivena, ali se na njoj nalazila drvena motka,

¹³⁸ A. Žic, 7.8.2015.

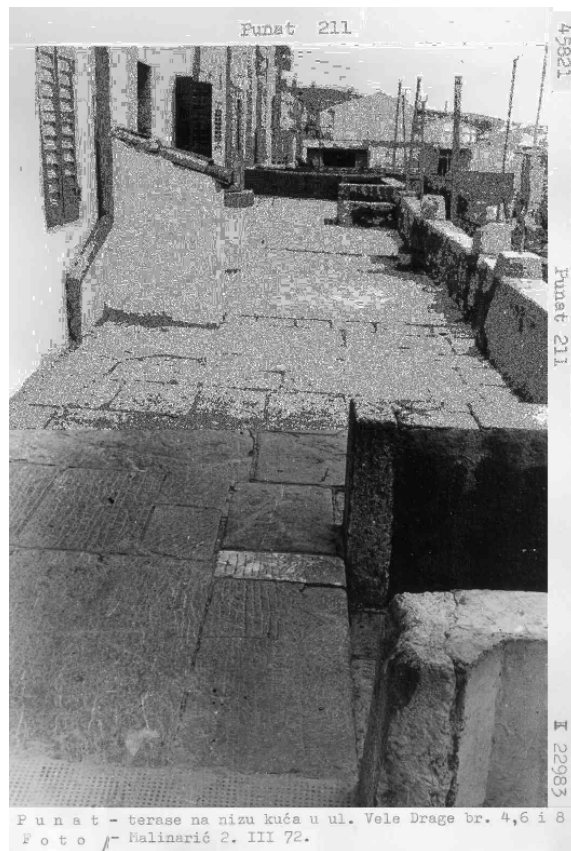
¹³⁹ M. Bonifačić, 17.8.2015.

¹⁴⁰ M. Maračić, 24.8.2015.

pergola, po kojoj se penje loza koja na terasi stvara hladovinu. Zbog toga su sastavni dio shodova *roćine*, šuplje kamene konzole poput naušnica u koje se umeću pergole (vidi Sl. 23). Osim za penjanje loze po njima, takve drvene motke su se koristile i za sušenje odjeće nakon pranja. Uz to, na terasama nalazimo i *rigalice*, elemente nalik žlijebovima koji služe za odvod kišnice s terase (vidi Sl. 23). Balatura je bila dugačka koliko i kuća te sva popločana kamenim pločama (vidi Sl. 24). Na njoj su se obavljali razni poslovi (sušio se pobrani grah i kukuruz, prala se posteljina i rublje te razastirala mokra roba) te je služila u razne svrhe (članovima obitelji za odmor, a za vrućih dana i za noćni počinak).

Sl. 23. A. Orlić (MFFSH – EFIAP), Puntarska kala, 1950-te

Sl. 24. Terasa na nizu kuća u ul. Vele Drage br. 4, 6 i 8¹⁴¹

Izgradnja *šterne*¹⁴² (cisterne, gusterne) uz kuću ili u samoj kući počela je tek u XIX. i XX. stoljeću i drži se građanskim utjecajem, štoviše, utjecajem Venecije. Kruništa su im bila različitih oblika i kvalitete izvedbe, nerijetko i datirana (vidi Sl. 25).

¹⁴¹ FKORI, Punat 211.

¹⁴² Vodosprema, za sakupljanje kišnice.

Sl. 25. Šterna na gospodarskom objektu, Kolušin br. 21., Punat, 1972.¹⁴³

Ono što je karakteristično za sve tradicijsko graditeljstvo jesu relativno mali, uski, dvokrilni prozori koji su se zatvarali drvenim *škurama* ili rebrenicama (vidi Sl. 24, Sl. 27). Jedan od razloga za to je staklo do kojega je bilo teško doći, ali i zbog sigurnosti od provala. Također, na taj se način u svojem domu čovjek želi maksimalno zaštititi od prirodnih nepogoda, zimi od ulaska hladnoga, a ljeti toploga zraka, kako objašnjava A. Orlić (24.8.2015): „Za zrak, ne, hladan ili topal. Sad je klima, a prije ni bila klima, ne.“ S vremenom se i dimenzije prozora povećavaju. Jedna posebnost u otvorima je iznimno mali otvor zvan *slipica*¹⁴⁴ (vidi Sl. 26), koji se nalazio kod prostora kuhinje, a služio radi odvođenja topline i dima s ognjišta. Ispod prozora se vrlo često nalaze dva kamena istaka na kojima su se sušile smokve, meso ili odjeća (vidi Sl. 26).

„Imaš ove grede ča su ti izvučene ispod prozora, one kamene... tu se nekada roba sušila, pa i pršuti i meso, aš ni bilo kad¹⁴⁵ ... (...) to su te kamene grede ke¹⁴⁶ su izvučene naprid s fasade...“ (M. Maračić, 24.8.2015.)

Vrata, obično jednokrilna, najčešće su bila izrađena od punog, masivnijeg drveta. Najčešće su i vrata i prozori bili omeđeni kamenim okvirima, *pragovima* (vidi Sl. 26), od kojih su oni stariji bili rustičnog oblika, a oni novijeg datuma pravilniji i ručno štokani. Često se na njima mogla čitati i povijest građevine - nerijetko je bila uklesana godina gradnje, inicijali vlasnika, Kristov monogram. Nažalost, danas se sve češće koriste materijali poput

¹⁴³ FKORI, Punat 286.

¹⁴⁴ Tako se naziva zbog toga što se u zimsko vrijeme zatvarao svinjskim mjehurom koji nije propuštao mnogo svjetlosti.

¹⁴⁵ Gdje.

¹⁴⁶ Koje.

PVC stolarije, koji su neprikladni i njihovom upotrebom se gubi na autentičnosti. Na Sl. 26. fotografirana je jedna od posljednjih, ako ne i posljednja, kuća sa svim arhitektonskim elementima u svome izvornome obliku, kakvi su bili i u vrijeme gradnje kuće. Kuća se nalazi u najstarijoj jezgri naselja, čime i njezin nastanak smještamo u razdoblje prije XIX. stoljeća. Vidljiva su drvena vrata i prozori omeđeni kamenim okvirima, prozor *slipica*, kamene konzole ispod prozora te dimnjak.

Sl. 26. Kuća s tradicijskim arhitektonskim elementima, Guvnić 3, Punat¹⁴⁷

Na katu je bila kuhinja i spavaća soba, a ukoliko je vlasnik kuće bio jači kmet ili je bio na radu u Sjevernoj Americi, sazidao je i drugi kat, gdje je tada bila spavaća soba. Središnje mjesto, ne samo kuhinje nego i cijele kuće, bilo je otvoreno ognjište, *komin*, koje se u ovim prostorima zadržalo u uporabi sve do sredine XX. stoljeća. *Napom*, polupiramidalnim natkrovljem nad ognjištem usmjeravao se dim s ložišta prema dimnjaku, a o poprečnu joj je gredu bio uglavljen lanac, *komoštre*, s kukom za prihvat posuda. Pečenje većih količina kruha obavljalo se u *krušnim pećima* (vidi Sl. 27) kojima je otvor najčešće bio smješten na zidu, uz

¹⁴⁷ Andrea Manzoni, 2.9.2015.

ognjište. Ona je bila smještena u konzolnoj izbočini, radi što manjeg zagrijavanja kuće u ljetnom razdoblju. I ta se izbočina ubraja među tipične elemente arhitekture puntarskih kuća, a do danas ih je zadržano svega jedna do dvije.

Sl. 27. Krušna peć, Guvnić 3, Puntar¹⁴⁸

Na drugom katu bila je *kamara*, soba za spavanje, do koje su vodile drvene *skale* – stube, obično prilično strme. Kuća je još imala i tavan – *sufit* ili *granel*¹⁴⁹.

Iako su mnoge kuće u najstarijim predjelima u najnovije vrijeme (druga polovica XX. stoljeća) pregrađivane, renovirane i poljepšavanje, ipak po tipu kuće s baraturom odaju starinu. Kuće bez barature novijeg su datuma, zidane krajem XIX. stoljeća ili u XX. stoljeću.

4.2. PROMJENE TRADICIJSKOGA STANOVANJA I OBLIKOVANJA KUĆE

S vremenom, posebice u XX. stoljeću i nešto izražajnije u drugoj polovici XX. stoljeća, došlo je do mnogih promjena u načinu stanovanja. Te promjene bile su uvjetovane promjenom osnovnih uvjeta života (npr. uvođenje struje, vode i sl.), kao i načina života (gospodarske i ekonomske promjene). Kada govorim o promjenama, prvenstveno mislim na

¹⁴⁸ Andrea Manzoni, 2.9.2015.

¹⁴⁹ *Sufit* je bio nešto manji i niži prostor, za razliku od *granela* koji je bio puno veći i dovoljno visok da se u njemu moglo hodati uspravno.

područje starije jezgre Punta, izvorno nastale do Prvoga svjetskog rata, u kojoj su promjene krenule od sredine XX. stoljeća nadalje.

Prvi korak u razvoju kuće bio je, zasigurno, prelazak sa suhozida na vezano zide, kada zidovi postaju tanji, ali vremenski trajniji. Daljnji je razvoj tekao prema rastu kuće u visinu, pri čemu donji, prizemni dio služi kao konoba, a gornji kao stambeni dio. Taj se razvoj teško može datirati, ali se može pretpostaviti da se dogodio, ako ne prije, onda svakako u XVIII. stoljeću. U daljnjem razvoju kuća iznad prvoga kata dolazi još jedna etaža na kojoj su uglavnom sobe za spavanje, a katkad i povišeno potkrovlje (*sufit*).¹⁵⁰ Potkrovlje je često služilo kao dodatna životna prostorija velikim obiteljima u kojima su spavali neki članovi obitelji. Primjer tome je i jedan od mojih kazivača koji je, zbog nedostatka prostora, spavao sa svojim sestrama u potkrovlju kada bi cijela obitelj bila na okupu.

„A i granel je bil veliki, šufit gore, visoko je bilo, mogo si stajat. I tamo je bil jedan veliki krevet (...) pa se spavalo i tamo po potrebi kada je dolazio brat ili sestra.“ (J. Karabaić, 17.8.2015.)

Žic Dunižarić (2013.) u svojim zapisima opisuje i način stanovanja koji se na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeća odvijao, navodeći aspekte koje je potrebno promijeniti jer ne odgovaraju tadašnjim potrebama i uvjetima stanovanja. Tako navodi da stanovanje u skućenom prostoru kamenih kuća sve brojnijih obitelji s neposrednim okolišem – dvorištima i kocima, nije predstavljalo udobnu i zdravu životnu sredinu. On drži kako svaki stan mora biti udoban i zadovoljavati potrebe svojih stanara. Iako je bio svjestan da stare puntarske kuće iščezavaju, na neki način potiče promjene koje će utjecati na poboljšanje uvjeta života u naselju. Kaže kako se vrlo neugodno doimaju, čak i u zdravstvenom pogledu, koci i zahodi koji su tada bili ispred kućnih vratiju te kaže kako bi uz malo više mara zahodi iščezli, a stari koci se pretvorili u zgodne staje, što se u konačnici i dogodilo. S promjenom svakodnevice u vidu turističke ponude 1980-ih, iz dvorišta su s vremenom u potpunosti nestali koci i sanitarni čvorovi. Nestali su zbog odluke da se sve domaće životinje moraju maknuti iz naselja radi sanitarnih i estetskih razloga, kako bi se razvio i unaprijedio turizam¹⁵¹. Osim njihovoga uklanjanja, štale i koci su nerijetko pretvoreni u vikendice.

¹⁵⁰ Usp. Živković, 2013: 224.

¹⁵¹ Zbog napretka turističkih naselja, došlo je do zabrane držanja domaćih životinja unutar naselja. Ova zabrana bila je na razini ne samo Punta, nego i drugih naselja otoka Krka. Iako ne mogu utvrditi koje je točno godine stupila na snagu niti koji su točno bili njezini uvjeti, poznati su mi podaci da su 1990-ih (iako je već 1980-ih

„Pa evo... te štale su se pretvorile u vikendice, puno njih, pa čak i koci.“ (J. Karabaić, 17.8.2015.)

„Pa nema (domaćih životinja) jer je prije svega zabranjeno, jer je naselje, turističko mjesto... Prvo zbog turizma, a drugo neće ti više nitko, sused ti neće dozvoliti da ti imaš svinju ka smrdi, a ti imaš goste, recimo...“ (J. Karabaić, 17.8.2015.)

„Kokoši i koci su nestali (...) kada je počelo dolaziti do pojave prvih... vikendaša i do nekakvog buđenja turizma... jer je onda došlo do zabrane da se takve stvari nigdje ne mogu imati, ni svinjac, ni kokošinjac, nego samo van mjesta...“ (M. Bonifačić, 17.8.2015.)

Većina stručnjaka iz ovoga područja drži da je prijelaz iz XIX. u XX. stoljeće prekretnica u tradicijskom graditeljstvu, tj. vrhunac dosega i početak dekadencije. Uzroci tome su različiti: poboljšanje prometnih veza, a time i veća pokretljivost stanovništva, veća mogućnost nabave industrijskih proizvoda, utjecaji građanskog graditeljstva itd.¹⁵² Migracije stanovništva utjecale su na graditeljstvo tako da je stanovništvo u nove krajeve donosilo iskustva stečena u starome kraju. Tako u prvoj polovici XX. stoljeća povratnici s rada u Americi unose u tradicijsko graditeljstvo neke novine koje su vidjeli u kraju odakle su došli. Iako su te novosti bile u smislu sadržaja i oblika koji bi iz toga proizlazili, možemo reći i da je to ponajprije bilo u funkciji pokazivanja moći, odnosno statusa. Jedan od dobrih primjera je sanitarni čvor, kojega navodi moja kazivačica M. Bonifačić. Naime, ona je kao djevojčica 1940-ih i 1950-ih živjela kao podstanar u kući jednog iseljenika u Ameriku koji je, po uzoru na američki način života, poznavao i imao mogućnosti uvesti u kuću nužnik s kotlićem koji povlačenjem pušta vodu. Ostale kuće u naselju morale su sanitarne čvorove ispirati vodom iz gušterna, dok su oni imali već ugrađen kotlić. Naravno, s obzirom da tada još uvijek nije bio napravljen vodovod, kotlić se trebao stalno puniti, ali je postojao, a već je to bilo nešto novo i simbol statusa u odnosu na tadašnje standarde u naselju.¹⁵³ Nakon sredine XX. stoljeća, svaka kuća je jedan dio kuće ili dvorišta pregradila i pretvorila u sanitarni čvor, čime je to kućanstvo unaprijedilo vlastiti životni standard, danas nezaobilazan.

započeto uklanjanje životinja) iz naselja uklonjene i posljednje životinje, primjerice kokoši. Ovaj podatak poznat mi je zahvaljujući vlastitom iskustvu terena, kao i iz kazivanja lokalnoga stanovništva. Za preciznije podatke, potrebno je dodatno istražiti ovu temu.

¹⁵² Usp. Živković, 2013: 71.

¹⁵³ M. Bonifačić, 17.8.2015.

Promjene potreba stanara, koje su najčešće proizlazile iz promjene strukture obitelji, povećanja članova obitelji, dioba, migracije, pa i kulturnih i društvenih mijena, također su imale utjecaja na organizaciju i reorganizaciju prostora. Čovjek je sebi prema svojim potrebama, gotovo svakodnevno, prilagođavao prostor. Svi ti čimbenici utjecali su na stambeni, kao i na gospodarski prostor, mijenjajući ga raznim dogradnjama, pregradnjama, promjenom funkcije, rušenjima ili potpunim napuštanjem.¹⁵⁴ Tako je i kuća A. Orlića bila podijeljena među braćom od jedne jedinstvene na dva dijela. Nakon smrti roditelja, brat i sestra su dobili svatko po pola kuće koju je zatim trebalo učiniti pogodnom za život obje obitelji. Stoga je i došlo do mnogih promjena i adaptacija, kako u kući njegovih roditelja, tako i u mnogim drugima, što on potvrđuje riječima:

„Jer ovamo je bila jedna prostorija, praktički, cijela kuća. Gori i doli. A... baba je bila i njezin brat... (...) A to su ti kuće bile... nisu bile sobe, nego su imali jedan pod i drugi pod gore i bili su svi skupa. Tako je to bilo po svim kućama, manje više.“ (A. Orlić, 24.8.2015.)

Iako su promjene koje su se događale do Drugoga svjetskog rata bile vrlo izražene i utjecale na oblikovanje slike Punta, ipak najveće promjene dolaze nakon rata. Promjenom sociokulturnih okolnosti (turistički razvoj naselja) dolazi i do promjene arhitekture – npr. promjena u unutarnjem rasporedu i funkciji prostora. Dok su prije, iako preuređene ili pregrađene, bile samo osnovne prostorije potrebne za život i funkcioniranje obitelji u tadašnjim pojmovima, tada se adaptiraju ili čak grade dodatne sobe kojima se u potpunosti mijenja funkcija i izgled prostorija, najčešće u korist iznajmljivanja, apartmana i sl. Tako je i brat mojega kazivača M. Maračića konobu preuređio u apartman.

„On je zatvoril... on je doli od konobe napravil jedan apartmančić mali. I on ima tamo centralno grijanje, ima wc i on je zatvoril... jer... ni mu bilo rentabilno, ne odgovara mu niki raspored.“ (M. Maračić, 24.8.2015.)

Nažalost, on nije jedini. Mnogi su, ne samo vikendaši, nego i lokalni stanovnici, konobe preuredili u neki oblik stambenoga prostora, bilo to apartman ili stan (vidi Sl. 28). Na taj način su prostor koji im više nije bio potreban u onome obliku u kojemu je izvorno bio

¹⁵⁴ Usp. Alaupović Gjeldum, 2007: 84.

namijenjen (za čuvanje hrane i prehrambenih proizvoda), prenamijenili u nešto što više odgovara njihovim potrebama.

Sl. 28. *Stambeni prostori u konobama, Veli dvor 1, 3, Punat, 2015.*¹⁵⁵

Takva ekonomsko-društvena promjena odrazila se i u oblikovanju novih, ali i adaptaciji starih kuća, gdje se potpuno prekida s građevinskom tradicijom, kako u materijalu, tako i u prostornim odrednicama i unutrašnjem oblikovanju. Razvoj turizma sve je više potiskivao tradicionalne oblike gospodarstva i arhitekture, što prijeti uništavanju starih graditeljskih oblika. Pretvaranjem kuća u vikendice ozbiljno prijeti narušavanje stare seoske arhitekture, jer se one popravljaju, dograđuju, pregrađuju s novim industrijskim građevnim materijalima, a mijenja se i njihova funkcija (forma proistječe iz funkcije).¹⁵⁶ Posebno je vidljiva promjena u materijalu koji se koristi jer su danas gotovo svi materijali drugačiji od onih koji su se izvorno koristili, čime se svakako olakšava posao, ali odmiče od tradicionalnoga.

„To su sad sve neki drugi materijali, specijalno za to... (...) sada je dravski pijesak, ne morski. Više ga ne moraš prat, nije pun soli i tako dalje.“ (M. Maračić, 24.8.2015.)

Individualni ukus i spomenute mogućnosti, došli su do izražaja i u vanjskome izgledu kuće. Uspoređujući fotografije iz fototeke Konzervatorskog odjela u Rijeci s današnjim stanjem, vidimo da je ponegdje on znatno izmijenjen, dok je u mnogim

¹⁵⁵ Andrea Manzoni, 2.9.2015.

¹⁵⁶ Gamulin (1991.) gotovo istu situaciju navodi na primjeru Hvara, gdje turizam također utječe na oblikovanje i funkciju tradicijskih kuća (Gamulin, 1991: 78-79).

slučajevima samo obnovljen u starome stilu, bolje rečeno, oponašajući stari stil, ali novim materijalima i tehnikama, uz manje tehničke izmjene. U narednim je primjerima vidljiva promjena vrata i prozora, koji su nerijetko zamijenjeni plastičnom stolarijom (usp. Sl. 29 sa Sl. 30), no još uvijek su na mnogim kućama prisutni i drveni (usp. Sl. 31 sa Sl. 32; usp. Sl. 33 sa Sl. 34), kojima se poštuje izvorni materijal. Promjena fasade je svakako prisutna, no poštuju se svijetle boje ovoga područja, određene od strane nadležne konzervatorske službe¹⁵⁷ (vidi Sl. 30, Sl. 32, Sl. 34, Sl. 36). Konobe su i dalje zadržane te, iako nemam uvid u to što se u interijeru napravilo, izvana je zadržan njihov oblik i uloga (vidi Sl. 30, Sl. 32, Sl. 34). Isto vrijedi i za terase (*volte*) koje su zadržane u svom izvornom obliku i funkciji, često natkrivene vinovom lozom (vidi Sl. 32, Sl. 34). Nažalost, dimnjaci su srušeni na gotovo svim kućama u naselju, što je posljedica njihove neupotrebe. Na njihovim mjestima je najčešće podignut novi, no nikada u onim oblicima koji su bili tipični za razdoblje do sredine XX. stoljeća.

Sl. 29. Sačuvane *volte*, ul. Petra Franolića (danas Klančić 28), Punat, 1972.¹⁵⁹

Sl. 30. Kuća, Klančić 28, Punat, 2015.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Konzervatorski odjel u Rijeci.

¹⁵⁸ Andrea Manzoni, 2.9.2015.

¹⁵⁹ FKORI, Punat 258.

Sl. 31. Stara placa, detalj, Puntat, 1966.¹⁶⁰

Sl. 32. Kuća, Mala placa 11, Puntat, 2015.¹⁶¹

Sl. 33. Sačuvane volte na katnicama u ul. Petra Franolića 8, 10 (danas Klančić 8, 10), Puntat, 1972.¹⁶³

Sl. 34. Kuća, Klančić 8, 10, Puntat, 2015.¹⁶²

¹⁶⁰ FKORI, Puntat 77.

¹⁶¹ Andrea Manzoni, 2.9.2015.

¹⁶² Isto.

Sl. 35. Objekt s razvedenim voltama / u ul. Josipa Kraša br. 11(danas Veli dvor 13), Punat, 1975.¹⁶⁵

Sl. 36. Kuća, Veli dvor 13, 2015.¹⁶⁴

Neke od drastičniji promjena na kućama, vidljivih na brojnim primjerima unutar stare jezgre naselja, bile su stavljanje novoga krova, zamjena starih kamenih stuba novima (usp. Sl. 37, Sl. 38, Sl. 39), uklanjanje krušnih peći (usp. Sl. 44 sa Sl. 45) i dimnjaka, probijanje novih otvora (usp. Sl. 40 sa Sl. 41; usp. Sl 44 sa Sl. 45), stavljanje novih fasada kojima se nerijetko prelazilo i preko kamenih okvira oko vrata i prozora te uklanjanje starih, drvenih prozora i vrata i stavljanje novih, uglavnom plastičnih (usp. Sl. 42 sa Sl. 43). Iako su ovakve promjene prisutne i na prethodnim primjerima, na primjerima koji slijede su te promjene dovedene do krajnosti, gdje su neke kuće gotovo i neprepoznatljive. Osim promjena postojećih elemenata, uveden je i niz elemenata koji ranije nisu postojali, a koji veoma mijenjaju sliku objekta, kao što su probijanje potpuno novih otvora i zatvaranje starih, izgradnja balkona te dogradnja novih katova (usp. Sl. 40 sa Sl. 41; usp. Sl. 42 sa Sl. 43). Kao što već znamo, nisu samo postojeće kuće bile renovirane i adaptirane, već su i gospodarski objekti bili adaptirani u stambeni prostor (usp. Sl. 42 sa Sl. 43).

¹⁶³ FKORI, Punat 241.

¹⁶⁴ Andrea Manzoni. Punat, 2.9.2015.

¹⁶⁵ FKORI, Punat 453.

Sl. 37. A. Orlić (MFFSH – EFIAP), Dvor uz stari toš, Punat, 1950-te

Sl. 38. Adaptacija – Mala placa br. 5, Punat, 1972.¹⁶⁶

Sl. 39. Kuća, Mala placa 5, Punat, 2015.¹⁶⁷

Sl. 40. Objekti sa sačuvanim voltama, ul. Jagorika br. 12 – 16, Punat, 1972.¹⁶⁹

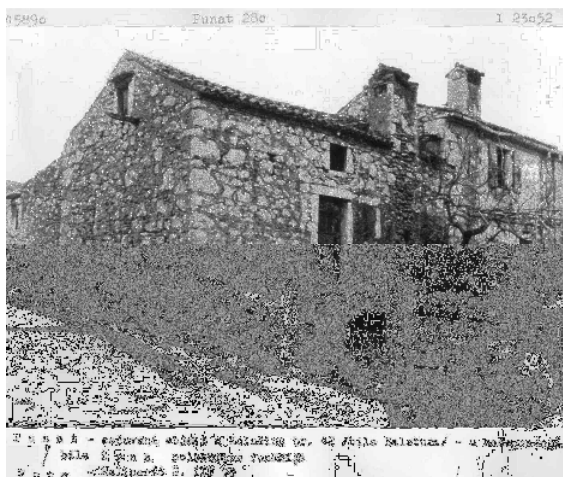
Sl. 41. Kuća, Jagorika 14, Punat, 2015.¹⁶⁸

¹⁶⁶ FKORI, Punat 171.

¹⁶⁷ Andrea Manzoni, 2.9.2015.

¹⁶⁸ Isto.

¹⁶⁹ FKORI, Punat 307.

Sl. 42. Sačuvani objekt u Kolušinu br.42/ bila balatura – u nadogradnji bila žrna poluobrtne funkcije, Punat, 1972.¹⁷¹

Sl. 43. Kuća, Kolušin 42, Punat, 2015.¹⁷⁰

Sl. 44. Sačuvani objekti, Ul. Jagorika br. 27, 29/ objekt br. 29 sa sačuvanim izbočkom, Punat, 1972.¹⁷³

Sl. 45. Kuća, Jagorika 27, 29, Punat, 2015.¹⁷²

Veće promjene nastale su i u sređivanju interijera, čemu nisu bili imuni ni lokalni stanovnici. Mnogi su preuredili svoje kuće u suvremene stanove na razini grada. To uređenje nije uvjetovano samo civilizacijskim dostignućima njegove sredine niti samo njegovom ekonomskom moći, već se u odabiru upotrebnih i ukrasnih kućnih predmeta zrcale njegova stambena kultura i estetski zahtjevi. Nažalost, vlasnici kuća i stanova još uvijek drže da je oblikovanje interijera samo njihova odluka na koju drugi nemaju pravo utjecati.

¹⁷⁰ Andrea Manzoni, 2.9.2015.

¹⁷¹ FKORI, Punat 280.

¹⁷² Andrea Manzoni, 2.9.2015.

¹⁷³ FKORI, Punat 308.

„Ča se tiče izvana, volta, (...) to je ok, to je snimljeno... A nutri ja moren udelat¹⁷⁴ ča god oćeš... Ki ti tu more zapovidat? Niki¹⁷⁵.“ (M. Maračić, 24.8.2015.)

Svako razmišljanje o interpretaciji stanovanja u nekoj sredini trebalo bi voditi računa o interakciji koja se događa između oblika stambenog prostora i stanara. Čovjek uvjetuje nastajanje arhitekture i djeluje na njezin razvoj. Ukorijenjen u svoju kulturu i potaknut potrebama svojeg načina života, on nedvojbeno djeluje na stambeni prostor, pridajući pojedinim prostorijama značenja koja izviru iz stambenih navika i običaja njegove sredine. S druge strane, treba biti jasno i da arhitektura sama po sebi djeluje na način stanovanja, a time posredno i na način života. To je djelovanje izraženo samim oblikom građevine, tj. sastavom, veličinom i prostornim razmještajem stambenih prostorija, kao i njihovom tehničkom opremljenošću.¹⁷⁶

4.3. BUKA – PUNTARSKA KUĆA DRUGE POLOVICE XX. STOLJEĆA

Buka je dio Punta južno od stare jezgre, gdje se nakon 1965. godine počinju graditi kuće. Te godine izgrađena je prva kuća koja je u to vrijeme bila jedina, a kasnije postaje jedna u nizu velikoga broja uglavnom višekatnih objekata. Buka je od ostatka naselja odvojena glavnom cestom koja vodi do Stare Baške, sela na jugu, koje se nalazi u sklopu općine Punat. Gradnja se u početku odvijala bez planirane urbane strukture, gdje su kuće građene, rekla bih, nasumično. One jesu djelomice nastale u nizu, ali taj niz vizualno je ostvaren ulicama koje nastaju postupno, prateći izgradnju (vidi Sl. 46). Iako danas djeluje kao da je izgradnja planirana i usmjeravana (pogotovo ako gledamo Sl. 46), kazivači s kojima sam razgovarala, a koji su pratili razvoj Buke od njenih početaka potvrđuju kako je današnja vizualna slika nastala naknadno, a ne kao planska izgradnja.

„Bez ulice, bez kontrole, bez ništa. To je bilo na divje. Ni bilo ni puta, ni staze, nego ki je kuda prišal¹⁷⁷ je prišal i gotovo. I onda kad je to napravjeno, onda su počeli neki putići delat, neke ulice... a to je sve udelano na divje. Cela Buka je praktički bez... bez legalizacije bila, bez dozvole, bez ništa... Sad su nešto kasnije.

¹⁷⁴ Napraviti.

¹⁷⁵ Nitko.

¹⁷⁶ Usp. Muraj, 1991: 18.

¹⁷⁷ Došao.

Ali onda kad se je počelo delat, onda je bilo bez nikakvih papira. To se samo počelo gradit i gotovo. Tako se posvuda delalo manje-više.“ (A. Orlić, 24.8.2015.)

Sl. 46. *Buka, Punat, 1998.*¹⁷⁸

Kuće na Buki su najvećim dijelom višekatanice koje se sastoje od dva do tri stana. Obično su jedan do dva stana stambena, dok se preostali koriste kao apartmani za iznajmljivanje. Svaka kuća ima veliko dvorište s dovoljno mjesta za parkiranje vozila, što je danas veoma bitno, te vrt, obično zasađen cvijećem (vidi Sl. 47, Sl. 48, Sl. 49). Bitna razlika ovih kuća u odnosu na one u staroj jezgri, kako moji kazivači kažu, je upravo ta količina prostora oko kuće. U suvremenom svijetu, prometna povezanost je vrlo važan dio života, što najbolje vidimo u činjenici da svaka obitelj ima barem jedan automobil. U staroj jezgri naselja stanovnici imaju problema s parkiranjem svojih vozila, koje moraju parkirati na javnim površinama poput parkirališta koja se tijekom ljetnih mjeseci naplaćuju. Stoga je upravo taj problem jedan od najistaknutijih prema njihovom mišljenju.

„Živjet je bolje u novom djelu... sad trenutno je bolje tamo jer imaju veći prostora. A u starom dijelu je zbijeno. Nema prostora, nema parkinga, nema... to je razlog sad.“ (A. Orlić, 24.8.2015.)

„Mene uvijek privlači stari dio, iako moram reć da je ovde na Buki komodnije. Komodnije se živi, šire je ljudima... ljudi imaju puno više mjesta oko kuće nego

¹⁷⁸ DARI, Punat 729, film 37/39

šta je nekad bilo. Dobro danas je drugi život, danas ima svaki auto, (...) svi imaju bicikle, tako da toga treba, sad trebaš imat i prostora.“ (J. Karabaić, 17.8.2015.)

„Imamo stari Punat u nizu i imamo novogradnju... samostojeći objekti s modernim materijalima. I svi komforni, šta je najbolje.“ (D. Bonifačić, 17.8.2015.)

U usporedbi s kućama stare jezgre, nema zajedničkih arhitektonskih elemenata. Kuće na Buki građene su suvremenim materijalima i tehnikama gradnje, proizvoljnih dimenzija, orijentacije i estetike. Gotovo svaka kuća ima velike balkone (vidi Sl. 47, Sl. 48). Iako nema elemenata tradicijske puntarske kuće¹⁷⁹ u onome obliku u kojemu se javljaju na kućama stare jezgre, postoji nekoliko elemenata koji se javljaju na kućama na Buki, a čije uzore možemo iščitati upravo na onima u staroj jezgri. Tako primjerice mnoge kuće imaju vanjsko stubište koje vodi na kat (vidi Sl. 47, Sl. 49), što možemo usporediti sa stubama koje vode na terasu kuća u staroj jezgri. Iako se na Buki koriste moderni materijali, pojedine kuće na fasadi ili na ogradnim zidovima dvorišta imaju izvedenu imitaciju kamena (vidi Sl. 49). Također, mnoge kuće imaju terase koje se lučno otvaraju prema ulici, što podsjeća na lukove konoba ispod volti starih kuća (vidi Sl. 47, Sl. 48, Sl. 49). Gotovo svaka kuća na Buki ima apartmane. Razlog tome je činjenica da su one nastale u razdoblju kada je već turizam bio razvijena gospodarska grana koja se samo još više razvijala.

Sl. 47. Kuća, Jadranska 9, Punat, 2000.¹⁸⁰

Sl. 48. Kuća, Starobašćanska 4, Punat, 2000.¹⁸¹

¹⁷⁹ Vidi poglavlje 4.1.

¹⁸⁰ Cvijić, 2000: 10.

¹⁸¹ Isto, str. 13.

Sl. 49. Kuća, Frankopanska 75, Punat, 2000.¹⁸²

Na primjeru kuće u Krčkoj ulici (vidi Sl. 50), jasno je vidljiva podjela etaža na više apartmana. Već na vanjskoj fasadi kuće, vidljiv je istak jednoga dijela fasade kojim se ukazuje na podjelu stambenih prostora u interijeru. Kuća se svojom visinom i masivnošću ističe nad drugima. Iako načinom izgradnje, materijalima i funkcijom unutarnjeg prostora ukazuje na suvremenu izgradnju, kao što je navedeno i ranije u tekstu, ona posjeduje i neke elemente kojima podsjeća na kuće izgrađene u staroj jezgri naselja. U tom smislu, prva etaža izvedena je u kamenu, tradicionalnom materijalu primorskoga graditeljstva, te otvorena arkadama koje podsjećaju na volte starih kuća. Otvori su zaštićeni drvenim rebrenicama kakve nalazimo i na kućama stare jezgre, no na ovome su primjeru, kao i na ostalim kućama na Buki, oni veći. Naravno, neizostavni dio je veliko prednje dvorište za parkiranje vozila te vrt zasaden biljkama, maslinama i cvijećem.

Sl. 50. Kuća, Krčka 27, Punat, 2000.¹⁸³

S obzirom na današnji način života, gdje je uobičajeno da svako kućanstvo ima barem jedno vozilo, kao i želja za komforom, kuće na Buki privlače veliki broj onih koji bi

¹⁸² Isto, str. 16.

¹⁸³ Isto, str. 17.

tamo htjeli živjeti, pa tako i mojih kazivača. Te kuće, među ostalim, omogućuju i iznajmljivanje apartmana, što je dobrodošao dodatni prihod svakoj obitelji.

„Tamo maštam o onoj jednoj kući s apartmanima. U biti, kad pogl... možda ipak radije u starom dijelu zato što ti je tu i ljekarna i trgovine i... Mislim, imaš i na Buki trgovinu, ali... više mi se sviđa na Buki, evo.“ (L. Bilogrević, 25.8.2015.)

5. OČUVANJE I ZAŠTITA PUNTA

5.1.ZAŠTITA ETNOLOŠKIH SPOMENIKA NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA

Konzervatorska djelatnost u međuratnom razdoblju na otoku Krku, kako navodi Marijan Bradanović (2007.) u svome doktoratu, bila je još manjeg intenziteta nego što je to bilo u doba kasne Austrije. Nakon Drugoga svjetskog rata riječka je konzervatorska služba na Krku započela sa saniranjem ratnih šteta, no ubrzo je njezin interes preusmjeren na Istru.¹⁸⁴ Takva je situacija trajala desetljećima, a zanimanje istraživača drugih zvanja nije moglo nadoknaditi ovu prazninu.¹⁸⁵

Po završetku Drugoga svjetskog rata intenzivnije se razvija i služba zaštite spomenika kulture, no ona je u području zaštite etnoloških spomenika bila tek na početku. Nije bilo prethodnih studija, znanstvenih kriterija ni razrađene metodologije, kao ni kadrova rada. Godine 1957. u Beogradu je osnovano Etnološko društvo Jugoslavije, a prvo hrvatsko je osnovano 1959. godine u Zagrebu.¹⁸⁶ Nakon Drugoga svjetskog rata, dosta pažnje posvećivalo se oblicima narodnog graditeljstva, a u manjoj mjeri stanovanja, prvenstveno u etnologiji, a zatim i u drugim znanostima među kojima je i povijest umjetnosti. O toj temi objavljeno je mnogo članaka i priloga, među kojima se etnološki po pristupu i načinu obrade mogu svrstati u nekoliko skupina. Jednu skupinu čine opisi arhitekture kao dijelovi većih etnoloških monografija pojedinog autora ili dijelovi regionalnih etnoloških pregleda u kojima je arhitektura tek jedna od obrađenih tema. Građa se obrađuje pretežito uopćeno i na razini deskripcije, a pažnja je usmjerena „izvornom“ izgledu seoskih zgrada koji se ne povezuje sa socijalnim aspektima stanovanja. Drugoj skupini pripadaju prilozima posvećeni isključivo arhitekturi pojedinog kraja, mjesta ili prikazu pojedine vrste objekata. Ono što je drugačije u odnosu na prethodni pristup jest studioznija obrada teme, najčešće na konkretnim primjerima, uz usvajanje vremenskih okvira kojima se uočavaju razvojni tokovi i promjene funkcija te opisi načina života, poslovanja i ponašanja vlasnika i korisnika objekata. Zasebnu manju skupinu čine prilozima u kojima je arhitektura obrađena komparativnom analizom, gdje je težište na usporedbi građevinskih karakteristika.¹⁸⁷ Također, pojedini autori pokušavaju ukazati na sličnosti šireg kulturnog područja te riješiti problem porijekla. Dok se interes usmjerio na istraživanje materijalnih aspekata stambenih i gospodarskih objekata, manje je pažnje bilo usmjereno na ponašanje ljudi unutar tog boravišnog prostora.

¹⁸⁴ Ponajprije iz političkih razloga, odnosno jugoslavensko-talijanskih teritorijalnih sporenja.

¹⁸⁵ Usp. Bradanović, 2007: 16.

¹⁸⁶ Usp. Miličević, 1979: 97.

¹⁸⁷ Usp. Muraj, 1989b: 31-32.

U Hrvatskoj je referada za etnološke spomenike započela s radom pri Republičkom konzervatorskom zavodu u Zagrebu 1961. godine te se započinje s evidentiranjem etnoloških spomenika iako još uvijek bez pravih kriterija. Prvi etnolog-konzervator bila je Marija Gamulin.¹⁸⁸ Početkom 1960-ih godina, mnogi etnolozi se bave tematikom tradicijske arhitekture, no pažnja se pridaje njezinom materijalnom aspektu.¹⁸⁹ Radi „koordiniranja i rješavanja problema muzejske i konzervatorske struke s jedne i etnološke struke s druge strane“, 1962. godine je oformljena Republička komisija za etnografsko-muzejska pitanja. Cilj Komisije je bio „da na svojim sastancima raspravlja o restauriranju i konzerviranju etnografske baštine te da radi na povezivanju etnologa-muzealaca i konzervatorskih službi u rješavanju ovih problema. Njezina je svrha bila i predlagati izmjene i dopune Zakona o zaštiti spomenika kulture, s osvrtom i na nematerijalnu tradicijsku baštinu.“¹⁹⁰ Etnološko društvo je svake godine održavalo sastanke prilikom kojih su održavana predavanja, među njima i ona koja se dotiču upravo teme zaštite spomenika. Tako je prilikom sastanka 1962. godine, Marija Gamulin održala izlaganje pod nazivom „Služba zaštite etnografskih spomenika“¹⁹¹, a Aleksandra Muraj izlaganje pod nazivom „Iz etnografsko-muzejske djelatnosti i problematike“. Nakon tih početaka, 1960-ih godina se nastavlja baviti ovom problematikom kroz niz drugih izlaganja.¹⁹² Kao rezultat pet održanih sastanaka Komisije za iznalaženje mogućnosti zaštite nematerijalne kulture, u čijem su sastavu radili A. Lazarević, K. Benc, I. Bakrač, J. Milićević, B. Gotthardi i M. Gamulin, sastavljeno je predavanje pod nazivom „O problemima zaštite etnografskih spomenika“.¹⁹³ Tih se godina javljaju i prvi prijedlozi za stvaranje etnoparkova, kao i prvi projekti na kojima se primijenjuju pokusni modeli istraživanja.

Zanimanje za muzeološka i konzervatorska pitanja nastavlja se i u narednim godinama. Tako se u sedamdesetim godinama služba etnološke zaštite donekle kadrovski popunjava i razvija se mreža regionalnih institucija. Svrha njihova djelovanja bili su inventarizacija i registracija etnoloških spomenika te njihova fizička zaštita. Rezultat takvih istraživanja bila je izrada registra spomenika narodnoga graditeljstva. Zaštita takvih spomenika i dalje zaostaje zbog, kako etnolog-konzervator Ksenija Marković navodi, nedostatka financijskih sredstava, nerazrađenih pojmova o režimima i modalitetima zaštite te

¹⁸⁸ Isto, str. 34.

¹⁸⁹ Usp. Milićević, 1979: 102.

¹⁹⁰ Škrbić Alempijević, Oroz, 2009: 70.

¹⁹¹ Usp. Milićević, 1979: 100.

¹⁹² Usp. Škrbić Alempijević, Oroz, 2009: 71.

¹⁹³ Usp. Milićević, 1979: 103.

nedefiniranosti i nepotpunosti stavova Zakona o zaštiti spomenika iz 1967. godine. Jedan od problema očitovao se i u privatnom vlasništvu spomenika narodnog graditeljstva. Iako su već postojali međunarodni projekti zaštite ruralne arhitekture, kod nas se ti pristupi još uvijek nisu dovoljno razradili. Postojala su dva smjera zaštite koji su se predlagali – stvaranje muzeja na otvorenom čime se ostvaruje samo fizička zaštita spomenika te zaštita kojom se spomenike prikladno uklapa u suvremeni život.¹⁹⁴

Tek krajem sedamdesetih godina počinju se objavljivati i tekstovi o promjenama u stanovanju, suprotstavljajući prošlost s tada suvremenim razdobljem. Osim interesa za pojedinačne lokalitete, postojala su i nastojanja za sustavnim istraživanjem graditeljstva i stanovanja, provedena u okviru projekta Etnološkog atlasa Jugoslavije (EAJ). U upitnicama projekta, predviđene su teme u kojima se obrađuje vanjski izgled okućnice i objekata unutar i izvan naselja, njihove funkcije i građevinske značajke te pojedini dijelovi namještaja. Iz navedenoga vidimo da je tema stanovanja ograničena samo na njezin materijalni aspekt i to na području sela, s težnjom na nekadašnjem stanju. Muzejski djelatnici su također postavljali tematske izložbe, ali i uključivali temu arhitekture i stanovanja u stalne muzejske postavbe, prezentirajući objekte i uređaje iz XIX. i početka XX. stoljeća.¹⁹⁵ Zbog poticanja šire društvene akcije na očuvanju nasljeđa, u Zagrebu je 1978. godine bilo organizirano savjetovanje o povijesnoj gradskoj i seoskoj stambenoj kući, kako bi se intenzivirao znanstveni rad na istraživanju ove problematike i prezentiralo domaće vrijednosti stručnjacima iz drugih zemalja. Savjetovanje je održano kao redovni sastanak „Međunarodnog udruženja za istraživanje kuća“, a publicirani materijal je sadržavao i priloge etnologa. Ti prilozi mogu se podijeliti na one koji potiču postupak u kojem se uopćen prikaz smjestio u širi društveno-povijesni okvir te one koji u opis uključuju funkcije pojedinih prostorija i prikazuju tadašnje stanje s obzirom na gradnju.

Osim nekoliko izuzetaka, 1980-ih se još uvijek ne pokazuje dovoljno zanimanja za izučavanje čovjekova boravljenja u stambenom prostoru, a primat znanstvenih rasprava i publikacija dobivaju neke druge enološke teme. Još uvijek je bilo mnoštvo problema u konzervatorskoj djelatnosti, gdje još nije bilo prave usklađenosti u pristupu prema očuvanju baštine i praktičnoj primjeni modaliteta, od revitalizacije do muzejske prezentacije. Ipak, i dalje se istražuje način stanovanja seljaštva u prošlosti, kao dio načina života i tradicijske kulture. Iako je arhitektonska struka primarni interes stavljala na graditeljskom, odnosno

¹⁹⁴ Usp. Muraj, 1989b: 34-35.

¹⁹⁵ Isto, str. 33-34.

likovno-umjetničkom aspektu ruralnog graditeljstva, bili su svjesni potrebe obuhvata predmeta u cjelosti.¹⁹⁶ „Krajem osamdesetih godina pitanja muzejske djelatnosti, konzervatorskog djelovanja i odnosa prema baštini općenito izlaze ponovno snažnije na vidjelo i dolaze u fokus brojnih članaka, rasprava, izlaganja i simpozija.“¹⁹⁷

U prvoj polovici devedesetih godina, nije bilo mnogo stručnih i znanstvenih radova koji su se bavili tematikom zaštite. Tek od polovice devedesetih godina, nakon prestanka ratnih opasnosti, nastavlja se zanimanje za muzejsko-konzervatorske teme. Razmatranje pitanja zaštite postavljeno je i kao zadaća Povjerenstva za zaštitu narodnoga graditeljstva i tradicijske narodne baštine, osnovanog u okviru Hrvatskog etnološkog društva 2002. godine.¹⁹⁸

Među konzervatorima u drugoj polovici XX. stoljeća ističe se djelatnost Beate Gotthardi Pavlovsky, prve konzervatorice-etnologinje koja je radila na terenu. Njezino tumačenje pojma kulturno dobro proizašlo je iz Zakona o zaštiti spomenika kulture iz 1978., koji je ona, temeljem vlastitog promišljanja i razgovora s drugim etnologima, redefinirala kao „one prirodne, ljudskim radom i iskustvom stvorene vrijednosti koje imaju kulturno i povijesno značenje“.¹⁹⁹ Njezini su radovi karakteristični po pristupu gdje promatra u prvom redu kategoriju prostora u koji zatim smješta materijalni etnografski inventar i u njemu gleda ponašanje ljudi. Ona je detaljno dokumentirala krčku tradicijsku baštinu, netom prije turističke i industrijske ekspanzije koja je promijenila dobar dio otočnoga kultiviranoga krajolika. Tako se i veliki broj fotografija o Puntu, posebno njegovoj urbanizaciji i zaštiti arhitektonskih oblika, nalazi u fototeci Konzervatorskog odjela u Rijeci, gdje Gotthardi Pavlovsky, ali i Malinarić, Grigić, Greblo i Prister, stoje kao potpisnici brojnih. Oni su, kao i ostali konzervatori 1970-ih godina, izlazili na teren gdje su se bavili naseljem na svim razinama zaštite. Počevši od snimanja fotografija različitih arhitektonskih elemenata, objekata ili cjelina naselja, preko njihovih opisa i zabilježaka o njihovu stanju, pa sve do uputa za daljnje postupanja s njima. Tako je i u Puntu zabilježen niz adaptacija objekata, koje su pobliže objašnjene, ali i primjerima potkrijepljene, nešto kasnije u tekstu (vidi potpoglavlje 5.4.).

¹⁹⁶ Usp. Muraj, 1989b: 36-40.

¹⁹⁷ Škrbić Alempijević, Oroz, 2009: 73.

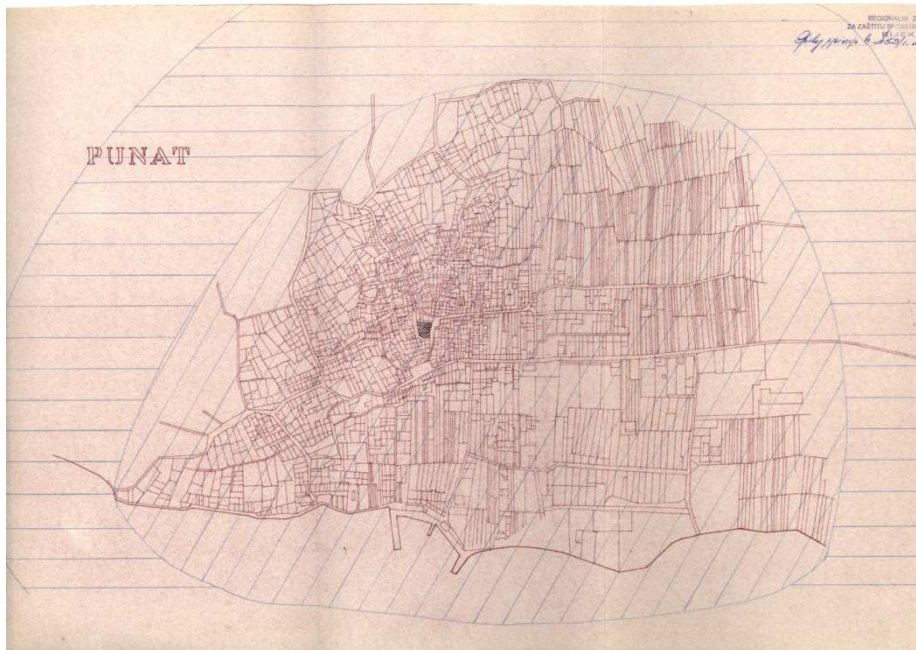
¹⁹⁸ Usp. Isto, str. 76-77.

¹⁹⁹ Usp. Bukovčan, 2014: 280-281.

5.2. PUNAT KAO KULTURNO DOBRO

Rješenjem broj 202 iz prosinca 1968. godine, ruralna cjelina naselja Punat zaštićena je kao nepokretni spomenik kulture – kulturno-povijesna cjelina i kao takva je ušla u Registar spomenika kulture²⁰⁰. Takvo rješenje podrazumijevalo je zaštitu svih objekata i potencijalnih arheoloških lokaliteta unutar granica cjeline. Tekst rješenja, uz prilog karte zaštićenoga područja (vidi Sl. 51), utvrđuje da:

„Ruralna cjelina mjesta Punat na otoku Krku ucrtana u priloženom katastarskom planu koji je sastavni dio ovog rješenja, kao i šire područje koje se proteže cca. 500 m od mjesta također ucrtano u katastarskom planu, ima svojstvo spomenika kulture te se određuje upis tog spomenika u Registar nepokretnih spomenika kulture ovog Zavoda pod rednim brojem 202 (dvijestotine i dva).“²⁰¹

Sl. 51. Prilog rješenju 452/1-1968²⁰²

Ruralna cjelina je zaštićena na temelju kontinuiteta mjesta od XVI. stoljeća ili ranije, s osobitošću koja se očituje u čestoj kamenoj konstrukciji na svod. S obzirom da je nekadašnju ekonomsku osnovu za Punat predstavljala poljoprivreda, stočarstvo i

²⁰⁰ Danas je zaštita registrirana u skladu sa suvremenim nazivljem kao nepokretno kulturno dobro - kulturno-povijesna cjelina, unutar Registra kulturnih dobara.

²⁰¹ N. N., 1968: 1.

²⁰² MK-UZKB-KORI, 452/1-1968.

maslinarstvo, odredbom se obuhvaća i šire područje prema sv. Donatu²⁰³, zajedno s maslinicima i funkcionalnim suhozidom.

Suvremeni pristup zaštiti graditeljskog nasljeđa polazi od načela “aktivne” zaštite. To znači da postupak ne obuhvaća samo stručnu konzervatorsku obradu i intervencije, već i cjeloviti društveni angažman vrednovanja i revitalizacije (podizanje svijesti najširih slojeva stanovništva), tj. takav pristup se ne ograničava samo na konzervatorske postavke već lokalitete i objekte tretira u kontekstu društveno razvojnih i obrazovnih vrijednosti na način da se očuvanje, revitalizacija i afirmacija kulturno-povijesnog nasljeđa cjelovito sagleda unutar neke cjeline. Ovo je posebno primjenjivo na povijesne ruralne cjeline koje su i najugroženije, a čine glavninu graditeljskog nasljeđa. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara iz 1999. godine utvrđuje obavezu nadležnog tijela koje skrbi o zaštiti kulturnih dobara da utvrdi konzervatorsku podlogu sa sustavom mjera zaštite nepokretnih kulturnih dobara koje se ugrađuje u dokumente prostornog uređenja²⁰⁴. Na području općine Punat nalazi se veliki broj evidentiranih arheoloških zona i lokaliteta i pojedinačnih građevina i kompleksa²⁰⁵ koji nisu na adekvatan način obrađeni i zaštićeni. Stoga bi lokalna samouprava trebala uspostaviti suradnju s Državnom upravom za zaštitu kulturne i prirodne baštine (Konzervatorski odjel u Rijeci) u cilju utvrđivanja uvjeta zaštite nepokretnih spomenika kulture na području Općine.²⁰⁶ Prilikom bilo kakvog zahvata u zoni ili na građevini koja je registrirani ili evidentirani spomenik kulture potrebno je zatražiti suglasnost nadležne ustanove.²⁰⁷ Nažalost, danas vidimo svakodnevno narušavanje registrirane Ruralne cjeline koje se provodi kroz razne građevinske ili druge zahvate, a bez prethodne konzultacije s Konzervatorskim odjelom u Rijeci. Jedan od takvih primjera je A. Orlić, jedan od mojih kazivača koji je samovoljno dogradio nove stube, a čiji je primjer objašnjen u nastavku teksta. Ukoliko se ti zahvati nastave ovim tempom i neosjetljivošću za očuvanje kulturne baštine, u konačnici to može rezultirati brisanjem Ruralne cjeline naselja Punat s Liste zaštićenih kulturnih dobara RH, što bi bila velika šteta s gledišta budućnosti Punta. Toga su svjesni i čelnici općine Punat koji ističu ovu problematiku u svojim planovima i programima.²⁰⁸

²⁰³ Predajno – Dunat; tako se naziv područje uz ranoromaničku crkvicu sv. Dunata koja se nalazi na ulazu u puntarsku Dragu.

²⁰⁴ Za Punat je takva konzervatorska podloga bila u tijeku izrade tek u trenutku pisanja ovoga rada.

²⁰⁵ Arheološke zone i lokaliteti - Hlam, Majen, Koštri, Podgraška Glavica, Krešini, Gromačina, Gorica iznad Sv. Jurja, Mali Grad, Veli Kaslir, Kandija, Plaj, Gradac, Kanajt; pojedinačne građevine i kompleksi - crkvica Sv. Donata, crkva Sv. Trojstva, crkva Sv. Petra, crkva Sv. Nikole; civilne građevine - svjetionik Negrit s neposrednom okolicom (Usp. Rechner, 2008a: 41).

²⁰⁶ Isto, str. 61.

²⁰⁷ Isto, str. 100.

²⁰⁸ Usp. Božić, 2007: 5.

Konzervatorski odjel ne može redovito pratiti sve što se događa unutar naselja, osim u slučaju kada ih netko obavijesti o nepravilnostima koje se provode. Tako mnogi prilikom radova i adaptacija kuća ne poštuju, samovoljno mijenjaju i proizvoljno tumače propisane konzervatorske uvjete, vrlo često izbjegavajući pravodobno obavijestiti konzervatorsku službu²⁰⁹ o početku radova, a koja je važan element pristupa kulturnom dobru u onim sredinama koje nemaju izvođača iskusnih u poslovima zaštite graditeljske baštine. Primjer samovoljnog tumačenja uvjeta je upravo ranije navedeni kazivač koji je vlastitom odlukom odlučio dograditi stube koje vode iz njegovoga dvorišta na terasu, pritom ističući kako je uzeo svega mali dio javnoga prostora i kako nije učinio ništa zbog čega bi mu se trebalo ukazati na pogrešku.

„Ma to ni niš, to je samo... to je pol metra šlo napred, ja nisan to pital nikoga. Niti ni nijedan reagiral jer to je na... na terenu od kuće, praktički. 58 cm san šal van, ništa više.“ (A. Orlić, 24.8.2015.)

Često ljudi misle da je građevinska dozvola dovoljna za poduzimanje nekih radnji koje mogu prouzročiti promjene na kulturnom dobru, kao što su to proboji otvora, iskopi, ali i sanacije krovništa, pročelja, otucanja žbuke i žbukanja te zamjena stolarije, no i za te radove potrebno je konzultirati nadležnu službu. Prilikom traženja odobrenja za izvođenjem radova, investitor je dužan dostaviti svu potrebnu dokumentaciju kojom će služba dobiti uvid u ukupnost radova koji se namjeravaju izvoditi. Zahtjev u tom smislu treba sadržati opis radova, ulicu, izvod iz katastra, izvođačev tehnički opis, specifikaciju materijala koji se planiraju koristiti ili ponudbeni troškovnik radova koji se planiraju izvršiti, a na temelju kojih služba određuje odgovaraju li ti radovi zahtjevima kulturnog dobra. Nažalost, zahtjevi koji poštuju tražene uvjete, tj. prilažu navedenu dokumentaciju, vrlo su rijetki, a najčešće se prilažu u slučaju nekih većih zahvata i radova. Jedan od mojih kazivača, M. Maračić, koji se kao zidar često susreće s adaptacijama i renovacijama starih kuća, kaže kako dokumentaciju ostavlja vlasniku na rješavanje. On kao izvođač radi što mu vlasnik kaže, osim u nekim iznimno drastičnim situacijama u kojima drži da je bitno vlasniku naglasiti ako nešto nije ispravno ili bitno utječe na promjenu objekta.

„Al većinu pitanja mora obaviti gazda. Kad ideš kod njega raditi, on mora znati šta smije napraviti na svojoj kući, šta ne smije.“ (K. Maračić, 24.8.2015.)

²⁰⁹ U nastavku teksta „služba“.

5.3. ZAŠTITA I OČUVANJE NASELJA KAO DIO OPĆINSKIH PROGRAMA

Ono što pridonosi očuvanju dobara, svakako je postojanje neke vrste programa na temelju kojega će općina djelovati u okviru svoga razvoja, ali i zaštite i očuvanja. Godine 1954. već je postojala svijest o potrebi izrade regulacijskog plana naselja. Iste te godine iz općine Punat poslano je pismo predsjedniku kojim se upućuje na potrebu plana kojim bi se unaprijedio i potaknuo razvoj naselja.²¹⁰ Narednih godina, radilo se na oblikovanju takvoga plana. Iako ne tvrdim da je prvi izrađeni, prvi dokument takvog oblika na koji sam naišla prilikom istraživanja arhiva Mjesne zajednice u Državnom arhivu u Rijeci, bio je Provedbeni urbanistički plan naselja iz 1975. godine. Smjernice režima zaštite koje su u njemu navedene kažu kako treba:

„Zadržati, sanirati i rekonstruirati tlocrtne i oblikovne osobitosti objekata. Zadržati smještaj i visinu objekta, krovnište na dvije vode pokriveno kanalicama, odgovarajuće otvore, svodove, terase, kamena stepeništa i onu organizaciju unutarnjeg prostora objekta koja se odražuje na vanjskim zidovima (izbočci za ognjišta, krušne peći, dimnjaci, funkcionalni razmještaj vratiju, prozora i sl.). Obnavljati odgovarajuće boje žbukanja fasada (bijelo, svijetlo, oker). Zadržati organizacijski smještaj objekta prema tradicionalnim putevima, prolazima, trgovima, i zadržati smještaj pročelja objekata i otvora prema tradiciji s obzirom na strane svijeta²¹¹. Zadržati, sanirati, rekonstruirati odlike prostora s obzirom na građu iz koje je prostor oblikovan. Zadržati kamen na dovratnicima, prozorskim okvirima, te svodovima i svagdje gdje to tradicionalni postupak vidljivo zahtijeva. Vrata, prozorske okvire te „škure“ zadržati u drvu i odgovarajućim dimenzijama.“²¹²

Svrha zaštite ovog prostora prema navedenom planu je povrat u prvobitno stanje prostora uoči i prije registracije cjeline (1968.g.), odnosno u stanje koje inicira jezgru iz vremena njenog cvata na prijelazu iz XVIII. u XIX. stoljeće.²¹³ Ipak, u nastavku teksta slijede primjedbe na smjernice režima zaštite koje se odnose upravo na probleme već devastiranih elemenata stare jezgre za koje se navelo da je potrebno zaštititi. Zbog toga se predlaže da se

²¹⁰ Usp. HR-DARI-96/JU-31, 271.

²¹¹ Istok i sjever su pretežno zatvorene plohe na objektima, dok su zapadne fasade, one prema moru najotvorenije.

²¹² Sila 1975: 28.

²¹³ Isto.

režimi zaštite prilagođavaju odgovarajućim problemima i slučajevima koji će u tom trenutku biti zadani.²¹⁴

Narednih godina, izrađeni su i drugi dokumenti čiji je cilj bio razvoj i napredak naselja. U urbanističkom projektu obalnog pojasa Punta iz 1986. godine, razmišlja se i planira u okvirima turističke ponude i što bolje iskoristivosti prostora u tu svrhu. Možemo uočiti da se već tada razmišlja o tome što će najviše utjecati na daljnji razvoj i napredak naselja, što je u tom trenutku bio turizam. I to turizam kojemu je najbitnija domena bila da privuče što veći broj turista svojim smještajnim kapacitetima i kvalitetom istih, kao i ugostiteljskom ponudom. Zbog toga se u to vrijeme razmišljalo o tome i pridavalo najviše pažnje takvim oblicima gospodarstva u naselju, pomalo zanemarujući aspekt očuvanja ambijentalnih i povijesnih vrijednosti.²¹⁵ Stanovnici su sve više uklanjali stare arhitektonske elemente, uvodeći nove za koje su držali da pridonose povećanju vrijednosti objekta na tadašnjem turističkom tržištu. Problem je bio prvenstveno u nepoštivanju oblika i materijala prijašnjih elemenata, čime se starome dijelu Punta umanjuje ambijentalna vrijednost te ju približava oblicima koji su bili prisutni u novome dijelu – Buki. Uočivši takvu problematiku, u navedenom urbanističkom projektu piše da „novi urbanizirani prostor mora dozvoljavati staroj jezgri Punta da dominira pejzažno i dalje i da se i dalje veže sa zonom opstanka u logičnu cjelinu, i to ne samo u sadržaju prezentacije ukupnog prostora, već i u sadržaju istovjetnog razvoja“.²¹⁶ Istim projektom predviđeno je, s naglaskom na svodovima, dimnjacima i prostornoj organizaciji, dugoročnim postupcima zaštite povrat u stanje uoči registracije naselja i ranije, do prve polovice XX. stoljeća, kao što je bilo i u Provedbenom planu iz 1975. godine.²¹⁷ Nažalost, sve jačim razvojem turizma u narednim godinama, Punat je i dalje napredovao u tome smjeru. Stanovnicima je bilo važnije svoju kuću učiniti rentabilnom, nego očuvati tradicionalne oblike. Takvi postupci nisu bili izolirani primjeri, nego svakodnevnica koja je omogućavala dodatnu zaradu za potrebe obitelji koje su u njoj živjele, što je razumljivo ako razmišljamo o egzistencijalnim potrebama pojedinaca. Iako se u cijelome Puntu javljaju takve adaptacije i izgradnje, one su u starome dijelu naselja problematične, dok se Buka ne tretira unutar navedenih okvira zaštite i očuvanja. U projektu se Buka navodi kao noviji dio Punta koji čine uglavnom objekti bez većih ili posebnih arhitektonskih i ambijentalnih vrijednosti.²¹⁸ Takva tvrdnja je imala potporu u razmišljanjima osamdesetih godina, no danas ju trebamo promatrati

²¹⁴ Usp. Isto, str. 30.

²¹⁵ Usp. Milošević, 1986.

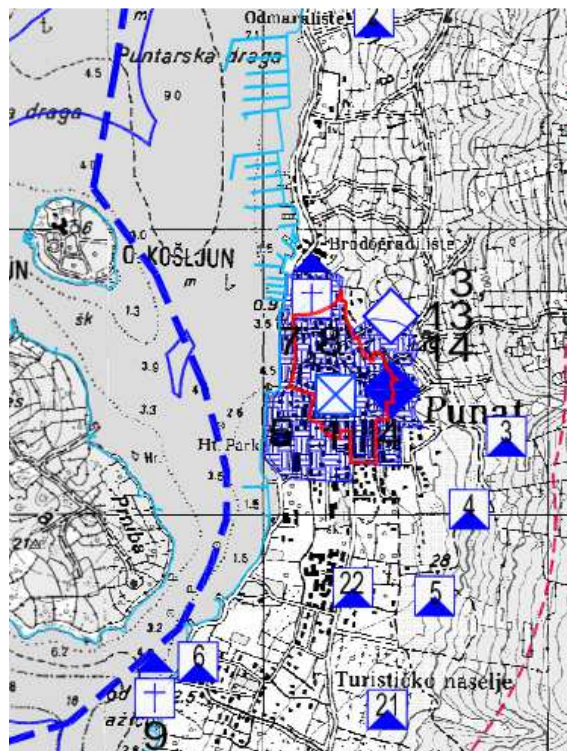
²¹⁶ Isto, str. 34.

²¹⁷ Isto, str. 36.

²¹⁸ Isto, str. 6.

u drugačijem svijetlu, posebno što se tiče ambijentalne vrijednosti. Razvitkom Buke jasnije se uviđaju i ističu razlike i vrijednosti staroga i novoga dijela naselja, koje zatim preciznije valoriziramo, no jednako tako, ta dva dijela su međusobno povezana i ne možemo ih promatrati kao odvojene cjeline.

U najnovijem prostornom planu općine izrađenom 2008. godine, a koji je u duhu suvremene težnje za očuvanjem kulturnih i prirodnih vrijednosti, postoje odredbe na temelju kojih bi se trebale provoditi mjere zaštite i očuvanja etnoloških i pojedinačnih građevina i kompleksa te ruralne graditeljske cjeline, koja je na priloženoj karti (vidi Sl. 52) označena crvenom linijom.

Sl. 52. Uvjeti korištenja i zaštite prostora – područja posebnih uvjeta korištenja, 3a, 2007.²¹⁹

Prema tim odredbama ističe se usmjeravanje na očuvanje vitaliteta naselja, promoviranje tradicionalnoga života, rada i stvaralaštva domicilnog stanovnika²²⁰. Osim toga,

²¹⁹ Prostorni plan uređenja općine Puntat, 2007.

²²⁰ Iako u prostornome planu nije navedeno što se točno misli pod „tradicionalni život, rad i stvaralaštvo“, na temelju razgovora s kazivačima, ali i vlastitog terenskog iskustva, pokušat ću dati odgovor na to pitanje. Tradicionalnim se može držati onaj način na koji se živjelo prije obnove turizma pedesetih godina – bavljenje poljoprivredom, maslinarstvom, stočarstvom i ribolovom, oko kojih su se razvijali način života i stvaralaštvo. Uz njih je povezano brojno oruđe koje je danas gotovo i nestalo iz upotrebe (poput ribarskih alata, pribora za mužnju, stočarske odjeće i sl.). Izrada sira, vina, maslinovog ulja, uzgoj ovaca i koza... sve su to oblici rada kojima se danas rijetko tko bavi, a koji su nekada bili dio puntarskog „identiteta“. Iako je teško, gotovo i nemoguće, vratiti takav način života, lokalne vlasti i stanovnici pokušavaju ponovno, najčešće kao dio turističke ponude, oživjeti nekadašnje zanate.

naglašeno je kako je potrebno u najvećoj mogućoj mjeri zadržati i revitalizirati matricu povijesne jezgre naselja, a izgradnju u neizgrađenim dijelovima jezgre realizirati interpolacijama na načelima tipološke rekonstrukcije. U tom smislu, tipološka rekonstrukcija podrazumijeva izgradnju koja je unutarnjom organizacijom prostora, komunikacijom s javnim površinama, gabaritima i namjenom, usklađena s postojećim okolnim povijesnim objektima, ne narušavajući siluetu i osnovne vizure te komunikacijske tokove unutar povijesne ruralne jezgre, kao i očuvanje odnosa građevinskog dijela s agrarnim okolišem - okućnicama. Uređivanje svih vanjskih ploha objekata unutar ruralne cjeline mora se temeljiti na korištenju isključivo lokalnih arhitektonskih izraza i građevinskih materijala. Unutar ruralne graditeljske cjeline dozvoljava se gradnja stambenih, stambeno-poslovnih, poslovnih i društvenih građevina, ali graditi se mogu samo poslovne građevine “tihih i čistih” djelatnosti²²¹, dok se ne dozvoljava gradnja (interpolacija) višestambenih građevina.²²² Rekonstrukcija postojećih građevina koje se nalaze na manjim udaljenostima od utvrđenih može se vršiti na način da se takvim građevinama ne smanjuje postojeća udaljenost od granice parcele, a oblikovanje građevina i odabir materijala mora biti sukladan postojećoj tradicionalnoj gradnji.²²³

Na temelju jednoga primjera izdavanja lokacijske dozvole za saniranje i obnovu jednog od objekata u Puntu (2006.), vidljivi su uvjeti kojih se prilikom takvih radova treba pridržavati. Tako služba ne dopušta izvođenje fasade u „sepu“, već ih je potrebno žbukati zaglađenim produženim mortom i bojati u boju lokalnog agregata, po mogućnosti usklađene s izgledom fasade susjeda. Traži se postavljanje metalnih oluka, a ne od plastičnih materijala. Postojeći fasadni otvori trebaju zadržati svoje mjere i proporcije te, uz sanaciju, sačuvati postojeće grilje, a nikako stavljati metalnu ili plastičnu bravariju. Okvire fasadnih otvora treba naglasiti bijelom bojom, kao i potkrovni i međukatni vijenac, a prilikom sanacije krovišta treba koristiti kupu kanalicu kao ambijentalni krovni pokrov.²²⁴ Postoji mnogo dopisa konzervatorskog odjela u Rijeci vezanih uz obnove i adaptacije objekata unutar zaštićene jezgre Punta na koje sam tijekom arhivskih istraživanja naišla, no nemoguće je navesti svaki primjer. Ovakvi uvjeti pojavljuju se na gotovo svim dopisima, no s njima se vlasnici kuća ne slažu uvijek. Svi traže način da zaobiđu propisane uvjete, kako bi sebi olakšali. Jedan od mojih kazivača se slaže da treba postojati neki red u adaptacijama, da ne smije svatko raditi što hoće ako to utječe na uništavanje tradicionalnih puntarskih kuća i njihovim arhitektonskih

²²¹ Obrti, ugostiteljstvo, trgovina (maloprodaja) i uredski prostori.

²²² Usp. Rechner, 2008b: 43.

²²³ Usp. Mikuličić, 2010: 38-39.

²²⁴ Usp. N. N., 2006.

elemenata. Ipak, kada govori o vlastitom primjeru, svoje mišljenje prilagođava onome što njemu najbolje odgovara. Tako se, kada govori o promjeni krova, odlučio odabrati njemu jeftiniji i jednostavniji oblik pokrova, opravdavajući to susjedom koji već godinama ima isti pokrov, a kojemu nitko nije prigovorio.

„Pa praktički... neka budu cirka²²⁵, ne mora bit sve da budu isto bele, neka budu oker (...). Tako da praktički ja san za to da se fasade delaju više-manje skoro jednake. To im ja dajem za pravo. (...) Ja san delal, niki ni zval i niki ni prišal ovamo pitat ča san to delal. Jedino za krov su mi počeli zvat, kada je već bilo gotovo, da ča nisan klal²²⁶ kanalice. A ja govorin, tamo su već mediteranke ke su pred pet godina pokriveno, onaj prvi krov, i zašto bi ja sad stavil ove, neka budu kompaktne, neka budu jednake, to su dvi kuće jedna do druge... i tako je ostalo. Tako va niki²²⁷ slučajevi možda imaju pravo, a va niki...“ (M. Maračić, 24.8.2015.)

5.4. OČUVANJE NASELJA U OČIMA JAVNOSTI

Za očuvanje kulturnoga dobra potrebno je uključiti i širu javnost, posebno lokalno stanovništvo i vlasnike stambenih objekata u naselju. Iako se taj posao često prepušta nadležnim službama, one nisu dovoljne ako lokalna vlast ne surađuje na adekvatan način. Kao što smo vidjeli, općina Punat ima razrađene prostorne planove i programe kojima se određuje način postupanja s kulturnom jezgrom i pojedinačnim kulturnim dobrima. Ipak, pitanje je prosljeđuju li se ti programi široj javnosti koja je, prema mome mišljenju, najvažniji faktor očuvanja. Gradonačelnik u jednom članku govori kako treba napraviti iskorak u isticanju ponude Punta te uočava nekoliko potencijala koji su ostali neiskorišteni – stara jezgra Punta, kulturno-povijesni spomenici, ljudski potencijal, tradicionalna zanimanja i pomorska tradicija. Međutim, kada govori o proračunu za iduću godinu, ne navodi ove izdvojene elemente koje treba poticati na razvoj.²²⁸

Vlasnici kuća, vikendica i ostalih nepokretnih dobara su ti koji žive i funkcioniraju unutar takvih objekata i koji u konačnici odlučuju što će se s njima događati i na koji ih se način adaptirati. Na mnogim je primjerima, posebno u razgovoru s mojim kazivačima vidljivo

²²⁵ Otprilike.

²²⁶ Stavio.

²²⁷ Neki.

²²⁸ Usp. N. N., 2013./2014: 4-5.

kako oni samoinicijativno kreću u neke građevinske zahvate, ne konzultirajući nikoga niti prilažući potrebnu dokumentaciju. Posebno poražavajući podatak je da je od četrnaestero mojih kazivača, u rasponu od osamnaest do sedamdeset i osam godina, svega petero znalo da je stara jezgra Punta zaštićena kao kulturno dobro. Od njih petero, jedan kazivač živi u staroj jezgri i treba znati za zaštitu jer ga se izravno tiče, jedan je zidar kojemu je dio posla znati takve podatke, a dvoje nije ni potpuno sigurno je li zaštita još uvijek na snazi. Također, svi navedeni su stariji od četrdeset i osam godina, dok od mlađih kazivača nitko nije znao za ovaj podatak.

„Nemam pojma...“ (T. Pejaković, 25.8.2015.)

„Pa ne, baš to nisam znao, iako se dosta tu miješam oko toga.“ (J. Karabaić, 17.8.2015.)

Upravo ovakvi podaci su pokazatelj da javnost treba upoznati s tom problematikom. Ipak, nije dovoljno samo ih upoznati s time, potrebno ih je i poučavati o tome što to znači za njih i njihovu zajednicu te im ukazati na vrijednosti prostora i objekata. Razlog tome je što, unatoč znanju o zaštiti, mnogi se ne pridržavaju zahtjeva koje određuju nadležna služba i općina. Još uvijek drže da je njihova privatna imovina njihova odluka i da nitko nema pravo odrediti im što će i na koji način s njome učiniti, posebno ako to znači da financijski trebaju izdvojiti više nego što bi trebali ako sami odaberu materijale i način rada.

„To se nimaju oni va ča pačat²²⁹. To je gazda od svoje kuće, more napraviti ča god oće. Ki će tebe prisilit sad da moraš napraviti ča oni reku... (...) To je moja konoba, to ja moren²³⁰ napraviti.“ (M. Maračić, 24.8.2015.)

Treba razlikovati adaptacije koje su izvršene prije zaštite od onih koje su izvršene nakon nje. Do 1968. godine nije bilo potrebno tražiti nikakve dozvole, a nažalost, do tada je već mnogo toga bilo adaptirano. Kada je počela prodaja kuća i njihova prenamjena 1960-ih, nije se mislilo o tome da će jednoga dana štala biti nešto vrijedno očuvanja. To je za njih bila samo štala koja je bila dobar objekt za adaptaciju u njima tada potrebniji oblik prostora. Također, ono o čemu se najviše razmišljalo jest da je turizam ponovno pokrenuo ekonomiju i

²²⁹ Miješati.

²³⁰ Mogu.

gospodarstvo naselja te da je to dobar način zarade i vraćanja života Puntu. Kuće su adaptirane kako bi udovoljile potrebama i zahtjevima tadašnjeg života.

„Šteta da se onih prvih godina kada je počelo s nejakovim turizmom i dolaskom vikendaša na Punat, da se dopustilo da se recimo kameni... barature sa kamenom ogradom, nazovimo ju... (...) zidići... se je počelo rušiti i delati one metalne ograde i ne znam čega... ustvari kuće su izgubile svoj... onaj starinski štih... (...) To je prekasno zaštićeno jer su mnogi, dakle, kamene rubove na balaturama rušili, prikodvolte i ove nike stvari žbukali... kamen od kojeg su balature i prikodvolte građene su ljudi neki... Žbukali su...“ (M. Bonifačić, 17.8.2015.)

„E, to su greška... od početka je greška bila... ko je to kriv... vjerojatno oni stari koji su onda bili, a koji tada to nisu niti znali, ni bili, vjerujem, upućeni... niti onda se o tome puno razmišljalo... daj Bože da se ča god gradi, ili da se ruši, ili renovira... a o samoj zaštiti kulture su mislili: „Ča, to su same dvori, koci.“ (J. Karabaić, 17.8.2015.)

Na takve primjere već adaptiranih kuća, na kojima su uklonjeni ili prekriveni arhitektonski elementi te ugrađeni elementi od novih materijala, neprilagođeni izvornoj estetici i funkciji objekta, već su naišli konzervatori prilikom zaštite stare jezgre ili nedugo nakon. Na fotografijama iz 1960-ih i 1970-ih, jasno su vidljivi i u opisu naznačeni objekti i njihovi elementi koji su adaptirani (vidi Sl. 53) te se ističu oni s kojih je potrebno ukloniti takve promjene (vidi Sl. 54, Sl. 55, Sl. 57). Nažalost, rijetko što je i uklonjeno te se na njima samo nadograđivalo nove elemente. Posebno je izraženo korištenje novih materijala poput metala od kojega se najčešće izrađivala balkonska ograda (vidi Sl. 54, Sl. 55., Sl. 57). Ograda se postavljala na starim kućama na kojima je prije nije bilo te je izrazito mijenjala sliku jezgre. Konzervatori su postavili zahtjev za njezinim uklanjanjem, no to nije učinjeno, već ona još i danas stoji na istome mjestu, na istim kućama. Osim korištenja novih materijala, na mnogim primjerima su se postojeći otvori zatvorili, a novi otvorili na onom dijelu fasade koji je odgovarao tadašnjim potrebama vlasnika (vidi Sl. 53, Sl. 56). Na primjeru kuće na Maloj placi (vidi Sl. 58) možemo uočiti adaptaciju koja, iako se poštivala upotreba kamena kao izvornog materijala, tehnikom i načinom izvedbe odstupa od one koja je izvorno bila na toj kući. Masivno, nepravilno kamenje koje je nekada činilo stube nepravilnoga oblika, zamijenjeno je novim, pravilnijim kamenjem učvršćenim cementom. Također, cijela struktura

stubišta i volte djeluje zatvorenije, a prostor konobe je zagrađen malenim zidom i prenamijenjen u novi životni prostor.

Punat 130
Foto: Melinarić 30. IV 1970.

Sl. 53. Prošireni i probijeni prozori u jezgri zaštićenog naselja, Punat, 1970.²³²

Sl. 54. Funkcionalnost vikendaša, Punat, 1971.²³¹

Sl. 55. Neadekvatna adaptacija u samom naselju, Punat, 1971.²³³

Sl. 56. Adaptirani objekti u ul. Galija/ kbr-i 68-56, Punat, 1975.²³⁴

²³¹ FKORI, Punat 373.

²³² Isto, Punat 130.

Sl. 57. *Antiurbanističko konzervatorska adaptacija štale, Puntat, 1979.*²³⁵

Sl. 58. *Dogradnja stubišta, Mala placa 3, 4, 5. Puntat, 1977.*²³⁶

Nastojanja da se očuva stara jezgra su gotovo nemoguća bez adekvatnog obrazovanja stanovnika o njezinom značaju. Mnogi razmišljaju estetski, pritom misleći na vizualnu privlačnost stambenog objekta. Ovakvo razmišljanje vidljivo je u komentarima gdje kazivači drže da je lijepo vidjeti obnovljenu kuću s novom fasadom.

„To je renovirano... sve je uređeno. I fasade su uređene, i ljepše je za vidit. Normalno, nije svaka fasada uređena, ali manje više je uređeno dosta stari dio. Onaj ki je uređival za sebe il je uredil neki ki je kupil to, opet za sebe... uglavnom, nešto, nešto naliči na Puntat sad.“ (A. Orlić, 24.8.2015.)

Stara jezgra Puntata je iznimno vrijedno kulturno dobro koje, iako je već velikim dijelom uništeno, još uvijek sadrži arhitekturu i urbanu sliku koja je vrijedna čuvanja. Takvom razmišljanju treba doprinijeti i turistička zajednica i općina koje bi to trebale naglašavati. Takav stav nije vidljiv u promotivnim katalozima Puntata, zbog toga što se stara jezgra i arhitektura navode samo kao zanimljivosti, a najveći se naglasak stavlja na turističku ponudu – zabava, smještaj i prirodne ljepote (more, plaže, Košljun i sl.). Lokalno stanovništvo, a vjerujem i turisti koji dođu, prepoznaju vrijednost starog dijela naselja kao središta. U njemu se nalaze sve uslužne i administrativne djelatnosti te je to mjesto okupljanja

²³³ FKORI, Puntat 374.

²³⁴ Isto, Puntat 477.

²³⁵ Isto, Puntat 511.

²³⁶ Isto, Puntat 507.

i druženja, ne samo ljeti nego i zimi. Upravo je to razlog zbog kojega treba težiti njegovu očuvanju.

„A Punat ipak živi. U Puntu se zna di je centar, svi idemo prema obali... Znači, nekako i u zimi se, iako naravno nema gužve, nema puno ljudi... ali ono malo što ih ima zna se ko gdje sjedi, u kojem kafiću...“ (J. Karabaić, 17.8.2015.)

„Pa nekako mi bolje, ima dušu... a i mirnije zna bit...“ (N. Žic, 28.8.2015.)

6. KRONOLOŠKI PREGLED

1277. – Prvi spomen stanovnika Punta
1377. – Prvi spomen naselja po imenu Punat
1377. – Spomen vinograda u uvali Punta
1561. – Spomen crkvice Sv. Andrije u Puntu
1603. – Popis stanovništva biskupa Priula, Punat ima 100 stanovnika
1821. – Austro-ugarski katastar Punta
1853. – Punat postaje samostalna župa
1857. – Popis stanovništva, Punat ima 1241 stanovnika
- 1950-te – utemeljeno Društvo za uljepšavanja mjesta u Puntu
1879. – Karta Punta
1880. – Punat kao najveće naselje otoka Krka
1891. – Otvorena prva gostionica u Puntu
1900. – Emigracije stanovnika u SAD
1905. – Izgrađena tvornica tjestenine i paromlin u Puntu
1908. – Osnovan Kupališni odbor u Puntu
- 1912./13. – produbljena Buka
- 1918.-1921. – Talijanska okupacija u Puntu
1921. – Punat mijenja ime u Aleksandrovo
1921. – Popis stanovništva, Punat ima 2626 stanovnika
1923. – Podignuta Vila Lucija u Puntu
- Kraj 1920-ih – Novi val emigracija
1929. – Punat dobiva struju

1938. – uređena cesta na liniji Omišalj - Baška

1941.-1943. – Talijanska okupacija u Puntu

1943. – Njemačka okupacija u Puntu

1959. – Dovođen vodovod u Puntu

1959. – Uspostavljena trajektna veza Šilo-Crikvenica te Voz kod Omišlja-Črišnjeva

1959. – 27% ukupnog broja kuća u Puntu je prazno

1964. – Proširuje se obala Punta

1965. – Izgrađena prva kuća na Buki

1968. – Ruralna cjelina naselja Punat zaštićena kao nepokretno kulturno dobro – kulturno-povijesna cjelina

1970. – Otvoren aerodrom Rijeka na otoku Krku

1971. – Popis stanovništva, Punat ima 1390 stanovnika

1974. – Gradnja Jugoslavenskog naftovoda

1975. – Provedbeni urbanistički plan Punta

1976. – Gradnja DINA-e

1975. – Punat ima oko 1150 stambenih i drugih zgrada (od toga 545 vikend kuće)

1980. – U promet pušten Krčki most

1986. – Urbanistički projekt obalnog pojasa Punta

1991. – Raspad Jugoslavije

2001. – Popis stanovništva, Punat ima 1696 stanovnika

2008. – Prostorni plan Punta

2011. – Popis stanovništva, Punat ima 1784 stanovnik

7. ZAKLJUČAK

Svojom poviješću, koja seže još u XIII. stoljeće, Punat je jedno od najvećih naselja na otoku Krku. Iako njegova povijest seže daleko u prošlost, on se često drži mlađim naseljem, vjerojatno zbog toga što je njegov današnji urbani prostor relativno mlad. Punat se iz maloga naselja od svega nekoliko ulica koncentriranih oko jednoga trga (place) u vrlo kratkom vremenu razvio u današnje naselje. Sredinom XIX. stoljeća, naglim porastom stanovništva, širi se i Punat. Ubrzo doživljava svoj prvi uzlet zahvaljujući razvoju turizma, no već s početkom Prvoga svjetskog rata, naselje stagnira, čak i nazaduje (opadanje broja stanovnika, ekonomski deficit i dr.). Ponovnom obnovom turizma sredinom XX. stoljeća, Punat započinje svoj razvoj. Prelaskom većinskoga stanovništva s poljoprivrede, stočarstva i ribarstva na turizam, dolazi do velike preobrazbe njihova načina života, popraćene promjenom urbanoga prostora koji se prilagođava novim uvjetima. Nekadašnji urbani prostor se naglo širi, a postojeći adaptira ne bi li odgovorio zahtjevima nove svakodnevice.

Istraživanje urbanoga prostora i načina stanovanja međusobno su neodvojivi. Povijest umjetnosti i etnologija se pri istraživanju ovakve teme izvrsno nadopunjuju. To potvrđuju riječi Aleksandre Muraj (1989.a) koja kaže da se pristup stanovanju ne bi smio temeljiti samo na istraživanju njegovog materijalnog aspekta niti se ograničiti samo na istraživanje njegova sociokulturnog aspekta. Osim zapažanja o oblikovanju i uređenju stambenog prostora, na koja se često stavlja naglasak u povijesti umjetnosti, te evidentiranje svakodnevnog ponašanja u stanu, trebalo bi nastojati da se pronikne i u mišljenje i osjećanje šta ga imaju ljudi o stanu i stambenoj vrijednosti.²³⁷ U ovome radu nastojalo se upravo postići ravnotežu između zapažanja arhitektonskih oblika i urbanističkih promjena sa razmišljanjima i viđenjima kazivača o zadanoj temi.

Kroz povijesne okolnosti i promjene u načinu privređivanja, a koje su međusobno usko povezane, vidljiva je i promjena načina razmišljanja o stanovanju. Iako je vrlo lako s kritikom gledati na promjene koje se događaju, ne smijemo zanemariti činjenicu da je riječ o živome naselju, koje je nakon stagnacije iz razdoblja kasne mletačke uprave pa i ranije austrijske uprave, osobito velike mijene doživjela na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće, kao i turističkim razvitkom nakon Drugoga svjetskog rata. Taj turistički razvitak bio je pozitivna promjena za stanovnike, obnovivši njihovo gospodarstvo, ekonomiju i društveni život.

²³⁷ Muraj, 1989a: 109.

Zaštita stare jezgre kao kulturnoga dobra jedan je od načina očuvanja starih arhitektonskih oblika, no ona je ipak napravljena prekasno. Napravljena je 1968. godine, kada je već veliki dio kuća bio u nekim elementima adaptiran, što je vidljivo i iz fotografija. Koliko je bilo kasno za već adaptirane kuće, toliko je još kuća i dalje bilo u vrlo dobrom stanju. No nažalost, najviše zbog nedostatka stručnoga kadra koji bi usmjeravao daljnje radove, nastavilo se s intervencijama na urbanoj slici i njezinim arhitektonskim oblicima. Stanje jezgre se s godinama samo sve više pogoršavalo, gdje vlasnici kuća proizvoljno mijenjaju i renoviraju što im odgovara. S druge strane, postoji mnogo primjera gdje vlasnici kuća traže dozvolu za radove, posebno ako se radi o nekim većim zahvatima i zahvatima koji su jasno vidljivi. No, za zahvate koje oni drže banalnima, ne osjećaju obvezu javiti nadležnoj službi koja bi ih dalje usmjerila. Glavni krivac tome je nedovoljna informiranost i obrazovanost o problematici zaštite baštine. Općina bi trebala među ljudima potaknuti svijest o stanju naselja i potrebi njezina očuvanja. Naravno, treba uzeti u obzir i suvremeni način života. Postavlja se pitanje kako ostvariti suživot kuće koja je bila osmišljena kako bi pratila nekadašnje potrebe stanovanja sa njezinim stanovnicima koji imaju suvremene potrebe i način života. Treba pronaći stabilni odnos koji odgovara na jedne i druge potrebe.

Turizam je, htjeli to priznati ili ne, najzaslužniji za urbani razvoj Punta. Cijela Buka, koja danas čini i više nego dvostruko veću površinu u odnosu na površinu prije 1960-ih možda ne bi ni postojala da nije došlo do ponovnog dolaska turista. Naravno, svatko tko je imao tu mogućnost, na bilo koji način, pa čak i smanjivši vlastiti životni prostor, prilagodio se novim gospodarskim prilikama. Time je sebi i svojoj obitelji omogućio dodatni izvor prihoda u tada teškim uvjetima. Danas je turizam glavna grana gospodarstva od koje živi veliki dio stanovništva. Iako ne možemo promijeniti ono što je već devastirano, na nama je da budućim generacijama ostavimo što više vrijednosti, sačuvanih od nepromišljenih investitora koji narušavaju sklad prirode, ljudi i povijesne baštine koju su nam ostavili naši preci. Potrebno je potaknuti vlast da izdvoji više resursa za očuvanje baštine, uvrstivši ju u turističku ponudu iz koje je sada izostavljena. Možda bi tada, kao dio nečega što doprinosi gospodarskom i ekonomskom razvoju naselja, javnost bila osjetljivija na postojeći problem.

U daljnjim istraživanjima, potrebno je proširiti tematiku stanovanja koja je ovdje, najvećim dijelom zbog kvantitativnog ograničenja ovoga rada, pomalo stavljena u drugi plan. Iako se kroz cijeli rad proteže promjena svakodnevice koja se prvenstveno očituje kroz gospodarske i ekonomske promjene, tema stanovanja je toliko opsežna da je za nju potrebno napraviti zaseban rad koji će omogućiti dovoljno prostora za njezino sveobuhvatno opisivanje

i kritiziranje. Naravno, u ovome radu postoje brojni podaci kojima se dotiče teme stanovanja, no s obzirom na njezin opseg i značaj, svakako bi ju u budućnosti trebalo opširnije razraditi.

POPIS ILUSTRACIJA

SLIKA 1. *Karta otoka Krka*. <http://www.krk-njivice.com/kakodonas.asp?L=1>. 18.9.2015., 17:42.

SLIKA 2. *Puntarska Draga-današnji izgled*. <http://www.mediteran.cz/chorvatsko/kvarnerska-riviera/ostrov-krk-punat>. 18.9.2015., 17:48.

SLIKA 3. *Karta Punta s označenim lokalitetima najstarijih stanovnika*. „Korištenje i namjena prostora, promet, 1b“. U: „Prostorni plan uređenja općine Punat“. Primorsko – goranska županija, Općina Punat. Plan izradio: Studio Remik, Rijeka, 2007.

SLIKA 4. *Karta s označenim starim skupinama kuća*. Karta preuzeta s <http://www.apartments-pucar-in-punat.com/>, 21.9.2015., 23:42.

SLIKA 5. *Karta Punta s označenim urbanističkim razvojem naselja*. Karta preuzeta s <http://www.mediteran.cz/chorvatsko/kvarnerska-riviera/ostrov-krk-punat>. 18.9.2015., 17:48.

SLIKA 6. *Karta Punta s označenom starom jezgrom*. Karta preuzeta s <http://www.apartments-pucar-in-punat.com/>, 21.9.2015., 23:42.

SLIKA 7. *Isječak karte Punta iz 1821. godine*. Alan Žic. Punat, 7.8.2015.

SLIKA 8. *Isječak karte Punta iz 1879. godine*. Alan Žic. Punat, 7.8.2015.

SLIKA 9. *Placa Sv. Roka*. Razglednica, Punat, 1908. Turistička zajednica općine Punat, Branko Karabaić, srpanj 2015.

SLIKA 10. *Kuća građanskoga tipa, Ivana Gorana Kovačića 63, Punat*. Snimio: V. Malinarić, 1972. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 168.

SLIKA 11. *Vila Lucija*. Prospekt, Punat, 1920-te. Turistička zajednica općine Punat, Branko Karabaić, srpanj 2015.

SLIKA 12. *Hotel Frankopan*. Razglednica, Punat, 1920-te. Turistička zajednica općine Punat, Branko Karabaić, srpanj 2015.

SLIKA 13. *Punat, prva polovica XX. stoljeća*. Snimio: N. N. Općina Punat.

SLIKA 14. *Kupalište s kabinama*. Razglednica, Punat, 1927. Turistička zajednica općine Punat, Branko Karabaić, srpanj 2015.

SLIKA 15. *Puntarska draga*. Snimio: Andrija Orlić (MFFSH – EFIAP). 1950-te.

SLIKA 16. *Puntarska draga*. <http://www.tzpunat.hr/Punat.aspx?id=33>. 12.9.2015., 11:21.

SLIKA 17. *Nenastanjene kuće u Puntu 1959. godine*. U: Novosel-Žic, P. (1987.), *Otok Krk – od trajekta do mosta (socijalno-geografska transformacija)*, „Krčki zbornik“ 17/9, Krk-Zagreb, str. 195.

SLIKA 18. *Kuće za odmor domaćih (1) i ostalih vanotočnih (2) vlasnika u Puntu 1968. godine*. U: Novosel-Žic, P. (1987.), *Otok Krk – od trajekta do mosta (socijalno-geografska transformacija)*, „Krčki zbornik“ 17/9, Krk-Zagreb, str. 196.

SLIKA 19. *Puntarska luka*. Razglednica, Punat 1923. Turistička zajednica općine Punat, Branko Karabaić, srpanj 2015.

SLIKA 20. *Puntarska luka nakon nasipavanja obale*. Fotografija, druga polovica XX. stoljeća. Turistička zajednica općine Punat, Branko Karabaić, srpanj 2015.

SLIKA 21. *Prometne veze otoka Krka u predtrajektnom razdoblju, 1958*. U: Novosel-Žic, P. (1987.), *Otok Krk – od trajekta do mosta (socijalno-geografska transformacija)*, „Krčki zbornik“ 17/9, Krk-Zagreb, str. 74.

SLIKA 22. *Postojeće i planirane prometne veze otoka Krka, 1980-te*. U: Novosel-Žic, P. (1987.), *Otok Krk – od trajekta do mosta (socijalno-geografska transformacija)*, „Krčki zbornik“ 17/9, Krk-Zagreb, str. 75.

SLIKA 23. *Puntarska kala*. Snimio: Andrija Orlić (MFFSH – EFIAP). Punat, 1950-te.

SLIKA 24. *Terase na nizu kuća u ul. Vele Drage br. 4, 6 i 8*. Snimio: V. Malinarić, 1972. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 211.

SLIKA 25. *Šterna na gospodarskom objektu, Kolušin br. 21*. Snimio: V. Malinarić, 1972. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 286.

SLIKA 26. *Kuća s tradicijskim arhitektonskim elementima, Guvnić 3, Punat*. Snimila: Andrea Manzoni. Punat, 2.9.2015.

SLIKA 27. *Krušna peć, Guvnić 3, Punat*. Snimila: Andrea Manzoni. Punat, 2.9.2015.

SLIKA 28. *Stambeni prostori u konobama, Veli dvor 1, 3*. Snimila: Andrea Manzoni. Punat, 2.9.2015.

SLIKA 29. *Sačuvane volte, ul. Petra Franolića (danas Klančić 28)*. Snimio: V. Malinarić, 1972. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 258.

SLIKA 30. *Kuća, Klančić 28*. Snimila: Andrea Manzoni. Punat, 2.9.2015.

SLIKA 31. *Stara placa, detalj*. Snimio: V. Malinarić, 1966. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 77.

SLIKA 32. *Kuća, Mala placa 11*. Snimila: Andrea Manzoni. Punat, 2.9.2015.

SLIKA 33. *Sačuvane volte na katnicama u ul. Petra Franolića 8, 10 (danas Klančić 8, 10)*. Snimio: Malinarić, 1972. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 241.

SLIKA 34. *Kuća, Klančić 8, 10*. Snimila: Andrea Manzoni. Punat, 2.9.2015.

SLIKA 35. *Objekt s razvedenim voltama/ u ul. Josipa Kraša, br. 11 (danas Veli dvor 13)*. Snimio: V. Malinarić, 1975. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 453.

SLIKA 36. *Kuća, Veli dvor 13*. Snimila: Andrea Manzoni. Punat, 2.9.2015.

SLIKA 37. *Dvor uz stari toš*. Snimio: Andrija Orlić (MFFSH – EFIAP). Punat, 1950-te.

SLIKA 38. *Adaptacija – Mala placa br. 5*. Snimio: V. Malinarić, 1972. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 171.

SLIKA 39. *Kuća, Mala placa 5*. Snimila: Andrea Manzoni. Punat, 2.9.2015.

SLIKA 40. *Objekti sa sačuvanim voltama, ul. Javorika br. 12 – 16*. Snimio: V. Malinarić, 1972. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 307.

SLIKA 41. *Kuća, Jagorika 14*. Snimila: Andrea Manzoni. Punat, 2.9.2015.

SLIKA 42. *Sačuvani objekt u Kolušinu br. 42/ bila balatura – u nadogradnji bila žrna poluobrtne funkcije*. Snimio: V. Malinarić, 1972. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 280.

SLIKA 43. *Kuća, Kolušin 42*. Snimila: Andrea Manzoni. Punat, 2.9.2015.

SLIKA 44. *Sačuvani objekti, Ul. Jagorika br. 27, 29/ objekt br. 29 sa sačuvanim izbočkom.* Snimio: V. Malinarić, 1972. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 308.

SLIKA 45. *Kuća, Jagorika 27, 28.* Snimila: Andrea Manzoni. Punat, 2.9.2015.

SLIKA 46. *Buka, Punat.* Snimio: „Geofoto“, Zagreb, 1998., film 37/98. Državni arhiv Rijeka, Punat 729.

SLIKA 47. *Kuća, Jadranska 9.* U: Cvijić, S. (2000.). *Privatni smještaj.* Turistička zajednica općine Punat, Punat, str. 10.

SLIKA 48. *Kuća, Starobašćanska 4.* U: Cvijić, S. (2000.). *Privatni smještaj.* Turistička zajednica općine Punat, Punat, str. 13.

SLIKA 49. *Kuća, Frankopanska 75.* U: Cvijić, S. (2000.). *Privatni smještaj.* Turistička zajednica općine Punat, Punat, str. 16.

SLIKA 50. *Kuća, Krčka 27.* U: Cvijić, S. (2000.). *Privatni smještaj.* Turistička zajednica općine Punat, Punat, str. 17.

SLIKA 51. *Prilog rješenju 452/1-1968.* MK – UZKB – Konzervatorski odjel u Rijeci. Rijeka, 452/1-1968.

SLIKA 52. *Uvjeti korištenja i zaštite prostora – područja posebnih uvjeta korištenja, 3a.* „Prostorni plan uređenja općine Punat“. Primorsko – goranska županija, Općina Punat. Plan izradio: Studio Remik, Rijeka, 2007.

SLIKA 53. *Prošireni i probijeni prozori u jezgri zaštićenog naselja.* Snimio: V. Malinarić, 1970. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 130.

SLIKA 54. *Funkcionalnost vikendaša.* Snimio: Grigić, 1971. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 373.

SLIKA 55. *Neadekvatna adaptacija u samom naselju.* Snimio: Grigić, 1971. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 374.

SLIKA 56. *Adaptirani objekti u ul. Galija/ kbr-i 68-56.* Snimio: V. Malinarić, 1975. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 477.

SLIKA 57. *Antiurbanističko konzervatorska adaptacija štale*. Snimio: S. Greblo, 1979. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 511.

SLIKA 58. *Dogradnja stubišta, Mala placa 3, 4, 5*. Snimio: L. Prister, 1977. Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, Punat 507.

BIBLIOGRAFIJA

OBJAVLJENA GRAĐA

ALAUPOVIĆ GJELDUM, D. (2007), *Antropologija prostora (na primjeru sela Bitelić – Sinj)*, „Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske“ sv.14, Zagreb.

BOLONIĆ, M., I. Žic-Rokov (1977.), *Otok Krk kroz vijekove*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

BRADANOVIĆ, M. (2007.), *Arhitektura i urbanizam renesanse na otoku Krku*. Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest umjetnosti, Zadar.

BRUSIĆ, I. (1994.), *Turizam u Puntu*, „Krčki zbornik“ 29/23: 120-137, Krk.

BUKOVČAN, T. (2012.), *Uživati u znanju: Beata Gotthardi Pavlovsky*, „Etnološka tribina“ 35/42: 279-289, Zagreb.

CEROVIĆ, Z. (2002.), *Otok Krk u 21. stoljeću*, „Krčki kalendar 2002“: 57-64, Rijeka.

CEROVIĆ, Z. (2005.), *Turistička budućnost otoka Krka u narednih dvadeset godina*, „Krčki kalendar 2005“: 79-85, Rijeka.

EGENTER, N. (1991.), *Proboj u kulturno-antropološku teoriju arhitekture*, „Etnologija i arhitektura – Zbornik radova sa simpozija održanog u okviru programa 12. internacionalnog kongresa antropoloških i etnoloških znanosti“, 7-12, Zagreb.

GAMULIN, J. (1991.), *Oblici narodnog graditeljstva na otoku Hvaru*, „Zbornik radova 29. Kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije – Hvar 16-20.X.1982.“, 77-79, Zagreb.

KOVAČIĆ, I. (2005.), *Otok Krk u Drugom svjetskom ratu 1941.-1943.*, „Krčki zbornik“ 52/45, Krk - Rijeka.

KOS, M., J. Lozzi Barković (2009.), *Kvarnerska kupališna baština – nestala kupališta s kraja 19. i početka 20. stoljeća*. Hrvatski muzej turizma, Državni arhiv u Rijeci, Opatija-Rijeka.

LAJIĆ, I. (2006.), *Kvarnerski otoci: demografski razvoj i povijesne mijene*. Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.

LOW, S., D. Taplin, S. Scheld (2005.), *Rethinking urban parks: Public space and cultural diversity*. The University of Texas Press, Austin.

- LOW, S. M. (2006.), *Smještanje kulture u prostoru: Društvena proizvodnja i društveno oblikovanje prostora u Kostarici*, „Promišljanje grada: studije iz nove urbane antropologije“, 91-123, Zagreb.
- MARKOVIĆ, M. (2005.), *Kvarnersko primorje – stanovništvo i naselja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- MILER, Č. (2009.). *Otok Krk – u riječi i slici*. Aquanet, Krk.
- MILIĆEVIĆ, J. (1979.), *Dvadeset godina rada etnološkog društva u Hrvatskoj*, „Etnološka tribina“ 2: 97-116, Zagreb.
- MURAJ, A. (1982.), *Nekoliko zapažanja na temu: tradicijsko stanovanje i suvremenost*, „Etnološki pregled“ 17: 189-194, Beograd.
- MURAJ, A. (1989.a), *Ein Forschungsversuch über die Wohnwerte*, „Etnološki pregled“ 25: 97-109, Beograd.
- MURAJ, A. (1989.b), *Živim znači stanujem – etnološka studija o kulturi stanovanja u Žumberačkim Sošicama*. Hrvatsko etnološko društvo, Zavod za istraživanje folklor, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani, Zagreb.
- MURAJ, A. (1991.), *Oblik arhitekture i način stanovanja*, „Etnologija i arhitektura – Zbornik radova sa simpozija održanog u okviru programa 12. internacionalnog kongresa antropoloških i etnoloških znanosti“, 18-20, Zagreb.
- NOVOSEL-ŽIC, P. (1987.), *Otok Krk – od trajekta do mosta (socijalno-geografska transformacija)*, „Krčki zbornik“ 17/9, Krk-Zagreb.
- NOVOSEL, P. (1970.), *Punat – Primjer društveno-socijalne preobrazbe na otoku Krku*, „Krčki zbornik“ 1/1: 81-94, Krk.
- N. N. (2013./2014.), *Od Andrinje do Andrinje - Godišnjak općine Punat 2013/2014*. Općina Punat, Punat.
- RAGUŽIN, A. (1991.a), *Punat, knjiga 1.*, „Krčki zbornik“ 23/17, Krk.
- RAGUŽIN, A. (1991.b), *Punat, knjiga 2.*, „Krčki zbornik“ 24/18, Krk.
- RAGUŽIN, A. (1999.), *Zidari crkve Svetoga Dunata pokraj Punta*. Alojzije Ragužin, Punat.

RAGUŽIN, A. (2001.), *Život Jakova Maračića – sluge Božjega iz Punta*. Alojzije Ragužin, Punat.

RAGUŽIN, A. (2006.), *Vodič kroz Punat*. Alojzije Ragužin, Punat.

STEPINAC-FABIJANIĆ, T. (2002.). *Suhozid – najugroženija graditeljska baština*, „Krčki kalendar 2002“: 145-148, Rijeka.

STRČIĆ, P. (1987.), *Košljun*. Narodna knjiga, Beograd.

ŠARIĆ-ŽIC, I. (2005.), *Krčka tradicijska arhitektura*, „Krčki kalendar 2005“: 27-49, Rijeka.

ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, N., T.Oroz (2009.), *Mijene etnoloških pristupa i metoda*, „50 godina Hrvatskoga etnološkog društva (1959. – 2009.)“, 65-87, Zagreb.

VELNIĆ, O. T. (1966.), *Košljun kod Punta na otoku Krku – kulturno-povijesni prikaz*. Samostan Košljun, Punat.

ZELIĆ, D. (1993.), *Nastanak urbanih naselja na otoku Krku*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti“ 17/2: 7-17, Zagreb.

ZEBEC, T. (2005.), *Krčki tanci – plesno-etnološka studija*. Institut za etnologiju i folkloristiku-Adamić, Zagreb-Rijeka.

ŽIC DUNIŽARIĆ, A. (2013.), *Spomenspis Puntu 1913. godine*. Glosa, Punat-Rijeka.

ŽIC KANCELARIĆ, I. (1941.), *Počeci Punta*, „Krčki kalendar 1941.“: 50-51, Zagreb.

ŽIC KLAČIĆ, I. (1960.), *Šetnja kroz prošlost Punta i okolice*, „Punat u borbi; dvadeset i pet godina rada organizacije Saveza komunista“, 67-72, Punat.

ŽIVKOVIĆ, Z. (2013.), *Hrvatsko tradicijsko graditeljstvo*. Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb.

IZVORI

BOŽIĆ, T., E. Mahulja (2007.), *Plan i program vrednovanja, zaštite, valorizacije, očuvanja i kontrolirane eksploatacije povijesne, kulturne (materijalne i nematerijalne) i gospodarske baštine na području općine Punat*. Općina Punat, Punat.

CVIJIĆ, S. (2000.), *Privatni smještaj*. Turistička zajednica općine Punat, Punat.

- KUNST, I. (2014.), *Strategija razvoja općine Punat*. Institut za turizam, Zagreb.
- MIKULIČIĆ, J. (za. Studio Remik – Rijeka) (2010.), *Urbanistički plan uređenja 3 – građevinsko područje naselja N1, centralno naselje Punat, knjiga 1*. Općina Punat, Punat.
- MILOŠEVIĆ, M. (1986.), *Urbanistički projekt obalnog pojasa Punta*. Urbanistički institut Rijeka, Rijeka.
- N. N. (1968.), *Rješenje o zaštiti ruralne cjeline naselja Punat*. MK – UZKB – Konzervatorski odjel u Rijeci. Rijeka, 452/1-1968.
- N. N. (1992.), *Prijedlog – Odluke o određivanju imena ulica i trgova u naselju Punat*. MZ Punat, zapisnici sjednice skupštine 1985-1993, kutija 4. Državni arhiv Rijeka.
- N. N. (2006.), *Posebni uvjeti za izdavanje lokacijske dozvole za saniranje i obnovu na stambenom objektu u Puntu, Obala 57*. MK – UZKB – Konzervatorski odjel u Rijeci, Klasa 612-08/06-01/5135, Ur. br. 532-04-12/18-06-2, Rijeka.
- N. N. (2010.), *Urbanistički plan uređenja općine Punat*. Općina Punat, Punat.
- RECHNER J. (za: Studio Remik – Rijeka) (2008.a), *Prostorni plan uređenja općine Punat - obrazloženje*. Primorsko goranska županija, Općina Punat.
- RECHNER J. (za: Studio Remik – Rijeka) (2008.b), *Prostorni plan uređenja općine Punat – odredbe za provođenje*. Primorsko goranska županija, Općina Punat.
- SILA, Z. (1975.), *Provedbeni urbanistički plan naselja Punat*. Izradio: Urbanistički institut Rijeka, Rijeka. Državni arhiv Rijeka, Mjesna zajednica Punat, 37.
- Punat*. Ministarstvo kulture – Uprava za zaštitu kulturne baštine/središnji arhiv – Topografska zbirka (Punat).
- Mjesni ured Punat*. HR-DARI-96/JU-31, kutija 271. Državni arhiv Rijeka.
- KAZIVAČI
- BILOGREVIĆ, Lucija, 1991., Nova Subocka, prodavačica, , 25.8.2015.
- BONIFAČIĆ, Drago, Punat, 1937., umirovljeni mehaničar-strojar, 17.8.2015.
- BONIFAČIĆ, Marija, Punat, 1940., umirovljena učiteljica, 17.8.2015.

GEŽIN, Laura, 1991., Zagreb, studentica nutricionizma, 26.8.2015.

KARABAIĆ, Josip, Punat, 1945., umirovljeni turistički radnik, 17.8.2015.

KARABAIĆ, Branko, Punat, 1966., direktor Turističke zajednice Punat, lipanj 2015.

MARAČIĆ, Marinko, Punat, 1955., zidar, 24.8.2015.

MARAČIĆ, Katica, Punat, 1967., trgovkinja, 24.8.2015.

ORLIĆ, Anton, Punat, 1940., umirovljeni mesar, 24.8.2015.

ORLIĆ, Dubravko, Zagreb, 1944., liječnik/ sveučilišni profesor, 11.8.2015., 14.8.2015.

ORLIĆ, Petra, Punat, 1991., farmaceutkinja, 25.8.2015.

PEJAKOVIĆ, Tina, Punat, 1996., studentica kriminalistike, 25.8.2015.

ŽIC, Alan, Rijeka, 1965., novinar, 7.8.2015.

ŽIC, Nikolina, Rijeka, 1985., studentica knjižničarstva, 28.8.2015.

ŽIC, Kristijan, Punat, 1995., student prava, 25.8.2015.

SAŽETAK

Punat je naselje smješteno na jugozapadnom dijelu otoka Krka, na istočnoj obali Puntarske uvale – Drage. Najstariju jezgru naselja čine ulice Kolušin, Galija, Javorika i Guvnić, koncentrirani oko Male place, a takva struktura naselja vidljiva je na karti iz 1821. godine. Sredinom XIX. stoljeća, dolazi do naglog porasta broja stanovnika, što je popraćeno širenjem naselja na sjever i zapad, prema obali, vidljivo na karti iz 1879. godine. Krajem XIX. i početkom XX. stoljeća, u Puntu se počinje razvijati turizam koji potiče nove izgradnje, posebice ugostiteljskih objekata. Prvi i Drugi svjetski rat privremeno zaustavljaju napredak, no sredinom XX. stoljeća, turizam doživljava novi uzlet. Otada, posebice nakon 1960-ih, u Punat dolazi veliki broj domaćih turista koji kupuju i adaptiraju stare kuće. Počinje izgradnja potpuno novoga dijela Punta, Buke, čime se naselje širi prema jugu. Promjena urbane strukture popraćena je promjenom svakodnevice gdje dolazi do prelaska s poljoprivrede, stočarstva i ribarstva na novu granu gospodarstva – turizam. Dok kuće u staroj jezgri naselja imaju elemente tipične puntarske kuće, kuće na Buki su izgrađene novim materijalima i prilagođene novom obliku privređivanja. S obzirom da je stara jezgra naselja zaštićena kao kulturno dobro 1968. godine, uklanjanja i adaptacije starih arhitektonskih elemenata kojima se potpuno mijenja urbana slika naselja, trebala bi se adekvatno kontrolirati.

KLJUČNE RIJEČI

Punat, turizam, urbanizam, adaptacije, kulturno dobro.

SUMMARY

Punat is a small town situated on the south-west part of the island Krk, on the east coast of Punat cove named Draga. The earliest district consists of streets Kolušin, Galija, Javorika and Guvnić, concentrated around the square which can be seen on the map from 1821. In the mid 19th century, the population started to grow, followed by town expansion to the west which we can see on the map from 1879. In the late 19th century, tourism started to expand, along with new buildings, but it was hindered by the two World wars. After the 1960s, tourism starts to develop again and many old houses were sold and adapted. In these years, thanks to the new constructions, a new part of town named Buka was created. Along with urban expansion, everyday life changed as well. People were no longer farmers, cattlemen or fishermen. Now they were working in tourism. The main difference between the houses in the old part of town and Buka is that the new ones no longer contained traditional architectural elements of Punat houses. They were built from new materials and adjusted to a new economy market. Considering that the old town center was officially recognized as cultural heritage in 1968, every removal or adaptation of old architecture must be closely and adequately monitored.

KEYWORDS

Punat, tourism, urbanism, adaptation, cultural heritage.